

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT POLİTİKASI ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BÜYÜMENİN BELİRLEYİCİLERİ
1975 -2012

Ahmet Turan ÇETİNKAYA
2501100438

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Cemal ŞANLI

İstanbul2014

Y Ü K S E K L İ S A N S T E Z O N A Y I

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : AHMET TURAN ÇETİNKAYA

Numarası : 2501100438

Anabilim/Bilim Dalı : İKTİSAT POLİTİKASI

Tez Savunma Tarihi : 22.07.2014

Danışman : PROF. DR. CEMAL ŞANLI

Tez Savunma Saati : 12:30

Tez Başlığı : "TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BÜYÜMENİN BELİRLEYİCİLERİ (1975-2012)"

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. CEMAL ŞANLI		KABUL
2- DOÇ. DR. FERDA YERDELEN TATOĞLU		KABUL
3- DOÇ. DR. HALİL TUNALI		

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- YRD. DOÇ DR. MURAT ÇETİN		
2- YRD. DOÇ. DR. NURULLAH GÜR		KABUL

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BÜYÜMENİN BELİRLEYİCİLERİ

1975–2012

ÖZ

Bu çalışmanın amacı Türkiye ekonomisinde ekonomik büyümenin belirleyicilerinin neler olduğunu 1975-2012 yılları arasında temel makroekonomik değişkenler çerçevesinde hata düzeltme modeli yardımıyla belirlemektir.

Çalışma temel olarak dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ekonomik büyümenin tanımı yapılarak, ekonomik büyümenin ölçümü ve türleri üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde iktisat literatüründeki büyüme teorileri incelenmiştir. Üçüncü bölümde ekonomik büyümenin belirleyicilerinin neler olduğu tartışılmıştır.

Dördüncü ve son bölümde ise öncelikle çalışmada kullanılan değişkenlere ait birim kök testleri yapılmıştır. Uzun dönem ilişkisi Johansen eşbütünleşme testi yardımıyla incelenmiş ve son olarak hata düzeltme modeli yardımıyla model tahmin edilmiştir. sorunlar ortadan kaldırılmıştır. Kısa dönem ilişkiler ise Wald testine göre, Türkiye ekonomisinde büyümenin belirleyicileri kısa dönemli nedensellik analiziyle sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Büyüme Teorileri, Granger Nedensellik Testi, Johansen Eşbütünleşme Testi, Hata Düzeltme Modeli, Wald Testi

THE DETERMINANTS OF ECONOMIC GROWTH IN TURKISH ECONOMY

1975 – 2012

ABSTRACT

The purpose of this study is to identify the determinants of economic growth of the economic growth of Turkey economy between the years of 1975-2012 within the framework of the main macroeconomic variables. The data of the study were analyzed with the Johansen Cointegration test and Error Correction Model..

The study is comprised of four main parts. In the first chapter, the definition of economic growth is given, measurement and types of economic growth are discussed. In the second chapter, theories of economic growth in economy literature are discussed.

In the fourth and final chapter, unit root tests related to the variables were performed and lag length of the interaction of variables were identified. The long run relations related to the appropriate lag length were analyzed with Johansen Cointegration test. Lastly, problems were solved with Error Correction Model (VECM). Short run relations were analyzed with the Wald test and the determinants of the economic growth of Turkey were analyzed with the causality test.

Key Words : Economic Growth, Economic Growth Theoris, Granger Causlity Test, Johansen Cointegration Test, Error Correction Model, Wald Test

ÖNSÖZ

Fakirlik ve zenginliğin gittikçe ön plana çıktığı günümüz dünyasında ekonomik büyüme, iktisat literatürünün en önemli konularından birini oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra az gelişmişlik ve gelişmişlik kıstasları da büyüme konusuna paralel konular olarak karşımıza çıkmaktadır. İktisatçılar bazı ülkelerin neden daha gelişmiş bazılarının ise onlara göre geride kaldıklarını büyüme bağlamında incelemiş farklı açılardan mevcut bilgi havuzuna önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Küreselleşmenin arttığı dönemle birlikte ülkeler arasındaki gelişmişlik farkları da daha bariz şekilde gün yüzüne çıkmıştır. Bu durum hem gelişen ekonomik yapıların etkisi hem de artan küresel rekabet ile birlikte ülkelerin bir gelişmişlik yarışına girmeleri sonucunu doğurmuştur. Bu çerçevede büyüme iktisadı makro çapta devletlerin ve karar verici konumda olan hükümetlerin, mikro çapta ise; firmaların ve işletmelerin en önemli ilgi alanlarından biri haline almıştır.

Bu çalışmanın amacı, ekonomik büyümenin belirleyicilerinin Türkiye ekonomisi için oluşturulan bir zaman serisi modeli çerçevesinde neler olduğunu analiz etmektir. Çalışmada büyüme teorileri Ortodoks – Heteredoks ayrımına göre tasnif edilmiş olup son yıllarda popüler olan sürdürülebilir büyüme ve kalkınma konusunu da kısaca ele alınmıştır. Literatürde büyümenin dinamikleri veya belirleyicileri olarak karşımıza çıkan değişkenlerin açıklanan çalışma Türkiye ekonomisinde büyüme serüveni ve zaman serisi modeli çerçevesinde oluşturulan analizle son bulacaktır.

Bu çalışma birçok kişinin ilgi yardım ve destekleriyle gerçekleşmiştir. Ancak özellikle kıymetli sohbetini ve derin insan sevgisini engin iktisat bilgisiyle öğrencilerinden esirgemeyen değerli tez danışmanım Prof.Dr. Cemal ŞANLI'ya, desteklerini üzerimden esirgemeyen Dr.Öğ.Bnb.Cüneyt SEVİM'e, ekonometrik veriler ve yöntemlerdeki yardımlarıyla yol gösteren Yrd.Doç.Dr.Nurullah GÜR'e ve Emrah TÜRK'eyetişmemde ve bu günlere gelmemde emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim aileme sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
ÇİZELGELER LİSTESİ	x
TABLolar LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	2
EKONOMİK BÜYÜME	2
1.1 EKONOMİK BÜYÜMENİN TANIMI	2
1.2 EKONOMİK BÜYÜMENİN HESAPLANMASI	5
1.3 EKONOMİK BÜYÜME GÖSTERGESİ OLARAK GSYH HESAPLAMA YÖNTEMLERİ	6
1.4 EKONOMİK BÜYÜME TÜRLERİ	8
1.4.1 Kendiliğinden Büyüme:	8
1.4.2 Planlı Büyüme:	9
1.4.3 Kapalı Büyüme:	9
1.4.4 Açık büyüme:	9
1.4.5 Durgun Büyüme:	10
1.4.6 Üstel Büyüme:	10
1.4.7 Biyolojik Büyüme:	11
1.4.8 Dengeli Büyüme:	11
1.4.9 Dengesiz Büyüme:	12
1.4.10 İçsel Büyüme:	12
1.4.11 Sürdürülebilir Büyüme:	13
İKİNCİ BÖLÜM	15
EKONOMİK BÜYÜME TEORİLERİ	15
2.1 BÜYÜME TEORİLERİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ	15
2.2 EKONOMİK BÜYÜME TEORİLERİNİN SINIFLANDIRILMASI	17
2.3 ORTODOKS BÜYÜME TEORİLERİ	20

2.3.1 Klasik Büyüme Teorisi	21
2.3.2 Neoklasik Büyüme Teorileri	23
2.3.3 Keynesyen Büyüme Teorisi	26
2.4 HETERODOKS BÜYÜME TEORİLERİ	28
2.4.1 Marksist Büyüme Teorisi.....	29
2.4.2 Schumpeter Tarzı Büyüme Modeli.....	30
2.4.3 Post-Keynesyen Model ve Ekonomik Büyüme	32
2.4.4 Kurumsal İktisat ve Ekonomik Büyüme.....	33
2.4.5 Yapısalcı Yaklaşım	34
2.5 İÇSEL BÜYÜME TEORİSİ	35
2.5.1 Ar-Ge'ye Dayalı İçsel Büyüme Modelleri.....	37
2.5.2 Beşeri Sermayeye Dayalı İçsel Büyüme Modelleri	38
2.5.3 AK Tipi İçsel Büyüme Modelleri	40
2.5.4 Kamusal Harcama Yönlü İçsel Büyüme Modelleri	41
2.6 BÜYÜMENİN BELİRLEYİCİLERİNİ BELİRLEMeye ÇALIŞAN MODELLER.....	43
2.7 SÜRDÜRÜLEBİLİR BÜYÜME VE KALKINMA	44
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	49
EKONOMİK BÜYÜMENİN BELİRLEYİCİLERİ.....	49
3.1 İÇ KAYNAKLI BELİRLEYİCİLER	50
3.1.3 Kamu Harcamaları.....	50
3.2 DIŞ KAYNAKLI BELİRLEYİCİLER.....	55
3.2.1 Dış Ticaret	55
3.2.3 Portföy Yatırımları.....	58
3.2.4 Doğrudan Yabancı Yatırımlar	60
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	64
EKONOMETRİK METODOLOJİ VE SONUÇLAR.....	64
4.1 EKONOMETRİK METODOLOJİ	64
4.2. VERİ KAYNAKLARI VE ÖZELLİKLERİ.....	67
4.3 ANALİZ SONUÇLARI	68
4.3.1 Birim Kök Testi Sonuçları	68
4.3.2 Gecikme Uzunluklarının Belirlenmesi.....	71

4.3.3 Johansen Eşbütünleşme(Cointegration) Testi.....	72
4.3.4 Hata Düzeltme Modeli (VECM)	75
4.3.5 Sonuç ve Değerlendirme	77
KAYNAKÇA	82

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	: Araştırma-Geliştirme
AGÜ	: Az Gelişmiş Ülke
ARDL	: Sınır Testi Modeli
DYY	: Doğrudan Yabancı Sermaye
ECB	: Avrupa Merkez Bankası
EKK	: En Küçük Kareler
ECM	: Hata Düzeltme Modeli
GMM	: Genelleştirilmiş Moment Yöntemi
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülke
GSYH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
Kısa Vd.Ser.	: Kısa Vadeli Sermaye
K	: Fiziki Sermaye
L	: Emek, İşgücü
MB	: Merkez Bankası
N	: Doğal Kaynak
Nu.	: Numara
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü
TDK	: Türk Dil Kurumu
TH	: Toplam Hata
TR	: Türkiye
VAR	: Vektör Otoregresif Model
VECM	: Vektör Hata Düzeltme Model

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.	64
Şekil 6 Dış Ticaret Dengesi ve Ekonomik Büyüme		67

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 1 Tarihsel Açıdan Büyüme Teorileri.....	18
Çizelge 2 İktisat Felsefesi Açısından Büyüme Teorileri	19
Çizelge 3 Adam Smth'e Göre Ekonomik Büyüme Süreci.....	20
Çizelge 4Ekonomik Büyüme ve Kalkınmanın Kısıtları	44
Çizelge 5Zaman Serilerinin Sınıflandırılması.....	64
Çizelge 6 Verilerin Sınıflandırılması.....	65

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1Büyüme Teorilerinin Sınıflandırılması..	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
Tablo2.Birim Kök Testleri	68
Tablo 3Gecikme Uzunluklarının Belirlenmesi	70
Tablo 4. JohansenEşbütünleşme Testi	72
Tablo 5Normalize Edilmiş Vektör	73
Tablo 6 Hata Düzeltme Modeli.....	74
Tablo 7 VECM Granger Nedensellik /Wald Testi	74

GİRİŞ

Ülkelerin iktisadi gelişmişlik, refah ve idare biçimleri farklılık gösterebilir. Fakat bu farklılıklar, bir ülkenin gelişmişlik düzeyinin artması için gerekli olan ekonomik büyüme ve gelişmenin zorunluluğunu ortadan kaldırmak için yeterli değildir. Toplumsal refah ve gelişmişliğin en önemli göstergelerinden biri olarak kabul edilen ekonomik büyüme çerçevesinde bir ekonominin gelişme hızı, üretim kapasitesini yıldan yıla istikrarlı bir şekilde ne kadar arttırması gerektiği ve bu artışın hangi kaynaklara ve faktörlere bağlı olduğu gibi sorularbütün ülkelerin makroekonomi politikalarında önemli bir yer teşkil eder.İktisat yazınının oluşmaya başladığı 18.yy'da ve sonraki dönemde çok fazla araştırma konusu olmayan veya araştırma konusu olsa bile daha çok ikinci planda kalan büyüme konusu 20.yy'ın ikinci çeyreğinden sonra popüleritesini artırmıştır. Daha çok makroekonomik analizlerin yapılmaya başlandığı bu dönemde ekonomik büyüme; refah, istihdam gibi konularda olduğu gibi makro çapta bir analize öncülük etmiştir. Keynes'le başlayan bu süreç Solow'la devam etmiş ve büyüme iktisadi ekonomi yazının en önemli konularından biri haline gelmiştir.Harrod-Domar ve Solow gibi klasik modellerin aksine yeni modeller artan getiri, araştırma ve geliştirme,teknoloji, yaparak öğrenme, dışsallıklar ve beşeri sermaye olgularını modellerinde temel konuları haline getirerek, büyüme teorisini zenginleştirmeye çalışmışlardır. İstatistiki yöntemlerin ve modellerin kullanılması ise ekonomik büyüme literatürünün daha verimli çalışmaların yapıldığı bir alan haline getirmiştir.

Ekonomik büyüme kavramının farklı iktisatçılar için ne ifade ettiğinin incelendiği birinci bölümde ekonomik büyümenin ölçümü ve ekonomik büyüme türleri açıklanmıştır. İkinci bölümde iktisat literatüründe ekonomik büyüme teorilerinin gelişimi incelendikten sonra Ortodoks-Heteredoks iktisat felsefesi ayrımında büyüme teorileri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ekonomik büyümenin belirleyicilerinin neler oldukları literatür özeti şeklinde açıklandıktan sonra bunlardan hangilerinin daha önemli oldukları üzerinde durulmuştur. Dördüncü ve son bölümde ise; Türkiye ekonomisinde büyüme serüveni açıklandıktan sonra çalışmamızın temelini oluşturan çoklu regresyon modeli hakkında bilgi verilerek ulaşılan sonuçlar temel makroekonomik değişkenler baz alınarak yorumlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME

İnsanoğlunun yeryüzünde yaşama başlamasından itibaren çeşitli ihtiyaçların karşılamak için, üretimde bulunmak ticaret yapmak ve elindeki ürünleri korumak gibi esas itibarıyla ekonomik karakterli çeşitli faaliyetlerde bulunduğu kuşkusuzdur. Bu faaliyetler sonucu gelişen ekonomik yapılar bir canlı organizma gibi zaman içinde çeşitli gelişim ve değişim göstermişlerdir. Ekonomik büyüme aslında ilk çağlardan itibaren görülen bir durumdur ancak bunun bir sistematik içerisinde ilk incelenmesi 18.yy'ın sonlarında iktisat biliminin ortaya çıkmasından sonraki döneme denk gelmektedir. Burada asıl kırılma sanayi devriminden sonra yaşanmıştır. Sanayi devrimi ile birlikte değişen üretim yapısı ve organizasyonu iktisat biliminin yeni alanlara ve metodlara yönelmesi sonucunu doğurmuştur. Sanayinin gelişimi, makineleşme, iş bölümü ve uzmanlaşma gibi konular bu dönemde ortaya çıkan önemli kavramlar olarak göze çarpmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde ekonomik büyümenin tanımı yapılacaktır. Ekonomik büyümenin nasıl hesaplandığı ve ekonomik büyümenin önemli göstergelerinden biri olan ulusal gelirin ölçümü ile bu ölçümlerin neden yapıldığı belirli kavramlar çerçevesinde ele alınacaktır. Ekonomik büyüme türleri ve bunların ne şekilde görüldükleri ise bu bölümün bir diğer alt başlığıdır.

1.1 EKONOMİK BÜYÜMENİN TANIMI

Ekonomi kavramı köken olarak Yunanca “oikia” (ev) ve “nomos” (kural) kelimelerine dayanmaktadır. Kavram olarak “ev idaresi” anlamına gelen ekonomi terimi yerine Türkçe’de kökeni Arapça’ya dayanan iktisat kelimesi de kullanılmaktadır. Ekonomi kavramının literatürde yaygın olarak kullanılan tanımlardan bazıları şöyledir: Ekonomi, para ile alakalı olsun ya da olmasın toplumu oluşturan fertler arasındaki değiş – tokuş işlemlerini inceleyen bir faaliyetler bütünüdür.

Daha bilimsel bir ifadeyle ise; sınırlı olan üretim faktörlerinin sınırsız olan insan ihtiyaçlarını karşılamak üzere ne şekilde dağıtılacağını inceleyen bilimsel bir uğraştır. Büyüme ise; kelime anlamı olarak; gelişme, serpilme, ilerleme, tekamül, inkişaf gibi anlamlara gelmektedir(TDK, 2013). Tanımdan da anlaşılacağı üzere büyüme kavramı biyolojik anlamda bir canlılığı ifade etmektedir. Bir fen bilimi olarak biyolojide canlı kavramı olduğu gibi bir sosyal bilim olarak iktisatta da aynı ifade kullanılabilir. İktisadın canlı organizmaları ise bizzat insanlar yani toplum ve bu insanların oluşturdukları birimler, kurumlar veya örgütlerdir. Dar anlamda bu örgütler işletmeler ya da şirketler olacağı gibi geniş anlamda bunun kapsamına devletler yani ekonomiler girmektedir. Ekonomileri de birer canlı organizma olarak nitelendirmemiz mümkündür ve her canlı organizmada olduğu gibi ekonomilerde de büyüme ve gelişme söz konusu olmaktadır.

François Perroux'a göre büyüme "belli bir boyut göstergesinin -millet için reel millî hasılanın- belirli bir dönem içindeki düzenli genişlemesidir"(Perroux, 1988:58). Yani, ekonomik olarak büyüme nicel bir gösterge olup sürekli bir artışı temsil etmektedir. İktisat biliminin kurucusu Adam Smith ekonomik büyümeye iş bölümü ve uzmanlaşma temelinde yaklaşmıştır. Smith'e göre, ekonomik büyüme , kâr amacı güden girişimcilerin öncülüğünde gelişen ve temelinde sermaye birikimine dayalı iş bölümü ve uzmanlaşmanın yer aldığı emekte artan verimlerin geçerli olduğu bir kapasite genişlemesi sürecidir(Smith, 2008:88).¹Adam Smith'le aynı ekolden gelmesine rağmen David Ricardo, ekonomik büyüme konusunda karamsar olan iktisatçılar arasında sayılmaktadır. Ona göre ekonomik büyüme toprakta azalan verimlerin geçerli olmasından dolayı uzun dönemde kar oranlarındaki bir azalmayla durağan seyir ile sonuçlanan bir süreç olarak tanımlanmıştır(Ricardo, 2008:99).

Büyüme iktisatçıları arasında önemli bir yeri olan Kaldor ise ekonomik büyümeye verimlilik perspektifinden bakmıştır. Kaldor'a göre ekonomik büyüme ana malın üretimi ile emeğin verimliliğindeki eşit oranlı bir artış sonucu gerçekleştirilecek bir süreç olarak açıklamıştır(Kaldor, 1965:68). Refah açısından bakıldığında ise; iktisadi büyüme, toplumun yaşam düzeyinin yükseltilmesi, yani kişi başına daha

¹ Emeğin artan verimi: Üretimdeki artışın oransal olarak emek miktarındaki artışlardan yüksek olması durumudur.

fazla hasılanın meydana getirilmesi ve böylece meydana gelecek bir toplam mal ve hizmet talebinin karşılanmasıdır(Kaynak, 2009:7).

Teknolojik gelişme açısındanise; Avusturyalı iktisatçı Joseph Schumpeter'e göre ekonomik büyüme kar peşinde koşan girişimcilerin ortaya çıkardığı dışsal olarak nitelendirilen teknolojik gelişme sonucu görülen bir gelişim sürecidir(Schumpeter, 1939:125).Rostow ise konuya daha çok tarihsel açıdan yaklaşmış ve ekonomik büyümeyi tarihsel olarak bütün ülkelerin geçtiği beş aşamalıbir gelişme süreci olarak nitelemiştir(Rostow, 1960:88).²

Ekonomik büyüme, en basit ve yalın ifadeyle, bir bütün olarak ekonominin genelinde üretilen mal ve hizmet miktarındaki artıştır. Diğer bir ifadeyle ülkenin mevcut üretim olanakları eğrisinin bir bütün olarak genişlemesi ya da uzun dönem toplam arz eğrisinin sağa doğru kaymasıyla oluşan durumu ifade etmektedir (Kibritçioğlu, 1998:46). Bu tanımdan hareketle ekonomik büyüme ekonominin daha çok arz kapasitesindeki artışlara bağlıdır, bu artışlar ise daha çok uzun dönem durumu için söz konusudur. Kısa vadede ekonomik büyümeyi belirleyen unsurlar ise daha çok talep yönlüdür.

Daha geniş bir açıdan ekonomik büyüme ise; bir ekonomide var olan toplam üretim, toplam yatırım, toplam ihracat, toplam ithalat gibi temel makroekonomik göstergelerin, ekonomide iş gücü yaratma kapasitesi yani istihdam ve üretim kapasitesi açısından t döneminden t+1 dönemine artması şeklinde tanımlanabilir. Belirli bir dönemdeki nihai mal ve hizmet miktarındaki artışı temsil eden ekonomik büyüme (Czech, 200:4) üretim kapasitesinde meydana gelebilecek artışlarla, meydana gelen bu artışlar ise ileri seviyedeki teknolojik ve kurumsal yapılanmadaki gelişim süreci ile yakından ilişkilidir (Kuznets, 1973:247).

Yukardaki tanımlarda da görüldüğü gibi iktisatçılar ekonomik büyüme olgusuna farklı açılardan yaklaşmışlardır. Ekonomik büyüme konusunda bu

² Rostow büyümenin aşamaları:Rostow gelişmiş ülkelerin deneyimlerini değerlendirerek, endüstrileşme yolunda izledikleri süreci çeşitli aşamalara ayırmıştır ve bu aşamaları geliştirmekte olan ülkelerin de geçmesi gerektiğini belirtmektedir. Rostow'a göre büyüme aşamaları şunlardır: Geleneksel toplum aşaması, Hazırlık aşaması, Harekete geçiş aşaması, İktisadi olgunluk aşaması, Kitle tüketimi aşaması.

yaklaşımlar önemli bir yer teşkil etmektedir. Yapılan bu tanımlarından hareketle ekonomik büyüme tanımlarının ortak noktaları şu şekilde sıralanabilir:

- Ekonomik büyüme, nüfus, işgücü, toprak ve diğer üretim faktörlerinde meydana gelen artışlardır.
- Ekonomik büyüme, bir ülkenin ulusal hasılasının dönemler itibarıyla artış göstermesidir.
- Ekonomik büyüme, sermaye stoğunda meydana gelen artışla beraber toplam faktör verimliliğinde meydana gelen artışlardır.³

1.2 EKONOMİK BÜYÜMENİN HESAPLANMASI

Ekonomik büyüme durağan bir durumdan çok dinamik bir durumu ifade etmektedir.İktisadi analizlerde genel kabul gören yönteme göre ekonomik büyüme bir üretim artışını ifade etmektedir. Yani aslında üzerinde durulan konu daha çok arz yönlü bir bakış açısını yansıtmaktadır.Ekonomik büyüme hesaplaması dönemler arasında bir karşılaştırmalı analiz olarak değerlendirilebilir. Dönemler arası yapılan bu karşılaştırmalar sonucunda ortaya çıkan oransal değerlendirmeye ekonomik büyüme oranı denilmektedir.Ekonomik büyüme oranı hesaplaması ile ulaşılması amaçlanan nihai hedef, reel GSYH'deki dönemler itibari ile yakalanan artış oranıdır. Basit şekilde ekonomik büyüme $(Y_{t+1}-Y_t)/Y_t$ şeklinde ifade edilebilir. Daha açık bir ifadeyle ekonomik büyüme = (herhangi bir yılın reel GSYH sı - bir önceki yılın reel GSYH sı) / bir önceki yılın reel GSYH sı) x 100'dür.

Ekonomik büyüme oranının pozitif bir değer çıkması istihdamın, yani çalışan sayısının artması, işsizliğin azalması, sermaye kapasite kullanım oranının artması,yani fabrikaların yüksek kapasitede çalışması, reel üretimin ve reel gelirin artması, kısaca toplumun zenginleşmesi anlamına gelir. Bu nedenle bütün hükümetlerin en önemli hedeflerinin başında büyüme hızının artırılması gelmektedir. Büyüme oranı pozitif olabileceği gibi negatif de olabilmektedir. Bu

³ Toplam Faktör Verimliliği: Bir üretim faaliyeti sonucu elde edilen çıktının bu üretim faaliyetlerinde kullanılan girdilere bölünmesiyle hesaplanan verimlilik türüdür. Toplam Faktör verimliliği üretimde kullanılan tüm kaynakların etkinlik derecelerini ölçmektedir.

durumda ise yukarıda sayılan durumların tam tersi bir hal söz konusu olacaktır. Ekonomik büyüme nüfus artışından bağımsız bir şekilde düşünülemez. Ekonomide net bir büyümenin sağlanabilmesi için, büyüme oranının nüfus artış oranından yüksek olması gerekir.

Bu bağlamda: Net ekonomik büyüme = Ekonomik büyüme - Nüfus artış oranı olarak hesaplanmaktadır. Bir ekonomide artan nüfus, büyüme ile elde edilen üretim artışının bir kısmını ortadan kaldırmaktadır. Büyümeyle ortaya çıkan üretimin bir bölümüyle yeni doğan nüfusun üretime katılincaya kadar geçen süredeki bakımı, beslenmesi ve eğitimi karşılanmaktadır. Bu nedenle büyüme hızından nüfus artış hızı çıkarılarak net büyüme hızı hesaplanmakta, ekonomik büyümenin reel üretime doğrudan katkısı esas alınmaktadır.

1.3 EKONOMİK BÜYÜME GÖSTERGESİ OLARAK GSYH HESAPLAMA YÖNTEMLERİ

Ekonomik büyüme ölçümlerinde ve karşılaştırmalarında en fazla kabul gören ölçüm yöntemi GSYH hesaplamasıdır. GSYH ise; bir ülke sınırları içerisinde bir yılda üretilen nihai mal ve hizmet miktarının parasal değeri olarak tanımlanmaktadır. İktisatçılar ekonomik büyümeyi “bir ülkedeki belli bir dönemde (genellikle 1 yıl) üretilen mal ve hizmetlerin parasal ifadesi olan gayri safi yurtiçi hasılda GSYH görülen artış” (Kaynak, 2009: 55) olarak tanımlarlar. Ekonomik büyümenin ölçülmesinde kullanılan hesaplama yöntemleri ekonomide oluşturulan milli gelirin nasıl paylaşıldığını ve ortaya çıkan büyüme rakamı yardımıyla ülkeler arasında gelişmişlik ve refah bakımından karşılaştırma yapmamıza yardımcı olur. GSYH yada daha kısa bir ifadeyle milli gelirin tahmininde kullanılan yöntemlerden başlıcaları; üretim yöntemi, harcama yöntemi ve gelir yöntemidir. Bu yöntemlerden her biri aslında aynı amaca hizmet ederler fakat biri ekonomiye üretim yani arz kesiminden yaklaşırken diğeri harcama yani talep yönlü bir şekilde yaklaşır. Başa bir yöntem ise üretim faktörlerinin üretim sonucu elde ettiği gelir bakımından konuyu ele alır. Üretim yönetimine göre hesaplamada kullanılan ölçüt;

$$GSYH = (F_1 \times M_1) + (F_2 \times M_2) + (F_3 \times M_3) + \dots + (F_n \times M_n) = \sum_{i=1}^n F_i M_i^4 \quad (1)$$

Örneğin üretim yöntemine göre bir hesaplama yapmak için temsili bir ekonomi seçelim ve bu ekonomide t yılında 1000 adet ayakkabı, 250 kg buğday ve 500 litre meyve suyu üretiliyor olsun. Bunların fiyatları ise sırasıyla ayakkabının çifti 30 TL'den buğdayın kilogramı 1TL'den meyve suyunun litresi ise 2 TL'den satılıyor olsun.

Üretim yöntemine göre GSYH bu durumda: $GSYH = (1000 \times 30) + (250 \times 1) + (500 \times 2) = 31250$ olur.

Farzedelim t+1 yılında fiyatların değişmediği ancak yeni bir meyve suyu fabrikasının kurulduğunu ve meyve suyu üretiminin 1000 litreye çıktığını varsayalım. Bu durumda; $GSYH = (1000 \times 30) + (250 \times 1) + (1000 \times 2) = 32250$ olacaktır. Yani ekonomi bir önceki yıla göre $(32250 - 31250) / 31250 = 0,032$ diğer bir ifade ile %3,2 oranında büyümüş olacaktır. Ekonomik büyümeyi tanımlayan bu artış oranı aynı zamanda içinde parasallık arındırmadığı için reel bir artışı temsil etmektedir.

Bu yöntemlerden bir diğeri ise; Keynesyen harcama modeli olarak da tanınan milli gelirin; tüketim harcamalarının, yatırım harcamalarının, kamu harcamaları ve net ihracatın toplamı olduğunu ileri süren yaklaşımdır. Bu yöntemde aşağıdaki temel milli gelir denkleminde yararlanılmaktadır.

$$Y = C + G + I + (X - M) \quad (2)$$

Denklemden yer alan bu değerlerin bir önceki yıla göre artışı ve ya azalışı, milli gelirdeki artış ve ya azalışı yani ekonomik büyümeye olan katkısı göstermektedir. Ölçüm yöntemlerinin sonuncusu olan gelir yöntemine göre, bir ekonomide bir yıllık bir dönemde üretime katılan üretim faktörlerinin prodüktif hizmetler⁵ karşılığı elde ettikleri gelirler dikkate alınmaktadır. Üretim faktörlerinin üretime katılmaları karşılığında elde ettikleri ücret, faiz, rant ve kar gibi gelirler,

⁴ F: Fiyat

M: Miktar

⁵ Prodüktif hizmet: Ekonminin genelinde artı bir değer yaratarak tekrardan mal ve hizmet üretimine yol açan faaliyetlerdir.

Üretim faktörlerinin ürettikleri nihai mal değerine, yani katma değere eşit olacaktır. Bu şekilde hesaplanan bir GSYH artışı da diğer yöntemlerde olduğu gibi ekonomik büyümenin hesaplanmasıyla eşdeğer bir nitelik taşımaktadır.

Bu yöntemlerin yanı sıra milli gelirden türetilen ve GSYH'nin toplam nüfusa bölümü ile elde edilen kişi başına GSYH ile satın alma gücü paritesi gibi ölçüm yollarıyla ekonomik büyümenin ölçülmesi mümkündür. Ekonomik büyüme ölçümü ekonomik olarak hem ulusal çapta hem de uluslararası alanda refah ve gelişmişlik karşılaştırılması yapılmasını sağlaması açısından önemlidir.

1.4 EKONOMİK BÜYÜME TÜRLERİ

Ülkenin retim olanakları eğrisinin sağa doğru kayması şeklinde tanımladığımız büyümeyi türleri bakımından on bir grupta toplamak mümkündür(zgven, 1988:85). Aşağıdaki alt başlıklarda bu türleri kısaca açıklayacağız.

1.4.1 Kendiliğinden Büyüme:

Devletin herhangi bir müdahalesi olmaksızın veya bu mdehalenin asgari düzeyde olduğu ve kendiliğinden gerçekleşen büyüme türüdür. Fizyokratlar, Klasikler ve Neo-Klasik görüş bu tür büyümeyi ifade eder. Batı Modeli de diyebileceğimiz bu büyüme örneğinde gelişmenin çeşitli gklerini hemen hepsi piyasa mekanizmasının otomatik işleyişi ile çözümlenmiştir. Yalnız bu modelde gelişme uzun bir sürede gerçekleşmiştir. Daha doğrusu, bugünün az gelişmiş ülkeleri için beklenmesi söz konusu olmayacak kadar uzun bir sürede olmuştur.

Bu tip büyümede girişimci, yaratıcı işadamı grubunun önemli rolü olmuştur. Yeni buluşları iş alanlarına uygulayan teknik gelişmenin meyvelerinden toplumu yararlandıran, yeni pazarlar açan ve tümüyle üretimin rizikosunu üstüne almaktan çekinmeyen bu yaratıcı müteşebbis grubu Batı Modeli kapitalist gelişme düzeninde için esasını ve hareketin itici gücünü oluşturmuştur.

1.4.2 Planlı Büyüme:

Otoriter planlama ya da yol gösterici büyüme olarak ifade edilen bu tür büyüme de kıt kaynakların hangi alanlarda kullanılacağı belli bir plan dahilinde kamusal otorite tarafından belirlenir. Burada hedeflenen nihai amaç ekonomik olarak bütün sektörlerde etkinliğin sağlanması ve bir bütün olarak verimliliğin artırılmasıdır.

Türkiye’de 1960-1980 yılları arasında uygulanan kalkınma planları odaklı büyüme stratejisi bu duruma örnek teşkil eder. Çünkü bu dönemlerde uygulanan kalkınma planları kamu kesimi için bir zorunluluk ifade ederken özel sektör için herhangi bir bağlayıcı niteliği bulunmamakta daha çok yol gösterici bir nitelik taşımaktadır.

1.4.3 Kapalı Büyüme:

Ülkenin kendi öz kaynaklarına dayanan ve devletin her alanda müdahalesinin görüldüğü büyüme türüdür. Otarşı tarzı büyüme olarak da nitelendirilebilecek bu tür büyüme ülkenin dış ticaret de dahil olmak üzere her türlü dış ilişkinin minimum seviyede tutulduğu büyüme türüdür. Bu büyüme türünde hedef ülkenin dışa olan bağımlılığının ortadan kaldırılmasıdır. 19.yüzyıl Japon ekonomisiyle yakın dönem Arnavutluk’ta görülen büyüme türü buna örnektir. Bu büyüme türünde kalkınmanın yükünün büyük bölümü köylü sınıfının ve tarım kesiminden endüstri bölgelerine göç etmek zorunda kalıp düşük ücretlerle sanayi işçisi olarak çalışanların üzerinde kalmıştır.

1.4.4 Açık büyüme:

Serbest piyasa ekonomisini benimsemiş olan ülkelerde görülen büyüme türüdür. Bu tarz büyümede uluslararası sermaye hareketleri ve ticaret önemli bir yer tutar. Ülkenin dünya ekonomisiyle bütünleşmesi mal, (faktör dışı) hizmet, sermaye ve işçi hareketleriyle gerçekleşir.

İlk ikisinin ülkenin yarattığı gayri safi yurtiçi hasılaya oranının yüksek ve dış ticarete devlet müdahalesinin en az düzeyde olduğu; sermaye hareketlerinin ülke içi tasarruf ya da yatırımındaki oranının yüksek ve devlet denetiminden arınmış bulunduğu ülkeler, dışa çok açık dünya piyasalarıyla bütünleşmiş sayılırlar.

Gümrük duvarlarının kaldırıldığı, kotalar, tarifeler ve diğer ticareti engelleyici uygulamaların minimum düzeyde olduğu bu büyüme tarzında belirleyici rol piyasaya verilmiştir. Devletin rolünün minimum düzeyde olduğu bu büyüme türü liberal iktisadi sistemleri benimsemiş ülkelerde uygulanmaktadır. Açık büyüme türünü uygulayan ülkelerin ithalat ve ihracat potansiyelleri yüksektir. Günümüz gelişmiş ülkelerinin uyguladığı açık büyüme stratejisinde ortak gümrük birlikleri, ortak pazarlar ve ikili ticaret anlaşmaları oldukça yaygındır.

1.4.5 Durgun Büyüme:

Nüfustaki artış hızının milli gelirdeki artış hızını massettiği⁶ ve ekonomideki büyümenin kişisel gelir artışına yansımadağı büyüme türüdür. Bir başka deyişle nominal büyüme pozitif olsa dahi reel büyümenin sıfır olduğu büyüme türüdür. Gerçekleşen büyüme oranından nüfus artış oranını çıkardığımızda ortaya çıkan net büyüme hızının sabit kalması olarak tanımlanan durgun büyümede, reel GSYH'de bir artış yaşanmayacağından toplumsal refah seviyesinde herhangi bir değişiklik yaşanmayacaktır. Nüfus artış hızları yüksek olan ülkelerde görülebilen bu tarz büyüme genellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için söz konusu olmaktadır.

1.4.6 Üstel Büyüme:

Bileşik faiz oranında olduğu gibi büyüme hızının da bir önceki seneye göre katlanarak arttığı büyüme türüdür. Üstel büyümede, ekonomik büyüme süreci

⁶ Massetmek: Emmek, soğurmak, etkisinin ortadan kalkması(TDK, 2013).

her yıl artarak devam etmektedir. Ancak bu büyüme ivmesinin yakalanabilmesi için makroekonomik göstergelerin istikrarlı bir seyir izlemesi gerekmektedir.

Üstel büyüme teorik olarak gerçekleştirmesi mümkün olmayan bir büyüme türüdür. Çünkü matematiksel olarak mümkün olan bu büyüme türü iktisadi faktörlerin kıt ve sınırlı olmasından ve bir ekonominin sürekli aynı ve daha yüksek büyüme performansını yakalayamayacağı gerçeğinden ötürü pratik olarak uygulanabilir olarak nitelendirilmemektedir. Tam olmamakla birlikte Çin ekonomisinde bazı dönemler sergilenen büyüme rakamları bu duruma az da olsa örnek teşki edebilmektedir.

1.4.7 Biyolojik Büyüme:

Büyümenin canlı organizmaların yaşam seyrine paralel olarak, önce hızlı bir şekilde arttığı sonra yavaşladığı ve bir süre sonra da durgunluğa eriştiği şeklinde görülen büyüme türüdür. Bu tür büyüme ekonomileri gelişim olgunluk ve gerileme evreleri gibi bölümlere ayırmaktadır. Literatürde konjonktürel dalgalanmalar şeklinde de görülen biyolojik büyüme konjonktürün devrevi salınımlarına göre hareket eder. Biyolojik olarak canlanma dönemi konkonktür evresinin tepe noktasına, daralma dönemi ise dip noktasına karşılık gelmektedir.

1.4.8 Dengeli Büyüme:

Sektörlerarası karşılıklı bağımlılığın gözleendiği bu büyüme türünde yatırım malları ile tüketim malları, sanayi malları ile hammaddeler, gıda maddeleri ile giyecek malları, iç talep ile dış talep gibi konularda denge kurulmaya çalışılır. Kaynak israfının önüne geçmek için uygulanan bu tarz büyüme türünde sosyal getiriler ile özel getiriler arasındaki farkları ortadan kaldırmak için birbirine talep yaratması olası sektörlerde teşvik ve yatırımlara yönelmesi sonuçta bir bütün olarak her sektörün aynı oranda büyümesi hedeflenmektedir.

Dengeli büyüme kavramı, yatırıma yönelik piyasa teşvikleri yaratmak için, farklı sektörler arasındaki dengeli büyümenin gerekliliğini açıklamak maksadıyla ilk olarak Ragner Nurkse tarafından ortaya çıkarılmıştır. Dengeli büyüme

stratejisi ileriye doğru bir büyüme momentumu yaratmak amacıyla, farklı sektörlerde, karşılıklı destekleyici yatırımların bir modelini kurmak yoluyla, büyümeyi hızlandırmak için bir araç olarak görülebilir. Dengeli büyüme, uluslar arası ticarete yönelik artan engeller ve özellikle gelişmiş olan ülkelerden(GOÜ) gelen birincil ürünlerin ihracatında karşılaşılan güçlükler göz önüne alındığında, GOÜ'lerde ekonomik büyümeyi sağlaymanın bir aracı olarak da düşünülmektedir.

1.4.9 Dengesiz Büyüme:

Ekonomik olarak gelişmiş bölgelerin ve sektörlerin geride kalmış olan bölge ve sektörlerle lokomotif olacağı görüşünde olan dengesiz büyüme modelinde bu dengesizliğin büyümeyi ve kalkınmayı kolaylaştıracağı ve hızlandıracağı görüşü hakimdir. Dengesiz büyüme modeline göre, ekonominin kritik sektörlerinde başlayan büyüme, endüstriler arası ileri ve geri bağılıklar dolayısıyla giderek diğer sektörlerle de yayılacaktır. Dengesiz büyüme stratejisi kısıtlıların, teşvik mekanizmaları ve karar alma yeteneği üzerinde maksimum güveni doğurması ve böylece faktörlerin kullanımını minimize etmesinden dolayı, dengesizliğin yaratılması için uygun olan darboğazların gelişmesini dikkate alır. Belirli ürünler ya da malların kıtlığı ortaya çıkması, söz konusu malların fiyatlarını artıracak ve bu yüzden, bazı girişimcilerin kıtlık yaşanan bu mallarda yatırım yapmasını teşvik ederek söz konusu sektördeki yatırımların karlılığın artmasına yol açacaktır. Fransız iktisatçı Peroux öncülüğünde gelişen bu tür büyüme fikrinin önemli savunucularından biri de A.Hirschman'dır(Özgüven, 1988: 85).

1.4.10 İçsel Büyüme:

Büyümenin ekonomik sistemin iç dinamikleri ile gerçekleştiği fikrinden hareket eden içsel büyüme, diğer türlerde dışsal olarak kabul edilen bilgi, beşeri sermaye, Ar-Ge, gibi faktörlerin piyasa mekanizması içinde faaliyet gösteren ekonomik güçler tarafından içsel olarak belirlendiğini varsayar. "Yeni büyüme teorisi" ya da "içsel büyüme teorisi" (endogenous growth theory) olarak adlandırılan bu yaklaşım büyümeyi, neoklasik modeldeki gibi piyasa

mekanizmasının kontrolü altında olmayan dışsal teknolojik değişme (exogenous technological change) yerine, merkezi olmayan bir piyasa yapısı içinde serbestçe faaliyet gösteren ekonomik güçlerin içsel olarak belirlediğini ileri sürmektedir (Romer 1994, : 3).

Ayrıca içsel olarak nitelenen büyüme türünde; eğitim düzeyi, kamu politika ve hizmetleri, dış ticaret, vergi, gelir dağılımı, bölgesel faktörler, kültürel yapı, dinsel faktörler, doğurganlık oranı, yönetim şekli, sağlık, enflasyon, yatırım ortamı gibi faktörlerin uzun dönemde ekonomik büyümeyi etkilediğikabul edilmektedir (Üzümcü, 2012:222).

1.4.11 Sürdürülebilir Büyüme:

Son yıllarda önemi giderek artan bu büyüme türüne göre; gelecek nesillerin ihtiyacının karşılanması olanaklarını tehlikeye sokmadan günümüzün ihtiyaçlarını karşılamak amaçlanmaktadır. Bu tür büyümede insanoğlunun beslenme, barınma,sağlık, eğitim ve kültür gibi ihtiyaçları ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda “Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı” adıyla yeni bir fikir akımı doğmuştur.⁷

Sürdürülebilir büyümeye göre ayrıca ekonomik büyüme olgusu ve çevresel etkiler önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda ekonomik büyümenin itici güçlerinden biri olarak nitelendirilen enerji kullanımı ve bu enerjinin elde edildiği kaynaklar önem arz etmektedir. Petrol, doğalgaz, nükleer güç gibi kendini yenileyemeyen enerji kaynaklarının yerine, güneş, rüzgar ve jetormal enerji gibi yeni enerji kaynaklarının kullanılması bu tür büyüme stratejilerinin temel ilgi alanlarından bazılarıdır.

Ekonomik büyüme yukarıdaki türlerde görüleceği gibi farklı şartlarda farklı özellikler gösterebilir. Ülkenin sosyo-ekonomik durumu, jeopolitik konumu, sahip olduğu nüfus gücü gibi faktörlere göre değişiklik gösterebilir.

⁷ Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı: İyi bir yaşam standartı için ekonomik büyüme ve kalkınmanın öncelikli hedefinin beslenme, barınma, temiz su, enerji, eğitim, sağlık gibi konular olmasını savunan fikir akımıdır.

Durağan bir durumdan daha çok dinamik bir durumu ifade eden ekonomik büyüme iktisatçılara makro çapta bir analiz yapma olanağı vermektedir. Yani uğraş alanı sadece bazı bölgeleri ya da sektörleri değil ekonominin bütününe kapsar. Ekonomik büyüme belirli bir zamana ihtiyaç duyulduğundan ötürü nedeniyle uzun döneme dayalı bir olgudur. Örneğin; yatırım artışı, üretim kapasitesinin artışı iktisadi yapının değişmesi makro bir olgu olup bunların gerçekleşmesi kısa dönemden çok uzun dönemde(en az birkaç yılda) mümkündür. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde ekonomik büyüme teorileri tarihsel açıdan, ait olunan iktisadi görüş açısından ve daha geniş bir perspektifle Ortodoks-heteredoks iktisadi akım yaklaşımına göre ele alınacaktır. Ayrıca içsel büyüme teorisi ve güncel bir nitelik taşıyan sürdürülebilir büyüme ve kalkınma bundan sonraki bölümde incelenen alt başlıklardan bir kaçıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME TEORİLERİ

Ülkeler için artık en önemli hedef ölçütlerinden olan ekonomik büyüme Merkantilistlerden, Fizyokratlara, Klasiklerden, Keynesyenlere kadar her düşünce sisteminde kendine yer edinmiştir. Şüphesiz bunun altında yatan en önemli sebep, ülkeler arasında süregelen ekonomik, askeri ve kültürel rekabettir. Bu rekabet sonucu farklı ekonomik sistemler ve bu sistemleri açıklamaya yönelik çalışmalar ortaya çıkmıştır. Çalışmanın bu bölümünde ekonomik büyüme teorilerinin gelişimi ve ekonomik büyümeyi hangi yönlerden inceledikleri üzerinde durulmuştur.

2.1 BÜYÜME TEORİLERİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Ekonomik gelişmişliğin en önemli göstergelerinden birisi olan büyüme konusu iktisat literatüründe daima önemli bir yere sahip olmuştur. Sahip olduğu bu önemden dolayı büyüme konusunda zengin bir düşünce havuzu mevcuttur. Bu havuza kapitalist ve sosyalist paradigma içindeki birçok okul farklı şekilde katkı yapmıştır.

Klasik büyüme teorisi iktisat biliminin ilk ortaya çıkışı ile doğmuş, sosyalist düşünce ise kapitalizme eleştiri niteliğindeki görüşlerle gelişim göstermiştir. Büyüme teorilerinin gelişim seyri Adam Smith'in 1776'da yazdığı "Ulusların Zenginliği" (An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations) adlı ve iktisada bilimsel bir nitelik kazandıran eseriyle işlerlik kazanmıştır. Marjinalist akım daha çok mikro sorunlarla ilgilenip, makro dengenin ve ekonomik büyümenin görünmez el yardımıyla kendiliğinden sağlanacağına inandığı için büyüme literatürü popülaritesini kaybetmiştir. Ekonomik büyüme teorik temelleri ise Karl Marx tarafından oluşturulmuş ve yerleşik düzene bir baş kaldırı özelliği taşıyan sosyalist düşünce sistemi ile devam etmiştir. 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran yada Kara Çarşamba olarak da adlandırılan döneme kadar herhangi bir yeniliğin görülmediği büyüme literatürü Keynes'le birlikte tekrar canlanmıştır. Keynes'in talep yönlü çalışmaları ile yeniden işlerlik kazanan büyüme teorisi Harrod ve Domar'ın bu

çalışmayı dinamik bir niteliğe büründürmesi ile yeni bir boyut kazanarak devam etmiştir. Marjinalist akımın ortaya çıktığı ve sonraki dönemlerde büyüme konusuna fazla eğilmeyen Neo-Klasik okul ise Solow(1956) ve Swan'ın(1956) yaptığı çalışmalarla tekrar literatürde söz sahibi olmaya başlamıştır.

Neo-Klasik teorinin zayıfladığı ve büyümeyi açıklamada yetersiz kaldığı 1980'li yıllardaklasik paradigmadan tamamen farklı bir seyir izleyerek nüfus ve teknolojik gelişmeyi iktisat içi faktörlerden kabul eden Paul Romer(1986) ve Robert Lucas(1988)'in çalışmalarıyla ortaya çıkan sonraları Barro(1991) ve Robelo(1991) tarafından devamlılığı sağlanan içsel büyüme teorileri yer almaktadır.

Son olarak ise; dönem olarak içsel büyüme teorileri ile aynı dönemde etkinlik kazanan ve 1987 yılında "Ortak Geleceğimiz" raporu ile tartışılmaya başlayan Sürdürülebilir Büyüme ve Kalkınma modeli gelmektedir.

Kimi iktisatçılar büyüme teorilerinin başlangıcı olarak Keynesyen sistemi ve Harrod-Domar ekolünü baz alırken günümüzde daha kabul gören yaklaşım büyüme konusunda yapılan ilk çalışmaların Klasik iktisatçılara dayandığını savunmaktadır. Örneğin; Solow (1994) ve Bulutay (1972) büyüme konusunda öncülüğü Harrod-Domar modeline verirken, Barro ve Sala-i Martin(1995), Aghion - Howit (1998) gibi iktisatçılar büyüme teorilerinin başlangıcı olarak klasik iktisatçıları kabul etmişlerdir.

Yukarıda tarihsel açıdan incelenen büyüme teorileri hem iktisatçıların bilimsel tercihleri hem de içinde bulunulan sistemin koşullarına göre biçimlenmiştir. Sözgelimi, klasik büyüme teorisi emek-değer teorisinin etkin olmasına rağmen liberal akımın etkisiyle sermayeye daha çok önem vermişken, Marksist teori ise büyüme konusunda sermayeye nazaran emeği daha ön plana çıkarmıştır. Keynesyen ekolü temsil eden Harrod-Domar büyüme teorisine göre sermaye birikimini sağlayan yatırım harcamaları önem kazanırken, Solow'un ortaya attığı Neo-Klasik İçsel Büyüme teorsisi mevcut konjonktüründe⁸ etkisiyle teknoloji ve sermayeye önem

⁸Konjonktür: Bir ülkenin ekonomik hayatının yükselme ve alçalma yönünde gösterdiği inişli çıkışlı, dalgalı hareketlerinin bütünü. Her türlü durum ve şartın ortaya çıkardığı sonuç.

verilmiş ve sermaye birikimini sağlayacak iktisat politikalarının önemi üzerinde durmuştur.

2.2 EKONOMİK BÜYÜME TEORİLERİNİN SINIFLANDIRILMASI

Dünyadaki bazı ülkelerin neden daha zengin bazılarının ise, neden daha fakir olduklarını anlayabilmek için ekonomilerin büyüme süreçlerini, yapılarını ve büyümeye kaynaklık eden faktörleri analiz etmek gerekir. Büyüme teori ve modelleri toplumsal refahı maksimize etmeye çalışan kaynak dağılımını sağlamak için birer araç olmanın yanında bahsi geçen çeşitli gelişmişlik düzeyindeki ülkelerin büyüme farklılıklarını ortaya koymaya çalışan bir pozitif iktisat alanı olarak da göze çarpmaktadır.

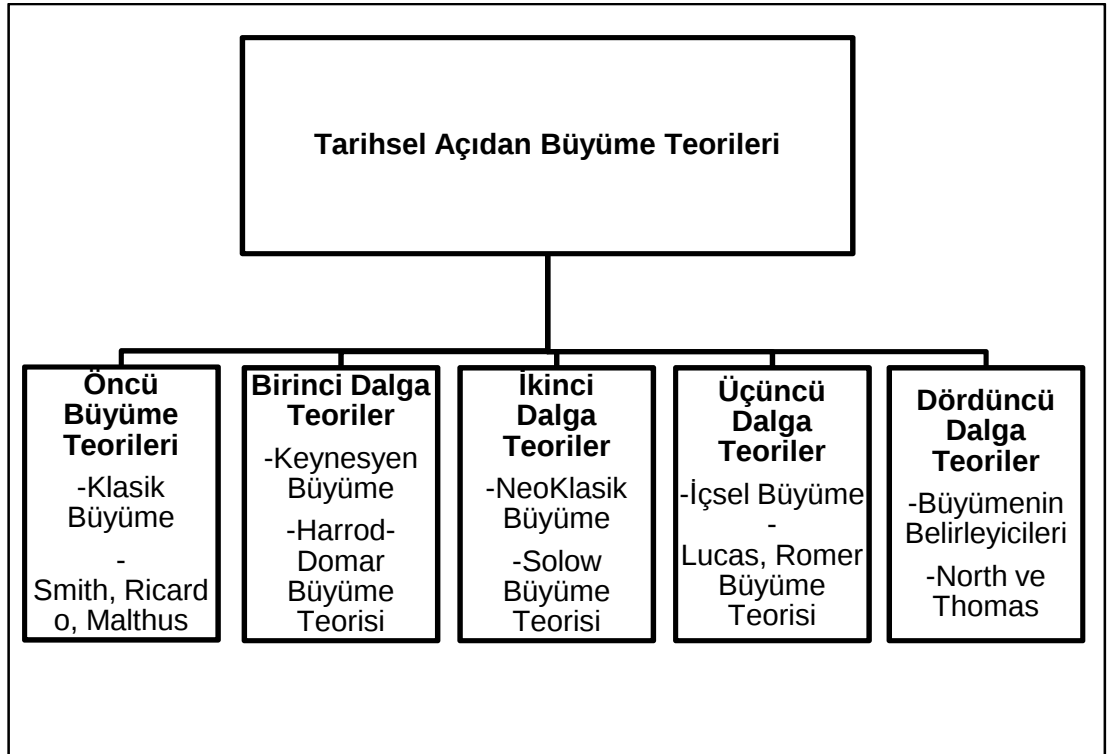
Tarihsel süreç içinde bir takım değişme ve gelişmeler gösteren büyüme teorileri konusunda iktisatçılar farklı görüşlere sahip olup, büyüme konusunu farklı kriterlere göre açıklamışlardır. Bu ayrımlardan ilki teorilerin dışsal (egzojen) – içsel (endojen) olarak ayrımıdır. II.Dünya savaşıdan sonra ortaya çıkan Dışsal ekonomik büyüme teorileri teknolojik gelişmenin ekonomik karar vericilerden bağımsız bir şekilde belirlendiği ve ekonomik büyüme oranlarının uzun dönemde ülkeler arasında yakınsama göstereceğini savunmaktadır. Bu bağlamda Klasik, Neo-Klasik ve Harrod-Domar büyüme teorileri dışsal teoriler olarak nitelendirilebilir.

İçsel büyüme teorileri ise dışsal büyüme teorilerinin aksine büyümenin dinamiği olarak teknolojik gelişmeyi görürken bu gelişmenin ekonomik sistem içinde gerçekleştiğini dolayısıyla ekonomik karar vericilerin kararlarından doğrudan etkilendiği görüşünü savunmaktadırlar. Dolayısıyla bu teorilerde hükümet müdahalelerine ihtiyaç duyulabileceği varsayılmaktadır. Paul Romer'in Ar-Ge modeli ve Lucas'ın Beşeri Sermaye Modeli bu tarzdaki büyüme modellerine örnek olarak gösterilebilir(Yülek, 1997:2).

Büyüme teorilerini inceleyen diğer bir ayırım kriteri ise; teorileri tarihsel bir süreçte inceleyen bakış açısı olan ayrımdır. Bu kritere göre öncelik, öncü büyüme teorileri olarak da adlandırılan Klasik Büyüme Teorisi'nindir. Daha sonra ise birinci dalga teoriler gelmektedir. Keynesyen iktisadın egemen olduğu dönemde öne çıkan

akım Harrod – Domar ekolü olarak karşımıza çıkmaktadır. İkinci dalga teoriler Solow öncülüğünde gelişen Neo-Klasik büyüme teorileridir. Üçüncü dalga teoriler ise Romer ve Lucas'ın öncülüğünde gelişen velçsel Büyüme Teorileri olarak adlandırılan, teknolojik gelişimi ve beşeri sermayeyi ön plana çıkaran teorilerdir. Son olarak ise büyüme teorisinden ziyade büyümenin dinamiklerini inceleyen dördüncü dalga teoriler gelmektedir. North ve Thomas(1973)'in öncülüğünde gelişen bu teoriler eğitim, sermaye artışı, yenilik, ölçek ekonomisi gibi değişkenlerin aslında büyümenin kendisi olduğunu söylemiştir. Bu nedenle bu teoriler için önemli olan yaklaşık (proximate) değişkenleri belirleyen temel (fundamental) değişkenleri bulmaktır. Bu değişkenler başta ekonomik kurumlar olarak göze çarpmaktadır.

Çizelge 1 Tarihsel Açıdan Büyüme Teorileri

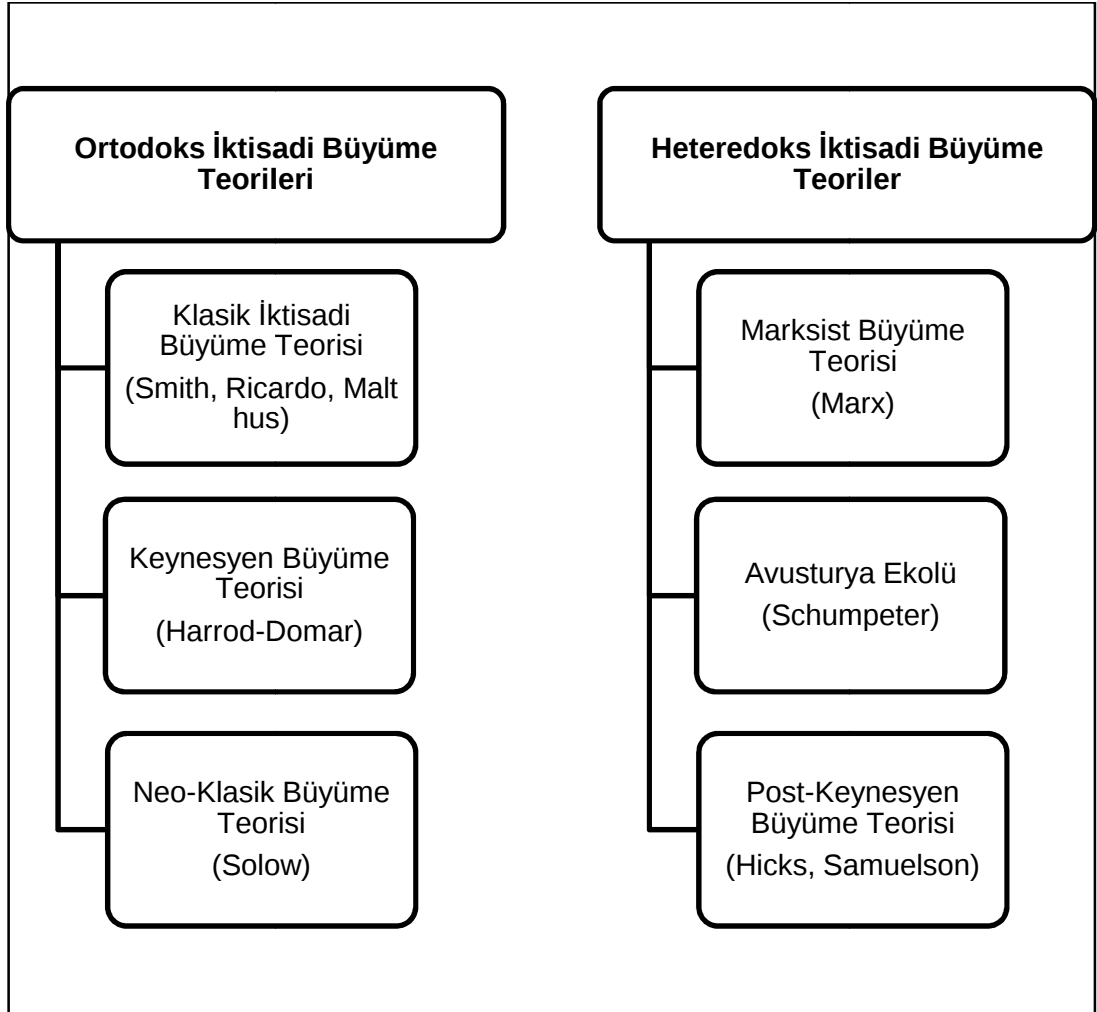
Büyüme teorilerini klasik ve modern büyüme teorileri olarak ayıran bir diğer yaklaşımda ise; Smith, Ricardo ve Malthus gibi iktisatçıların ortaya koydukları büyüme modellerini klasik büyüme teorisi diğerlerini ise modern büyüme teorisi olarak niteleyen görüş gelmektedir. Modern büyüme teorileri Ramsey'in 1928 yılında kaleme aldığı makaleyle başlamıştır. Cobb-Douglas üretim fonksiyonunu kullanan

Ramsey'in makalesinde hareket noktası olarak seçilen temel kriter tasarruf fonksiyonudur. O'na göre gelecekte daha fazla tüketmenin yolu bugünkü tüketimden yapılacak tasarruflarla gerçekleşecektir.⁹ Yani Ramsey modelinde, bugünkü tüketimden sağlanacak fayda ile bugünkü tüketimden vazgeçilerek gelecekteki tüketimden sağlanacak faydanın eşitlenmesi amaçlanmaktadır.

Büyüme teorilerinde diğer bir ayrım noktası ise daha geniş bir açıdan hareketle modelleri incelenen dinamik değişkenden ziyade savunulan iktisadi felsefeye göre ayıran Ortodoks ve Heteredoks büyüme teorileri ayrımıdır. Ortodoks iktisat teorisi egemen teoriyi oluşturan iktisadi akımı temsil eder ve merkez akım(mainstream) ya da hakim strateji(dominant) adlarıyla da anılır. Bu kapsamda Klasik İktisadi Düşünce Sistemi temel olmak üzere Neo-Klasik sistem ve Keynesyen sistem Ortodoks iktisadi düşünce akımını temsil ederler. Heteredodoks iktisadi düşünce ise temel olarak Klasik İktisadi Düşünce Sistemine metodolojik bir muhalefet olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tarzı temsil eden başlıca temel düşünce sistemleri ise başta Marksist okul olmak üzere Avusturya okulu ve Post-Keynesci iktisat okulu olarak sıralanabilir.

⁹Cobb-Douglas üretim fonksiyonunu :Üretim teknolojisinin tanımlanmasında kullanılan ve üretim faktörleri sermaye ve emek arasındaki ikame esnekliği katsayısının bire eşit olduğu bir tür üretim fonksiyonudur.

Çizelge 2 İktisat Felsefesi Açısından Büyüme Teorileri

Görüldüğü gibi ekonomik büyüme teorileri farklı kıstaslar altında gruplandırılabilir. Daha geniş kapsamda tüm teorileri incelemesi nedeniyle bu çalışmada ekonomik büyüme teorileri Ortodoks ve Heteredoks büyüme teorileri olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir.

2.3 ORTODOKS BÜYÜME TEORİLERİ

İktisat biliminin en temel kanunlarından olan “kıtlık kanununa” göre, insan ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olan kaynaklar kıttır ve iktisat temel uğraş olarak bu kıt kaynaklarla sınırsız olan insan ihtiyaçlarının nasıl karşılanacağı sorunu üzerinde çalışır. İnceleme alanı bakımından Ortodoks iktisadi yaklaşım faktörlerin

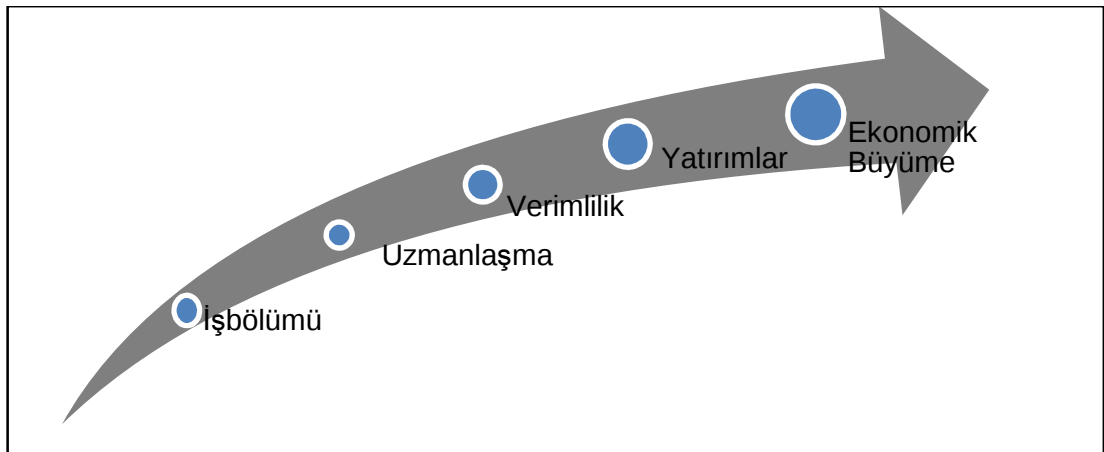
dağılımı, hangi malların ne miktarda üretilceği ve milli gelirin nasıl bölüşüleceği gibi konularla ilgilenir. Ortodoks yaklaşım, büyümeyi genel perspektiften ele alarak, kıt kaynakların etkin dağılımıyla maksimum fayda elde etmeyi amaçlayan rasyonel bir anlayışı benimser. Bu bakımdan Klasik Yaklaşım başta olmak üzere Neo-Klasik Yaklaşım, Keynesyen Yaklaşım, Monetarist yaklaşım bu tarz düşünce sistemine örnek olarak gösterilebilir.

2.3.1 Klasik Büyüme Teorisi

Klasik iktisatçılar emek, sermaye ve doğal kaynakları(o günkü ifadesiyle ekilebilir araziyi) üretim için gerekli temel faktörler olarak gördüklerinden büyüme konusuna daha çok bu üretim olanaklarındaki bir artış gözüyle bakmışlardır. Arz yönlü bir bakış açısını yansıtan bu görüş iktisat teorisi açısından bir milat niteliğindedir.

Klasik iktisadi yaklaşımda büyüme konusunu ilk inceleyen “Ulusların Zenginliği” kitabının yazarı ve iktisat biliminin kurucusu olan Adam Smith’dir. Smith’e göre ekonomik büyümenin iki temel kaynağı vardır. Bunlardan ilki üretimde işbölümü ve uzmanlaşmanın getireceği verimlilik artışı, diğeri ise tasarruf artışı ile sermaye stoğuna yapılan ilavelerle yaratılacak olan kaynaklardır(Smith, 1985:19).İşbölümü ve uzmanlaşmanın sonucu olarak emek ve zaman tasarufu sağlanarak emekteki verimliliğe imkan yaratılacaktır. Sonuç olarak Smith’e göre işbölümü uzmanlaşmayı, uzmanlaşma verimliliği, verimlilik yatırımları, yatırımlar da ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı sağlamaktadır(Smith, 1985:25).

Çizelge 3Adam Smith’e Göre Ekonomik Büyüme Süreci

Adam Smith'in görüşlerinin aksine Klasik iktisadi görüşün diğer temsilcileri işbölümü ve uzmanlaşma yerine; işgücü ile sermaye sahipleri ve rant geliri elde edenlerin bir fonksiyonu olarak büyüme konusunu incelemişlerdir. Thomas Malthus'a göre büyümenin gerçekleşmesi için nüfus artış hızının kontrol altına alınması gereklidir çünkü; nüfus arttıkça kişi başına çıktı miktarının azalacağını savunmuştur. Ayrıca 1798 yılında yayımlanan "Nüfusun Prensipleri Üzerine Bir Deneme" adlı eserinde dışsal olarak kabul ettiği teknolojik ilerlemenin kontrol altında tutulması gerektiğini ve teknolojik ilerlemenin fiyatları düşürdüğü ve mallara olan talebi artırdığı oranda büyümeye katkı sağlayacağını savunmuştur(Malthus, 1992:61).

Klasik iktisadın bir diğer önemli temsilcisi olan David Ricardo ise büyümeyi daha çok rant gelirine indirgemiş ve tarım kesiminde azalan verimler yasasının geçerli olduğu sonucuna varmıştır. Bundan dolayı ortaya koyduğu büyüme teorisi süreklilik arz etmemektedir. Aslında Ricardo büyüme konusunu incelememiştir. Onun amacı; uzun dönemde üretim faktörlerinin toplam gelirden alacağı payları açığa çıkarmaya dönük bir gelir-bölüşüm modeli ortaya koymaktır.Böylece ekonomide karların ve yatırımların sıfır, ücretlerin ise geçimlik düzeyde olduğu durağan denge noktası olarak da adlandırılan "kıyamet günü" ortaya çıkacaktır.¹⁰O'na göre büyümenin başlıca kaynağı tarım kesiminde oluşturulan artık değerın verimli bir şekilde yeniden yatırıma dönüştürölmesinden geçmektedir(Ricardo, 1997:38).Ricardo ekonomik büyümenin sağlanmasını iki ön koşula bağlamıştır. Bunlardan ilki, ücretlerin sabit olduğu varsayımı altında işgücü verimliliğinde meydana gelecek artışlar yoluyla sağlanan artı değer, yani emek başına kullanılan fiziksel sermaye stoğunun nicel ve nitel olarak artmasıdır. Diğeri ise, işgücü verimliliğinin sabit olduğu varsayımı altında, ücretlerde bir azalmaya gidilerek tarımsal malların hasılatının artması yoluyla sağlanan artı değerin tekrar ekonomiye kazandırılarak ekonomik büyümenin sağlanmasıdır.

¹⁰Kıyamet günü: Ücretin payının sürekli minimum düzeyde kaldığı, rantın payının gittikçe arttığı, karın payının ise; gittikçe azalması sonucu ortaya çıkan duruma Ricardo tarafından verilen ad.

Ancak her ne kadar büyümenin kaynaklarının ne olduğu konusunda farklı görüşlere sahip olsalarda gerçekleşen büyümenin iki aşamada gerçekleştiği konusunda fikir birliği vardır. Bu aşamalardan ilki büyüme aşaması herhangi bir politika müdahalesi olmadan gerçekleşen aşamadır. Bu aşamada sermaye stokuna yapılan ilavelerle yatırım miktarları artacak bu da üretim artışıyla sonuçlanacaktır. Üretimde meydana gelen bu artış sonucu emeğe olan talep artacak, ücretler yükselecek ve kârlar normal düzeyin üzerine çıkacaktır(Ricardo, 1997:38).İkinci aşama olan durgunluk aşamasında ise artan ücretler Malthus'un görüşlerinde olduğu gibi nüfus artışını tetikleyecektir. Nüfusun artması, emek arzının artması ile aynı anlamda olupsüreci tekrar başa döndürerek ücretlerin düşmesine neden olacaktır. Düşen ücretler ise üretilen malların bir kısmının üreticilerin elinde kalmasına yol açarak fiyatların düşmesine ve başlangıçtaki yüksek karların normal seviyesine inmesine yol açacaktır. Klasik büyüme teorisinde ekonominin gelişmesi ve büyümesi kapitalistlerin tasarruf ve yatırımlarına bağlı olduğundan karlardaki bu düşüş yatırımların düşmesine yol açarak büyümenin frenlenmesine neden olacak ve ekonomiyi durugunluğa götürecektir (Kaynak, 2009:23).Dışsal olarak kabul edilen teknolojik gelişme ve yeni sermaye yaratma yollarından biri olan dış ticaret gibi durumlar bile bu durgunluğun önüne geçemeyecektir(Demirel, 2006:37).

2.3.2 Neoklasik Büyüme Teorileri

Solow'un (1956) öncülük ettiği çalışmalara dayanan neoklasik büyüme teorisi, sonraki yıllarda birçok iktisatçının katkılarıyla (Denison 1961, Cass 1965, Koopmans 1965) gelişmiştir (Ehrlich, 1990: 1). Neoklasik büyüme modelinin temel varsayımları; kapalı bir ekonomi, rekabete dayalı piyasa yapısı, rasyonel davranan iktisadi aktörler, üretim faktörleri sermaye ve işgücünün her biri için ölçeğe göre azalan getiriyi, üretim fonksiyonu için sabit getiriyi öngören bir üretim teknolojisi olarak özetlenebilir(Özsağır, 2008:338).

Neo-Klasik büyüme teorilerinin ortak özelliği teknolojik değişimin ve nüfus artışının ekonomideki tasarruf, yatırım ve büyümeyi nasıl etkilediğini analiz etmektir. Klasik teorilerde olduğu gibi teknoloji dışsal olarak kabul edilir. Solow(1956) ve Swan'ın(1956) öncülüğünde geliştirilen Neo-Klasik büyüme teorileri nedensellik

analizi bakımından teknolojik değişme ve nüfus artışının ekonomik büyümeyi etkilediği ancak tersi durumun geçerli olmadığı varsayımına dayanmaktadır. Ayrıca ekonomide gerçekleştirilen büyümenin dengeli büyüme olacağı görüşü hakimdir. Neo-Klasik büyüme teorisinde Solow'un çalışmaları önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle Solow tarzı büyüme modeli ele alınmıştır.

2.3.2.1 Solow Büyüme Modeli

Neo-Klasik büyüme teorisi 1950'lerde Solow(1956) ve Swan(1956)'ın birbirinden bağımsız olarak yazdığı iki makale üzerine inşa edilmiştir. Eksik istihdamın olmadığı durumda dengeli ve kararlı bir büyümenin sağlanıp sağlanamayacağı sorunsalı üzerine kurulan Solow-Swan büyüme modelinde Keynesyen tüketim ya da talep yönlü bir büyümeden ziyade Klasik üretim yani arz yönlü bir büyüme esas alınmıştır. Üretim fonksiyonu olarak Cobb-Douglas üretim fonksiyonu kullanılmıştır. Bu fonksiyonu en basit şu şekilde tanımlayabiliriz (Cobb ve Douglas, 1928:14):

$$Q = L^a K^{1-a} \mid a+(1-a) = 1 \quad (2)$$

Fonksiyonda kullanılan parametrelerden Q toplam üretimi, L üretimde kullanılan işgücü faktörünü ve K ise sermaye faktörünü temsil etmektedir. Bu üretim fonksiyonun en önemli iki özelliğinden birincisi ölçeğe göre sabit getiri varsayımında bulunması ikincisi ise; üretimde azalan verimler yasasını kabul etmesi olarak gösterilebilir.

Solow'un 1987 yılında Nobel iktisat ödülünü almasına vesile olan "İktisadi Büyüme Teorisine Bir Katkı(1956)" adlı eserinde üzerinde durduğu büyüme modeli, tam rekabet şartlarının geçerli olduğu ve her bir üretim faktörünün ücretinin o faktörün marjinal verimliliğine eşit olduğu varsayımında bulunmaktadır. Solow kurduğu modelde temel olarak şu sorulara yanıt aramaktadır. Bunlardan ilki neden bazı ülkelerin diğerlerine göre daha zengin olduğu ve ikincisi ise neden ülkelerin Solow modelinde istikrarlı büyüme gösterdikleridir. Solow bu sorulardan birincisine bazı ülkelerin diğerlerine göre daha çok yatırım yaptıklarından ve daha az nüfus artış hızına sahip olduklarından dolayı işçi başına daha çok sermaye birikimi

yapılmasına olanak sağlandığının üzerinde dururken, bazı ülkelerin ise teknolojik gelişim bakımından diğerlerine göre üstün olmasından ötürü Solow büyüme modelinde daha istikrarlı bir büyüme gösterildiğini savunmuştur. Çünkü azalan verim durumu geçerli olduğundan teknolojik gelişim olmazsa büyümenin bir süre sonra durağan duruma geçeceği varsayılmaktadır (Ateş, Tuncer, 2001:40).

Solow'un kurduğu Neo-Klasik büyüme modeli yalnız tek bir sektörü barındır ve tek bir malın üretildiği toplam üretiminde bu mala göre belirlendiği bir temel üzerine kurulmuştur. Üretim faktörlerinin birbirleri yerine ikame edilebildiği bir model olan Solow modelinde teknolojik gelişme, nüfus ve tasarruf oranı ile işgücü artış oranı sabit ve dışsal kabul edilmekte olup tasarruf ve yatırımlardaki artış gelirdeki artışa bağlıdır. Ayrıca Solow üretimin sabit getiri ve değişen faktör oranlarına göre gerçekleşmesi durumunda kararlı bir büyüme performansının gerçekleştirileceğini savunmaktadır (McCallum, 1996: 10-11). Solow tarafından geliştirilen standard neoklasik büyüme modelinde kullanılan üretim fonksiyonu şu şekilde yazılabilir (Barro, 1998:2-5; Barro ve Sala-i-Martin, 1999:346-347):

$$Y(t) = A(t) \cdot F[K(t), L(t)] \quad (3)$$

İktisat yazınında toplam faktör verimliliği olarak bilinen $A(t)$ dışsal olarak belirlenen teknoloji değişkenini temsil eder. K sermaye faktörünü ve L ise işgücü faktörünü gösterir. Yukarıda basit olarak gösterilen fonksiyonu temel alan Solow, A.B.D ekonomisine ait 1909-1949 yılları arasındaki verileri kullanarak kurduğu modeli test etmiştir. Solow'un çalışmasına göre söz konusu dönemde yaklaşık olarak iki katına çıkan kişi başı GSYH'nin %87'si teknolojik ilerlemelerden, geriye kalan %13'lük kısmı ise sermaye kullanımında meydana gelen artışlardan sağlanmıştır (Solow, 1957:315).

Ulaştığı bu sonuçlara göre Solow uzun dönem ekonomik büyümenin en önemli belirleyicisinin "dışsal" olarak nitelendirdiğimiz teknolojik gelişme yoluyla sağlandığı sonucuna varmıştır. Solow'un ulaştığı sonuçların aksine onu takip eden iktisatçılar Solow'un kurduğu modelin üretim faktörlerinin niteliksel değişimini dikkate almadığından teknolojik gelişmenin payının bir miktar abartıldığı sonucuna varmışlardır (Barro ve Sala-i-Martin, 1999:346-347).

2.3.3 Keynesyen Büyüme Teorisi

1929 yılında yaşanan Büyük Kriz ile Klasik ekolün kabul etmediği eksik istihdam sorunu ortaya çıkmıştır. Oluşan talep yetersizliği sorunu özel yatırımların tek başına büyüme ve istihdam için gerekli kapasiteyi sağlayamaması gerçeğini gözler önüne sermiştir. Bu noktada Keynes 1936 yılında kaleme aldığı “Para ve İstihdamın Genel Dengesi” adlı eseriyle ekonomilerin artık tam istihdam olmadan da dengeye gelebileceği fikriyle bir anlamda iktisat teorisini bir açmazdan kurtarmıştır. Keynes’in çalışması aslında bir büyüme modelini içermemektedir. Bunun yerine çalışmasının en önemli köşe taşlarından birisi ekonominin durgunluktan büyümeye geçişi için gerekli olan ilk ivmeyi nerden alacağı yani büyüme için gerekli olan itici gücün kaynağının ne olacağıdır. Bu soru için Keynes’in verdiği cevap oldukça basittir. O’na göre toplam talebi artırmaya yönelik politikalar yoluyla gelir ve istihdam hacmi artacak, böylece de büyüme için gerekli kaynaklar oluşturulacaktır (Taban, 2008: 76). Bu görüş aslında statik bir durumdan ziyade dinamik bir duruma geçişi ifade etmektedir. Bu geçişin yolu ise çarpan mekanizmasıdır¹¹. Bu sayede bir nevi “kelebek etkisi”¹² niteliğindeki bir politikayla ekonomideki durgunluğun ortadan kaldırılarak tekrar canlanmanın sağlanması amaçlanmıştır. Keynes ekonomik büyümenin ana kaynaklarından birisi olan yatırımların gelir yaratıcı etkisini ortaya çıkarmış ancak; yatırımların kapasite yaratıcı etkisi üzerinde durmamıştır. Bu bakımdan statik olan Keynes’in modelinin eksik yanı Harrod-Domar gibi Keynes sonrası modellerde ele alınmıştır (Hiç, 1981:71).

2.3.3.1 Harrod – Domar Modeli

Model Keynes’in çalışmalarından etkilenen Harrod(1939) ve Domar(1946) adlı iktisatçıların birbirinden bağımsız ancak aynı teorik altyapı üzerine inşa ettikleri çalışmalar sonucu oluşmuştur. Harrod ve Domar’ın farklı zamanlarda ortaya attıkları fakat çıkış noktası olarak aynı kökten gelen teorilerinin arasındaki en önemli farklılık seçtikleri hareket noktasıdır. Harrod, analizine başlarken ve modeli kurarken

¹¹ Çarpan Mekanizması: : Keynes’in toplam talebi artırmak için yapılacak bir birimlik kamu yada yatırım harcamalarının daha fazla bir etkiye sebep olacağı görüşüdür.

¹² Kelebek etkisi: Bir sistemin başlangıç verilerindeki küçük değişikliklerin büyük ve öngörülemez sonuçlar doğurabilmesine verilen ad.

başlangıç noktası olarak eksik istihdam denge durumundan tam istihdam denge durumuna geçiş için gerekli büyüme koşulları üzerinde dururken(Harrod, 1948:38); Domar, tam tersi olarak hareket noktası olarak tam istihdamı almış ve bunun sürekliliği için gerekli şartların neler olduğu üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırmıştır(Domar, 1982:44).

Keynes sonrası büyüme teorilerinden olan bu model, Keynes'in ihmal ettiği yatırımların kapasite yaratıcı etkisini analize sokmuştur. Dolayısıyla bu teorinin özü; basit bir ifade ile yatırımların kapasite yaratma etkisini incelemektir. Modelin büyüme teorisine bir diğer önemli katkısı özellikle büyüme konusunda kısa ve uzun dönem ayırımına gitmesidir. Keynes'in "uzun dönemde hepimiz ölüyoruz" diyerek önemsemediği uzun dönem analizi Harrod ve Domar'ın çalışmaları ile literatüre girmiştir (Kaynak, 2009 : 68).

Model başlıca iki temel varsayımda bulunmaktadır. Bunlar :

- Sermaye birikimi ya da yatırımlar toplam gelirin ve tasarrufların fonksiyonudur. S toplam tasarrufları, Y toplam geliri ve s ise tasarruf oranını göstermek üzere :

$$S = s.Y \quad (4)$$

- Ekonomide gerçekleştirilen toplam üretim, sermaye stoğunun bir fonksiyonu olup, yaratılan bu değişim ΔY , sermaye stokundaki değişimler ΔK marjinal sermaye hasıla oranının v olarak kabul edildiği durumda, gerçekleştirilecek büyüme sermaye stoğundaki değişmelere ve sermaye hasıla katsayısına bağımlı olacaktır. Yani;

$$\Delta Y = (1/v) \Delta K \quad v = \Delta K / \Delta Y \quad (5)$$

Yukarıdaki bilgiler ışığı altında Harrod – Domar büyüme modeli iki temel kavram üzerine inşa edilmiştir. Bunlardan biri Eşitli 4'te de ifade edilen "marjinal tasarruf oranı" iken diğeri Eşitlik 5'te gösterilen "sermaye hasıla katsayısı"dır.

Harrod –Domar büyüme modeli büyüme ile marjinal tasarruf eğilimi arasında pozitif, sermaye hasıla katsayısı arasında ise negatif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna

varır. Yani, marjinal tasarruf oranı ne denli büyük; sermaye hasıla katsayısı ne kadar küçük ise gerçekleşen büyüme hızı o denli büyük olacaktır.

Modelin ana eksen noktası, kapitalist ekonomik sistemlerde dengeli ve kararlı¹³ bir büyümeyi nelerin sağladığı ve bu araçların ekonomik sistem içindeki yerlerinin neler olduğunu belirlemektir. Bu bakımdan model Keynes'in statik denge koşulunun aksine dinamik bir nitelik taşımaktadır.

Harrod – Domar büyüme modeli, büyümenin dinamiği olarak yatırımları kabul etmektedir. Modele göre yatırımların ekonomi üzerinde iki önemli etkisi bulunmaktadır. Bunlardan ilki milli hasılda meydana getirdiği artış dolayısıyla kişi başına hasıla artışı, ikincisi ise mevcut yatırımların başka yatırımlara da kapı araladığı için meydana gelen üretim kapasitesindeki artışlardır (Özsağır, 2008:14).

2.4 HETERODOKS BÜYÜME TEORİLERİ

Felsefi olarak Ortodoks İktisadi Düşünce sistemine bir eleştiri niteliğindeki Heteredoks İktisadi Yaklaşım iktisadi analizin çerçevesini genişleterek farklı alanlarla olan etkileşimini konu edinmiştir. Heteredoks iktisatçılar iktisat biliminin sınırlarını genişletmeye ona sosyoloji, antropoloji, psikoloji, siyaset ilmive tarih ilminden aktarmalar yapmaya yönelmişlerdir (Savaş, 1997:12-13).

Ekonomik büyüme teorileri de bu bağlamda şekillenerek teorik açıdan farklı duruşu büyüme konusunda da sürdürmüşlerdir. Bu karşı duruşun ilk ve belki de en önemli temsilcisi Karl Marks'tır. Kendi ifadesiyle Marks'ın devamı niteliğinde görüşlere sahip olan Schumpeter ile farklı bir boyut kazanan heteredoks teori, Post-Keynesci Okul ve Kurumsal İktisadi Okul ve Avusturya Okulu gibi farklı yaklaşımlarla sürdürülmüştür.

¹³ Kararlı Büyüme: Bıçak Sırtı denge durumundan uzaklaşılan durum.

2.4.1 Marksist Büyüme Teorisi

1847’de yayımlanan “Komünist Manifesto” ve 1867 kaleme aldığı “Kapital” adlı eserleriyle Karl Marx tarafından teorik temelleri atılan sosyalist düşünce okulu kapitalist düşünce sistemine en büyük eleştirilerden birini getirmiştir. Karl Marx’ın oluşturduğu teori Ricardo’nun Emek-Değer Teorisini temel almıştır. Ancak Ricardo’dan farklı olarak teoride tarım kesimi yerine kapitalizmi meydana getiren sanayi sektörüne önem verilmiştir. Sanayi sektöründe faaliyet gösteren kapitalistlerin varlıklarını sürdürmeleri için gerekli koşulun teknik ilerlemeyle olacağı fikrini ileri sürer. Bu teknik ilerlemenin yolu ise üretim sonucu oluşan artık değerden yaratılan kârın tekrar yatırımlara yönlendirilmesiyle olacaktır. Marx bu döngüye kapitalizmin sürekli kendini yenileyen üretim süreci adını vermiş lakin bu sürecin sonuçta sistemin sonunu hazırlayacağı kanısına varmıştır.

Marx Klasik nüfus teorisini reddederek, toplumun; kapitalist, toprak sahibi ve emek kesiminden oluştuğu fikrine karşı çıkar. Onun yerine bu ayrımı üretim araçlarına sahip olanlar ve olmayanlar olmak üzere iki kısma ayırır. Ücretlerin asgari fizyolojik güce göre değil emek-zaman ya da diğer bir ifade ile emek-değer teorisine göre belirlendiği fikrini savunur(Demirel, 2008:38-40). Emek değer teorisine göre bir malın değerini o malın üretimi için gerekli olan emek- zaman birimleri belirlemektedir.

Marx için ekonomik analiz aslında amaç olmaktan çok araç niteliğindedir. Şöyleki, Marx iktisadi analizlerini yaparken asıl amacı toplumların anatomik yapılarını açıklamaktır. Yani Marx ekonomik yapıların incelenmesini; toplumların anatomilerini açıklamada bir araç olarak kabul etmiştir(Kaynak, 2009: 30).

Marksist yaklaşımda Klasiklerin, özellikle Ricardo’nun aksine büyümenin kaynağı olarak gösterilen sermaye birikimi yüksek kâr hadleriyle gerçekleşir. Üretimde azalan verimler yasasını kabul etmediği için de kârla rantı aynı perspektifte değerlendirmektedir. Genel hatları itibarıyla Marksist büyüme teorisinde büyümeyi belirleyen asli unsur yaratılan toplam artık değerden geçmektedir. Artık değeri ise; iki değişken belirlemektedir. Bunlar, üretimde kullanılan emek miktarı ve emeğin

sömürü haddidir¹⁴. O'na göre emek miktarı sabit kalmak koşuluyla sömürü haddi üç yolla artırılabilir.

Bu yollar:

- Ücret hadlerini düşürerek
- Emeğin verimini artırarak
- İşçiyi daha uzun süre çalıştırarak olabilir.

Böylelikle emek verimliliğindeki artışla beraber artık-değer büyüyecek ve birikim artacaktır. Ayrıca Marx Klasiklerden farklı olarak birikimin ve yatırım kararlarının kâr ve faiz haddinden bağımsız olarak kapitalistin psikolojisi ve toplumun sosyo-kültürel yapısıyla ilişkisi olduğu sonucuna varmıştır(Kazgan, 1993: 304).

Öncülüğünü Marx'ın yaptığı sosyalist düşünce sistemi ve büyüme teorisi kapitalizme ve özellikle Klasik iktisada en önemli cephelerden birini oluşturmuştur. Bu okulun önemli temsilcileri arasında Friedrich Engels (1820 – 1895), Ferdinand Lassale (1825 – 1864), Karl Rodbertus (1805 – 1875) gibi iktisatçılar da sayılabilir(Üzümcü, 2012,110). Ancak şüphesiz bunlar arasında Karl Marx'ın yaptığı katkı diğerleri ile karşılaştırılamayacak kadar fazladır(Taban,2008:35-36).

2.4.2 Schumpeter Tarzı Büyüme Modeli

Joseph Schumpeterin ekonomik büyüme ve gelişme hakkındaki görüşleri ilk baskısı Almanca 1911 yılında yapılan 1934 ve 1951 yılında ise İngilizce olarak yayımlanan “The Theory of Economic Development”, 1939 yılındaki “Business Cycles” ve son olarak 1950 yılında kaleme aldığı “Capitalism, Socialism and Democracy” adlı kitaplarla şekillenmiştir.

Schumpeter çalışmalarında Marx'tan büyük ölçüde etkilenmiştir. Hatta kendi ifadesiyle görüşlerinin Marx'ın görüşlerini tamamladığı ve Marksist sistem içinde değerlendirilebileceği iddiasındadır(Schumpeter, 1950:60). Yöntem olarak Marx gibi

¹⁴ Sömürü Haddi: Bireylerin ya da toplumsal kümelerin, daha güçsüz bireylerin ya da toplumsal kümelerin emeğini ve kaynaklarını kendi çıkarlarına kullanmaları

kapitalizmi tarihsel bir perspektiften inceleme yolunu seçen Schumpeter kapitalizmin yapısal olarak dinamik bir yapıya sahip olduğunu ve sürekli bir teknolojik ilerlemeyi bünyesinde barındıracağını söylemiştir. Marx'ın sisteminin yapısındaki gelişmeye paralel olarak artan sömürü haddi, yedek işsiz ordusu ve işçi sefaleti gibi nedenlerle kapitalist sistemin kendi sonunu getireceği fikrinin aksine Schumpeter ekonomik büyüme sonucu kapitalist sistemin başarı ile sürdürüleceğini ve büyüme sonucu gerçekleşen gelir artışının işçilerin ücretlerini ve refah düzeylerini artıracak inancını taşımaktadır.

Schumpeteryen modelde Ortodoks düşüncenin aksine yatırım ile teknik ilerleme arasında karşılıklı bir içsel bağlantı olduğu varsayılır. Sermaye birikimi yerine girişimcilerin içsel değişken olarak niteledikleri teknik ilerleme, inovasyon ve "yaratıcı yıkım" süreci gibi yeni kavramların büyüme ve dalgalanmaya neden olduğu görüşü hakimdir.¹⁵ Sözü geçen bu büyüme dalgalanma evresini Schumpeter üçe ayırır. Bu evreler; canlanma, refah ve depresyon aşamalarıdır. Büyüme ise genelde teknik ilerleme sonucu meydana gelen yatırımların arttığı canlanma evresinin son dönemleri ve refah evresinin genelinde görülen durumu ifade eder. Schumpeter tarzı büyüme modellerinin genel özelliği teknik ilerlemeyi (yenilik veya innovasyon) ön planda tutmalarıdır. Bu tür modeller ekonomik büyümeyi fiziki (toprak ve emek) ve fiziki olmayan (sosyal organizasyon ve teknik) iki faktöre bağlamışlardır. Üretim artışı yani büyümeyi ise daha çok sosyal organizasyonun teknik değişimi ve gelişimi üzerinde yoğunlaştırmışlardır (İkin, 1976 : 47).

Modelde üzerinde durulan teknik gelişimin kaynağı ise; buluş ve yeniliklerden geçmektedir. Schumpeter buluş ve yenilik terimlerini birbirinden ayrı değerlendirmiştir. O'na göre buluş ve yenilik ekonomik ve sosyolojik olarak farklı iki şeyi ifade etmektedir. Buluşlar entelektüel bir çabanın ürünüken, yenilik iş adamı ya da girişimcinin arzusu sonucu buluşun ortaya çıkardığı değişimi ifade eder (Schumpeter, 1939: 84-86).

¹⁵ Inovasyon: yeni veya önemli ölçüde değiştirilmiş ürün (mal ya da hizmet), veya sürecin; yeni bir pazarlama yönteminin; ya da iş uygulamalarında, işyeri organizasyonunda veya dış ilişkilerde yeni bir organizasyonel yöntemin uygulanmasıdır
Yaratıcı Yıkım: Eskiye yeniyi değiştirmek, geçerliliği kalmamış fikirleri, yatırımları ortadan kaldırmak, yıkmak, piyasa koşullarının ve bilgi ekonomisinin gerektirdiklerini yaratmaktır

Buluş olarak nitelenen bir şey olmaksızın da yenilik gerçekleşebilir. Buluş entelektüel bir sürecin sonucudur. Buluşu yeniliğe dönüştüren faktör girişimcidir. Schumpeter yeniliği ayırıcı ekonomik süreç ve iş aktivitesi konusu olarak görür. Buluş ise ekonomik yapının dışında yer alır. Bu noktadan hareketle Schumpeter beş çeşit yenilikten bahsetmektedir.

Bu yenilik türleri :

- Yeni bir malın piyasaya girmesi ya da piyasadaki mevcut herhangi malın kalitesinin artırılması.(Üretimde yenilik)
- Yeni bir üretim metodunun bulunması veya icat edilmesi.(Üretim tarzında yenilik)
- Eskiden var olmayan yeni bir piyasaya girilmesi. (Piyasada yenilik)
- Yeni bir hammadde veya üretim kaynağının keşfi. (Girdide yenilik)
- Endüstrinin re-organizasyonu. (Organizasyonda yenilik)

Modelde kilit öneme sahip olan ve bu yenilikleri gerçekleştirecek olansa girişimcilerdir. Ekonomide büyümenin itici gücü olarak görülen teknik gelişim ve bu gelişimi gerçekleştirecek olan girişimciler ne kadar fazla, sosyo-kültürel ortam bu tarz insanların yetiştirilmesine ne kadar müsait ve bunların elde ettiği kârlara ne denli tahammül gösteriyorsa büyüme de o oranda hızlanacaktır (Üstünel, 1983: 235).

2.4.3 Post-Keynesyen Model ve Ekonomik Büyüme

1970'li yıllarda ortaya çıkan petrol krizinde Keynesyen politikaların yetersiz kalması ve Neo-Klasik iktisadın yeniden canlanması üzerine bu ekol geliştirilmiştir. Daha çok Gelir- Harcama teorisi ve IS-LM analizi olarak bilinen teorinin en önemli temsilcileri A. Samuelson ve Hicks'tir. Post-Keynesyenlere göre iki tür piyasa ekonomiyi şekillendirir. Bunlar tam rekabet piyasası ve oligopol piyasasıdır. Ekonominin geleceği açısından önemli olansa oligopol piyasalardır. Çünkü bu piyasaların ağırlıklı büyüklüğü nihai olarak karların büyüklüğünü yatırımların miktarını ve enflasyonun değerini belirtmektedir.

Post-Keynesyenler hem büyümeyi hem de konjonktürel dalgalanmaları birlikte incelerler. Post-Keynesyen görüşün temel özelliği tıpkı Keynes'te olduğu gibi yatırıma verilen önemdir. Yatırımın gelir yaratıcı ve kapasite arttırıcı etkileri nedeniyle ekonomik büyümenin temelini oluşturacağı fikrine sahiptirler(Polat, 2013:18).

Ekonomik büyümenin dinamik noktasını yatırımlarda gören bu modeli savunan iktisatçılar büyümenin yanı sıra gelir dağılımı konusuyla da ilgilenmişler ve bir kredi sistemi oluşturularak ekonomik büyümeye yardımcı olmaya çalışmışlardır. Hem söz konusu dönemdeki petrol krizinin ve literatüre yeni giren stagflasyonun etkilerini azaltmak için hem de büyümenin sağlanması için klasik para ve maliye politikasının birlikte uygulanması gerekliliği üzerinde durmuşlardır. Ayrıca para politikasının istikrar sağlayıcı özelliği üzerinde duran Post-Keynesyenlere göre fertlerin gelecekteki beklentileri, ekonomik kararlarını, ekonomik ve politik kurumlar ise ekonomik gidişatı etkilemektedir.

2.4.4 Kurumsal İktisat ve Ekonomik Büyüme

Amerika menşeli bir iktisadi yaklaşım olan kurumsal iktisadın kurucusu ve en önemli temsilcisi Thorstein B. Veblen'dir. Bu akımın diğer iktisatçıları ise kamunun yapacağı ekonomik reformları savunan John R.Commons ve iktisadi daha çok istatistiki yollarla incelemeye çalışan Wesley Mitchell'dir.

Kurumsal iktisadi yaklaşımın savunduğu temel tez, hükümetlerin veya devletin uygulayacağı sosyal politikaların ana ekseninin insanların refahını artırmak olması gerektiğidir. Bu görüşü savunan iktisatçılara göre bireyin daima başkalarıyla çıkar çatışmasına düşeceği ve bunun sonucunda da toplumsal faydanın ve refahın azalacağı görüşü hakimdir. Bunun önüne geçmek için ise; toplumsal çatışmanın önüne geçecek ve kollektif şuura sahip kurumlara ihtiyaç olduğunu savunur. Kurumsal iktisadi yaklaşımı savunan iktisatçılar ekonominin sadece piyasalardan oluşmadığı konusunda hemfikirdirler. Onlar; ekonomiyi tüm yönleriyle inceleyerek ekonomik büyümenin ve kalkınmanın dinamiklerini ve sosyal refaha giden yolları aramakla uğraşırlar.

İktisadın temelini bireylerin değil kurumların oluşturduğunu savunan kurumsalcılara göre bireysel kararlar kurumların etkisi altındadır. Metafizik olguları reddederler ve bunun yerine deneyciliğe ve bilimselliğe daha çok önem verirler. Bireysel davranış yerine grup davranışını, bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler anlayışındaki piyasa etkinliği yerine kurumsal denetimi ön planda tutarlar. Kurumsalcıların görüşlerini belli başlı olarak şu şekilde ifade edebiliriz(Güngör, 2013:32):

- Ekonomiye parça parça yerine neden-sonuç ilişkisine göre bir bütün olarak ele alırlar.
- Büyümenin belirleyicisi konusunda ise bireysel girişimlerden ve piyasaların etkinliğinden çok kurumsal yapılara ve kurumların denetleyiciliğine önem verirler.
- İktisadi anlamda hem kapitalizmi hem de marksizmi eleştirerek yeni bir iktisadi akım başlatmışlardır.
- Kamu harcamalarının ekonomide dengeleyici bir araç olarak kullanılabileceği görüşünü savunmuşlardır.

2.4.5 Yapısalcı Yaklaşım

Bu iktisadi yaklaşım 1950'lerde Latin Amerika'daki darboğazların güncel iktisat teorisinden farklı bir yolla çözülmesi fikri etrafında birleşen bir grup Latin Amerikalı iktisatçı öncülüğünde gelişim göstermiştir. Yapısalcılar, içe dönük sanayileşmeyi destekleyerek kamu politikalarının ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı sağlamakta başarılı olabileceğini savunmaktadır. Çalışmalarını daha çok az gelişmiş ülkelerin büyüme, kalkınma ve enflasyon gibi temel makroekonomik sorunları üzerinde yoğunlaştırmışlardır. İktisat politikası anlamında ekonomik yapıların belirleyici olduğunu savunan yapısal iktisatçılar, gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkelere aynı iktisat politikalarının etkin olmayacağını savunmuşlardır. Ayrıca devletin gerektiği yerde piyasaya müdahale etmesi gerekebileceğini ve bunun gerektiği durumda da müdehalenin gerçekleşmesini doğal karşılayan yapısal akım iktisatçıları bu bakımdan Klasik iktisattan farklı bir yol çizerek Keynesyen teoriye yakın durmuşlardır.

İlgilendiği sorunun başında ise AGÜ¹⁶'lerin temel sorunlarından olan ekonomik istikrarsızlığa ve bu istikrarsızlığın en önemli sebeplerinden olan enflasyonla ne şekilde müdahale edilmesi gerektiği sorunudur. Kronikleşen bu sorunların altında yatan etmenleri ise şu şekilde sıralamışlardır(Güngör, 2013:32).

- Tarımda arz esneksizliği
- Dış Ticaret Dengesizliği
- Parasal ve Mali Dengenin Sağlanması
- Ekonomik Kurumların Yetersizliği

Yapısalcı yaklaşım klasik iktisadi düşüncenin aksine devlet müdahalelerinden yanadır. Bunun nedeni ise az gelişmiş ülkelerde ekonomide var olan bir çok sebep piyasanın istikrarsızlığı giderici etkide bulunamayacağı, istikrarın sağlanabilmesi içine devletin müdahalelerinin şart olmasından kaynaklanmaktadır.

2.5 İÇSEL BÜYÜME TEORİSİ

İkinci Dünya savaşıdan sonra büyüme teorisinde Solow'un öncülüğünde gelişen ve ekonomik büyümenin kaynağı olarak nüfus artışı ile teknolojik değişmeyi kabul eden Neo-Klasik anlayış hakimdi. Bu teoride teknoloji gibi dinamikler iktisadi süreçten bağımsız olarak firma dışında egzogen olarak belirlenmekteydi. Diğer önemli varsayım isegelişme ve büyüme seyrinin uzun dönemde ülkeler arasında yakınsama göstereceği fikri idi. Ancak 1980'li yıllara gelindiğinde bu durumungerçekleşmediği ortaya çıktı.

Neo-Klasik teorisinin zayıfladığı bu dönemde Paul Romer öncülüğünde gelişen ve teknolojinin dışsal değil, içsel olduğu fikrini savunan iktisadi yaklaşım egemen olmaya başlamıştır. Neoklasik büyüme modelinin toplumsal üretim fonksiyonu esas alınarak, standart varsayımlarında değişiklikler yapılmış ve teknolojik gelişmenin ekonomik büyüme için önemi formel modellerle kanıtlanmaya çalışılmıştır. Büyüme literatüründe "İçsel Büyüme Teorisi", "Endojen Büyüme Teorisi" ya da "Yeni Büyüme

¹⁶ AGÜ: Az gelişmiş ülke.

Teorisi” olarak isimlendirilen bu kuram küresel ekonomide ulusal ekonomilerin ya da firmaların rekabetçi üstünlüklerini belirleyen temel faktörün teknolojik ve bilimsel yenilikler olduğunu ve bu tarz gelişmelerin kendiliğinden değil de ülkelerin ya da firmaların bilinçli çaba ve politikaları sonucu oluştuğunu baz alarak bir analiz yapar. İçsel büyüme kuramı ile ekonomik büyümede hangi değişkenlerin rol oynadığı ve büyümenin dinamiklerinin hangileri olduğu daha mikro çapta analiz imkanına kavuşur. “İçsel terimi ekonomik birimlerin (firmalar ya da tüketiciler) amaç fonksiyonlarını (kâr ya da fayda) en yükseğe çıkarmak için gerçekleştirdikleri bilinçli faaliyetlerden ortaya çıkan yeniliklere işaret etmektedir.”

Neo-Klasik yaklaşıma bir tepki niteliğinde ortaya çıkan içsel büyüme teorisi ilk olarak 1962 yılında Arrow’un kaleme aldığı eserde “yaparak öğrenme” fikrinden hareketle gelişim göstermiştir. Arrow’a göre, firmalar üretime devam ettikçe işlerini daha iyi kavramakta, maliyetlerini düşürmekte kalitelerini yükseltmekte ve ortaya yeni ürünler çıkarmaktadır(Arrow, 1962:24). Diğer deyişle işlerinin kendileri yaparak öğrenmektedirler. Bu fikri kendine temel alan Romer “teknik bilgi üretimini” bedelsiz bir girdi olarak ele almış, mal ve hizmet üretiminde maliyetin düştüğünü ve kalitenin yükseldiğini kabul etmiştir(Acar, 2008:127).

İçsel büyüme teorisinde büyümenin temel dinamiklerinden kabul edilen sermaye faktörü yalnız fiziksel sermaye ile sınırlı değildir. Bunun yanı sıra beşeri sermaye, bilgi ve teknoloji gibi maddi olmayan unsurlarda sermaye tanımına dahil edilmiştir.

Büyümeye kaynaklık eden faktör konusunda farklı görüşlere sahip olmalarına karşın bu modeller sermayenin verimliliğinin azalmamasını ve bu nedenle büyümenin süreklilik arz edeceğini savunmuşlardır. Ayrıca diğer bir özellik ise; büyümeye kaynaklık eden faktörlerin ekonomik sistem içinde içsel faktörlere bağlı kendini besleyen bir süreç olarak devam edeceği konusunda hemfikir olmalarıdır. Son olarak içsel büyüme teorisi Neo-Klasik teoriden farklı olarak Arrow’un ifade ettiği “yaparak öğrenme” kavramının bir etkisi ile farklı sermaye türlerine yapılacak yatırımların, gelecek yatırımlar üzerinde pozitif bir dışsallık yaratacağı bununda büyümeye ivme kazandıracığı fikridir(Kaynak, 2009 :121).

İçsel büyüme modelleri büyümenin itici gücü olarak tanımladıkları faktörlere göre özetle üç grupta ele alınabilir(Yener ve Ercan, 2002:132). Başlıca bu modeller:

- Ar-Ge kaynaklı modeller
- Beşeri sermaye birikimi kaynaklı modeller
- Fiziksel sermaye yatırımları ve yaparak öğrenmeye dayalı modeller(AK tipi modeller)
- Kamusal politikalar öncülüğündeki modeller olmak üzere dört grupta toplanabilir.

Çalışmanın bu bölümünde kısaca bu modeller incelenmiştir.

2.5.1 Ar-Ge'ye Dayalı İçsel Büyüme Modelleri

Ar-Ge kaynaklı içsel büyüme modellerinin öncülüğünü Romer'in(1990) yaptığı ve Groosman-Helpman (1991) ile Aghion-Howitt'in (1992) üzerinde çalıştığı modeller oluşturmaktadır. Bu modellerin ortak özelliği büyümenin kararlı ve süreklilik arz edeceğini savunmalarıdır. Ayrıca diğer bir ortak noktaları büyümenin devamlılığının koşulu olarak Ar-Ge harcmalarının ve ülkedeki araştırmacı sayısının artırılması gerektiğini görmeleridir. Diğerlerine göre daha öncül olduğu için Romer'in modeli üzerinde durmak faydalı olacaktır.

2.5.1.2 Romer Modeli

Arrow'un çalışmalarından yararlanan Romer, kurduğu modelde bütüncül üretim fonksiyonunu ve yaratıcı fikir stoğunu (A) kullanarak, sermaye stoğu (K) ile emeğin (L) bir araya getirilmesiyle çıktının (Y) nasıl üretildiğini açıklamaya çalışmıştır(Yılmaz, Akıncı, 2012:78). Buna göre eşitlik:

$$Y = K^a (AL)^{1-a} \quad \text{şeklinde olacaktır.} \quad (6)$$

Eşitlik 6'da a, 0 ile 1 arasında değer alan bir parametredir. Romer tarzı büyüme modelinde bir ülkede önceden ne kadar yatırım yapılmışsa o kadar yaratıcı fikir üretilmiş olacaktır. Bu da sermayenin azalan verim halini ortadan kaldırarak artan

verimli bir sermaye stoku oluşmasına yol açacaktır. Yani t+1 dönemindeki yatırımın verimi t-1 dönemindeki yatırımın veriminden daha yüksek olacaktır.

Romer'in modelinin çıkış noktası büyümenin dinamiği olarak teknolojik gelişmeyi ve bilgi birikimini kabul etmesidir. İfade ettiği teknolojik gelişim ise; girişimcilerin yeni bir bilgiyi, piyasa değeri olabilecek yeni bir malın üretiminde kullanmasıdır. Bu bakımdan ifade edilen teknolojik gelişme Schumpeter tarzı bir yenilik sürecini ifade etmektedir. Örneğin elektromanyetik konusu bakımından akademik bir araştırmanın ürünüdür. Ancak cep telefonu veya wi-fi¹⁷ teknolojisine sahip ürünlerin şekillendirilmesi ve piyasaya sürülmesi kâr amacıyla hareket eden girişimcilerin faaliyetleri sonucu gerçekleşmiştir. Ar-Ge çalışmaları sonucu gerçekleşen ve temelinde bilgi birikimi ile teknolojik gelişimin yer aldığı bu gibi faaliyetler hem piyasanın genişlemesine hem de ürün çeşitliliğinin artmasına yol açar. Bu ise bir anlamda ekonomik büyümenin boyutlarından biri olarak karşımıza çıkar.

2.5.2 Beşeri Sermayeye Dayalı İçsel Büyüme Modelleri

Beşeri sermayeyi, iş gücü tarafından sahip olunan tüm bilgi ve becerilerin toplamı olarak ifade etmek mümkündür. Beşeri sermaye birikiminin kaynakları arasında yetenek, bilgi, okul eğitimi, hizmet-içi eğitim, yaparak öğrenme, gözlem ve sosyal etkileşim gibi faktörler sıralanabilir(Üzümcü, 2012:227). Bu açıdan bakıldığında üretime katılan bireyin sahip olduğu ve genel anlamda insanın niteliğininivurgulayan bilgi, beceri, tecrübe ve dinamizm gibi pozitif değerler, beşeri sermayeolarak kabul edilmektedir(Tansel ve Güngör, 1997:532).

Günümüzde üretimde ve ekonomik büyümede, fonksiyonel olarak beşeri sermayenin de fiziksel sermaye kadar önemli bir rol oynadığı kabul edilmektedir.Çünkü insanla ilgili bu nitelikler, ileri teknolojilere sahip araçların ve üretimdekullanılan diğer faktörlerin, daha kolay, daha verimli ve daha etkin bir

¹⁷Wi-Fi: (İngilizce: Wireless Fidelity, Türkçe: Kablosuz Bağlantı Alanı) kişisel bilgisayar, video oyunu konsolları, dijital ses oynatıcıları ve akıllı telefonlar gibi cihazları kablosuz olarak internete bağlanmasını sağlayan teknolojidir.

şekilde kullanılabilmesine imkan sağlayarak üretimi artırmakta, ekonomilerdeki büyüme ve kalkınma sürecini hızlandırmaktadır. Beşeri sermaye düşüncesi ilk kez 1960'lı yılların başında, tarımsal üretimdeki artışları eğitime yapılan yatırımların katkılarıyla açıklayan Schultz tarafından kullanılmıştır (Şimşek ve Kadılar, 2010:118-119).

Beşeri Sermayeye Dayalı İçsel Büyüme Modelleri 1988 yılında Lucas'ın "İktisadi Kalkınmanın Mekaniği Üzerine" isimli öncü çalışması ile şekillenmiştir. Daha sonraları onun takipçisi olan Stokey Becker (1991), Dig (1990), Sorensen (1990) ve Santos (1993) gibi iktisatçıların çalışmaları modele katkıda bulunmuştur. Çalışmalarında beşeri sermayenin uzun dönemli büyüme ve verimliliğin kaynağı olduğu fikri üzerinde birleşen bu iktisatçılar, beşeri sermayenin hem işgücünün hem de fiziksel sermayenin verimliliğini artıracığı konusunda fikir birliğine sahiptirler. Bu modellerden Lucas'ın beşeri sermaye modeli literatürde daha fazla öneme sahiptir.

2.5.2.1 Lucas Modeli

Tıpkı Romer'de olduğu gibi Lucas'ta çalışmasında Arrow'dan büyük ölçüde etkilenmiştir. Lucas'ın bir diğer etkilendiği iktisatçı ise Neo-Klasik büyüme teorisine yeni bir ivme kazandıran Solow'dur. Lucas (1988), çalışmasında beşeri sermayeyi, üretime katılan diğer faktörlerin verimliliklerini artıran ilave bir faktör olarak fiziksel sermaye ve emek olmak üzere ikiye ayırmıştır (Kaynak, 2009:129). Başka bir ifade ile beşeri sermaye, işgücü tarafından içerilen tüm bilgi ve becerilerin toplamıdır.

Solow'dan etkilenen Lucas kurduğu modelde bir ekonomideki çıktı düzeyini (Y) fiziki sermaye ve verimli emek (N^a) tarafından belirlendiğini savunmuştur. Yani basit Cobb-Douglas üretim fonksiyonundan hareketle;

$$Y = F(K, N^a) \quad \text{şeklinde bir üretim fonksiyonu oluşur.} \quad (7)$$

Yukarıdaki fonksiyonu belirli değişkenlerle genişletirsek ;

$$Y = AK^a (v h L)^{1-a} \quad (8)$$

Yukarıdaki eşitlikte Y çıktıyı, A teknoloji düzeyini, K fiziksel sermaye stokunu, v hane halklarının çalışmaya harcadıkları zaman dilimini, h çalışanların ortalama yetenek düzeyini ve L ise emegi göstermektedir. vhL beşeri sermayenin üretim üzerindeki etkisini göstermektedir.

Lucas'a göre ülkelerin farklı ekonomik büyüme performanslarına göstermesinin altında yatan etmen farklı beşeri sermaye birikimlerine sahip olmalarıdır. Arrow'un yaparak öğrenme fikrinden hareketle beşeri sermaye artacak bu da ölçeğin artan verimine yol açarak ekonomik büyüme için önemli katkılar yapacaktır. Ayrıca Lucas'ın modelinde kullandığı beşeri sermayedeki artış Arrow'a benzer şekilde dışlanılmayan ve rekabet edilmeyen bir özelliğe sahiptir.

Ekonomik büyüme için önemli dinamiklerden biri olmasından ötürü beşeri sermaye Lucas modelinde Solow'dan farklı olarak hükümetler tarafından kişilerin beceri kazanmalarına daha fazla zaman ayıracak ve kişisel gelişmelerinin hızlandıracak politikalar izlenmelidir(Ünsal, 2007:250).

2.5.3 AK Tipi İçsel Büyüme Modelleri

AK tarzı içsel büyüme modelleri üretim fonksiyonunun $Y=AK$ şeklinde formülize edilmesinden dolayı bu adla anılmaktadır. Modelde A teknoloji düzeyini gösteren pozitif bir sabittir. K fiziki ve beşeri sermaye ile teknik bilgi kavramlarını içermektedir.

AK modelleri olarak adlandırılan içsel büyüme modellerinin en önemli özelliği sermaye stoğu arttıkça sermaye getirisinin azalmayacağı varsayımına dayanmasıdır. Bu tarz modellerde üretimde azalan verimler yasası geçerli değildir ve bu durum yüksek sermaye birikimi yoluyla ekonomik büyümeye süreklilik kazandıracaktır.

Bu tarz modellerin bir diğer özelliği temel Neo-Klasik büyüme modellerinden farklı olarak "büyüme etkisi" ve "dışsallıklar" kavramlarını literatüre kazandırmış olmalarıdır. Yani, fiziksel sermaye yatırımları yarattığı büyüme etkisiyle tüm

ekonomide etkisi görülen bir dışsallık yaratmakta ve oluşan bu dışsallıklar da ekonomideki uzun dönemli büyüme oranını etkileyerek pozitif bir değişime sebep olmaktadır. AK modelinde, standart Neo-Klasik modelin aksine, uluslararası bir yakınsama süreci de öngörülmemiştir (Barro ve Sala-i Martin, 1995:144). Bu tarz modellerden en bilineni Robelo'nun 1991 yılındaki çalışmasıyla güncellik kazanan AK tipi modeldir.

2.5.3.1 Robelo Modeli

Robelo(1991)'ya göre büyüme konusunda ülkelerin farklı performans sergilemelerinin en önemli nedeni uygulanan iktisat politikalarıdır. Örneğin; gelir vergisi türünden uygulanacak iktisat politikaları fiziksel sermaye yatırımlarının getiri oranını azaltacağından sermaye birikim oranını düşürecek bu da büyüme hızlarının azalmasına yol açacaktır.

Robelo'nun kurduğu AK tipi modelin başlıca özellikleri şunlardır :

- Büyümenin belirleyici olarak tasarruflar ön plana çıkarılmıştır. Yüksek tasarruf oranları yüksek büyüme için bir ön koşul niteliğindedir.
- İktisat politikası aracı olarak vergilemenin büyüme oranı üzerinde olumsuz etkisini savunmuştur.
- Robelo, ölçeğin artan getirisi ve dışsallıklar olmadan da sabir getirili bir üretim teknolojisiyle de içsel büyümenin gerçekleşeceğini kabul etmiştir.

2.5.4 Kamusal Harcama Yönlü İçsel Büyüme Modelleri

Ekonomik büyüme sürecinde hükümet politikalarını ele alan bu tarz modellerde devletin rolü Keynesyen modelde olduğu gibi üretici ve yatırımcı bir konumda değildir. Bunun yerine eğitim alanında çalışmalar yapan Ar-Ge faaliyetlerini teşvik eden teknolojik altyapı çalışmalarını destekleyen ve fikri-mülkiyet haklarının korunmasını sağlayacak düzenlemeler yapan bir devlet politikası anlatılmıştır. Bu tür modellerde kamuya bir görev yüklenmiştir. Bu görev yapacağı optimal teşvik, eğitim, sağlık vb. yatırımlarla ekonomideki bir öncü görevdir.

Bu tür modeller gelişmiş ülkeler için uygulama şansı bulmasına karşın geliştirmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkeler için bir takım aksaklıklar içermektedir. Modeldeki vergi gelirinin toplanması ve denk bütçe varsayımları gibi konuların az gelişmiş ülkelerde uygulanma olanağının düşük olması ve az gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarından olan kayıtdışılık probleminin bu tarz modeller tarafından göz ardı edilmesi bu olumsuzluklara örnek teşkil eder. Bu konudaki çalışmaları ilk kez ortaya atan iktisatçı Barro (1990)'dur.

2.5.4.1 Barro Modeli

Barro modelinde hükümetler, ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek için hem yatırım yapacak hem de yatırımların artırılması için özel sektöre vergi teşvikleri, sübvansiyon gibi araçlarla destekleyecektir. Özel sektör yatırımları bir yandan sermaye stoğunu artırırken, artan vergi gelirleri denk bütçe sayesinde kamu mallarının arzını artıracaktır. Barro özellikle, kamu sektöründe yapılacak olan altyapı yatırım harcamalarının özel sektörün sermaye verimliliğini artıracığını ileri sürmüştür(Yılmaz, Akıncı, 2012:83).

Modele göre, dışa kapalı bir ekonomide, eğitim, sağlık gibi altyapı yatırımları özel sermayenin verimliliğini artırmakta bu da firma ya da özel kesim için dışsal bir fayda oluşturmaktadır. Barro fiziki ve beşeri sermaye ayırımına girmediği için sermaye için sabit getiri söz konusudur. Ancak tek başına her faktör için azalan getiri durumu söz konusu olabilmektedir.

Barro modelinde üretim fonksiyonu ;

$$y=f(k) \quad (9)$$

Bu fonksiyonda y kişi başı çıktı miktarını, k ise kişi başı sermaye miktarını tanımlamaktadır. Fonksiyon geniş tanımlı kişi başına sermaye miktarı (k) ve kişi başına kamu harcamaları (g;G/L) ilave edildiğinde yeni fonksiyon;

$$y=Ak^{1-a} g^a \quad (10)$$

2.6 BÜYÜMENİN BELİRLEYİCİLERİNİ BELİRLEMeye ÇALIŞAN MODELLER

Öncülüğünü North ve Thomas'ın yaptığı (1973) fakat 1990'lı yıllardan itibaren iktisat literatüründe popülaritesi oluşmaya başlayan ve günümüzde de geçerliliğinin sürdüren bu modellerin amacı büyümenin teorik altyapısını incelemek olmayıp daha çok büyümenin yaklaşık değişkenlerinin neler olduğunu belirlemektir.

Bu tarzdaki modellere göre temel belirleyiciler ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan büyümeyi doğrudan etkileyen sermaye birikimi ve verimlilik unsurlarına büyümenin yaklaşık belirleyicileri bu değişkenleri etkileyip büyümenin ortaya çıkmasında birincil öneme sahip unsurlara ise büyümenin temel belirleyicileri denilmektedir.

Yapılan çalışmalar büyümenin dinamikleri ve gerçekleşen büyüme sonucu ortaya çıkan ülkeler arası büyüme farklılıklarını dört temel faktör üzerinde yoğunlaştığını saptamışlardır(Ünsal, 2007:287).

Bu faktörler

- Doğal kaynaklar
- İklim
- Topoğrafya
- Ekolojik yapı unsurları olarak karşımıza çıkar

Bu dört faktörün yanı sıra çeşitli çalışmalarda kültürel ve kurumsal farklılıkların neler oldukları ile bunların büyümeyi nasıl etkilediği incelenmiştir.

Ekonomik büyümeyi bilinen klasik yöntemlerin dışında daha çok iktisadi faktörlerin dışındaki araçlar yardımıyla açıklamaya yönelik olan bu modeller, özellikle çevrsel etkenleri ve kurumsal altyapıyı dikkate alması bakımından önem arz etmektedir. Kurumsal iktisadi yaklaşım olarak da bilinen alan da çalışmalar yapan Daron Acemoğlu ve James Robinson bu alana önemli katkılarda bulunmaktadır. Onlara göre gelişmişli ve az gelişmişlik sermaye, emek gibi faktörlerin yanı sıra kurumsal kültür, iklimsel etkiler, yaşanan iklim ve ekolojik unsurlardan doğrudan etkilenmektedir (Acemoğlu, Robinson, 2012: 45)

2.7 SÜRDÜRÜLEBİLİR BÜYÜME VE KALKINMA

Küreselleşme ile birlikte hızla büyüyen dünya ekonomisinin 2012 yılına gelindiğinde kişi başı GSYH miktarı 1990'lı yıllar ile kıyaslandığında yaklaşık ikiye katlanarak 10.000\$ seviyesine gelmiştir. Bu süreçte dünya nüfusu ise ekonomik büyümedeki artış trendine ayak uydurarak 7 milyar kişiye yaklaşmıştır. Ancak söz konusu dönemde artan nüfus ve sanyileşme doğal kaynakların üzerindeki talep baskısının artmasına yol açmış, bu durumda gerçekleştirilen bu büyüme performansının eleştirilmesine sebep olmuştur. Küresel ölçekteki zengininliğin, gelir dağılımındaki adaletsizliğin ve üretim-tüketim faaliyetlerin devamlılığı konusunda ortaya çıkan şüphelerin oluşması dünya ekonomisinde büyüme ve kalkınma olgularına sorgulanır bir nitelik kazandırmıştır. Böylece çok boyutlu yönleri olan “sürdürülebilir büyüme ve kalkınma” konusu ortaya çıkmıştır.

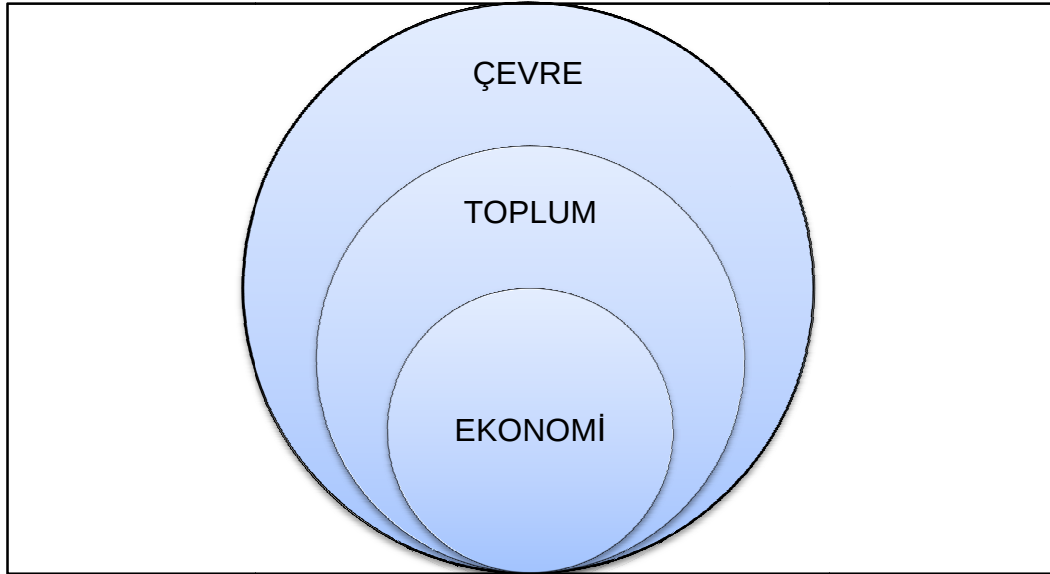
Uluslararası terminolojide “Sustainable Deveploment”, Türkçe'ye ise “Sürdürülebilir Kalkınma” olarak geçen bu model “Gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılayacak kaynakları riske atmadan, mevcut ekonomik sisteme zarar vermeden ve yenilemeyecek türde olan kaynakları tehlikeye sokmadan bugünkü kuşakların ihtiyaçlarının karşılanması” biçiminde tanımlanmıştır (Acar, 2008:118).Diğer bir tanımlamaya göre sürdürülebilir kalkınma (operasyonel tanımlama), kişi başına sermaye stoğunda bir azalmayanaeden olmadan insan refahını arttıran hizmet ve faydaların sağlanmasıdır (Çetin, 2006:8). Bir başka açıdan ise sürdürülebilir kalkınma; ekonomik, sosyal ve çevresel sistemlerinesneklği korunarak, sürdürülebilir bir zaman diliminde bireyler ve toplumun kendiarzularını gerçekleştirmelerini ve kendi potansiyellerini ortaya çıkarmalarınısağlayacak bir dizi fırsatın yaratılması sürecidir (Islam vd., 2003:2).

Sürdürülebilir kalkınma modeli kaynakların tüketilmesinden ziyade yönetilmesiyle ilgilenmektedir. Modele göre; sahip olunan doğal kaynakları koruyan, doğayı tüketmeden kullanabilen politikalar geliştirilmelidir. İçsel büyüme modeline paralel olarak modelde eğitim, sağlık ve sosyal refahı artırıcı unsurlar önemli bir yer teşki eder. Diğer bir önemli nokta ise, hem insanların kendi aralarında hem de insanla doğa arasında uyumun artırılması amaçlanmaktadır.

Gerçekleştirilecek büyüme ve kalkınmada birincil derecede sorumluluk gelişmiş ülkelere aittir. Çünkü modele göre ihtiyaç kavramı özellikle yoksul kesimlerin ve az gelişmiş ülkelerin ihtiyacı olarak algılanmış ve bunların ihtiyaçlarının karşılanmasına öncelik verilmiştir.

Büyümenin sınırları konusunda yapılan modern çalışmalar Brundtland Raporu¹⁸'na dayanmaktadır.1983 yılında dönemin Norveç Başbakanı Gro Harlem Brundtland başkanlığında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED) kurulmuştur. Komisyonun kurulmasında salt kalkınma uğruna çevreden özveride bulunulması yönündeki kaygı temel alınmış, çevre ve kalkınma arasındaki bağın anlaşılmasını sağlamak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, 1987 yılında pek çok ülkeden temsilcilerden oluşan bir grubun hazırladığı “Ortak Geleceğimiz (Our Common Future)” isimli rapor hazırlanmıştır.Brundtland raporunda, sürdürülebilir kalkınma “günümüz ihtiyaçlarının, gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılama olanaklarından fedakarlık yapılmaksızın karşılanması” süreci olarak tanımlanmaktadır.Rapor sürdürülebilir kalkınmayı, bir değişim süreci olarak nitelendirir (WCED, 1987:43-44).

Çizelge 4Ekonomik Büyüme ve Kalkınmanın Kısıtları

¹⁸ Meadows ve arkadaşları (1972) tarafından geliştirilen “Büyümenin Sınırları” adlı tez, Brundtland Raporu (1987) ve Rio Dünya Zirvesi (1992)'yle birlikte sürdürülebilir kalkınma olgusu, literatür çalışmalarının odak noktası olmuştur. Brundtland Raporu, konunun hem bilimsel hem de politik açıdan ön plana çıkmasında başlangıç noktası olması nedeniyle önemlidir (İslam vd., 2003:1-2).

Yukarıdaki şekilde şematize edildiği üzere sürdürülebilir büyüme ve kalkınma toplumsal ve çevresel etmenlerden ayrı düşünülemez. Bir başka ifadeyle çevresel açıdan refah sağlanmadıkça toplumsal açıdan da refah sağlanamayacaktır. Bu süreçte ekonomik büyüme ve kalkınmayı göle atılan bir taş gibi düşünürsek bu taşın ortaya çıkardığı dalgaları toplumsal ve çevresel etkiler olarak görebiliriz. Eğer süreç başlangıçta yanlış şekilde işlemeye başlarsa bunun yan etkileri birinci dalgada toplumsal etkiler olarak ikinci dalgada ise çevresel etkiler olarak görülecektir. Bu bakımdan Brutland Raporunda Sürdürülebilir Büyüme için şu kısıtlar belirlenmiştir:

1. Karar verme sürecinde çevresel ve toplumsal etkiler bir arada ele alınmalıdır.
2. Bu bağlamda teknoloji kullanımını yeniden yönlendirecek çalışmalar yapılmalıdır.
3. Sürdürülebilir bir nüfus artışını garanti altına alacak politikalar geliştirilmelidir.
4. İş bulma, yiyecek temini, enerji, su ve sağlık hizmetlerine ulaşım konularında iyileştirilmeler yapılmalıdır.
5. Son olarak sürdürülebilir bir büyüme ve kalkınma performansı yakalanmalıdır (WCED, 1987:55-60).

Sürdürülebilir büyüme ve kalkınmanın sağlanması ilk etapta yukarıda sayılan faktörlere bağlıdır. Fakat bu faktörlerin hepsinin ülkeler tarafından aynı anda gerçekleştirilmesi oldukça zordur. Çünkü bunun için ülkelerin üretim ve tüketim kalıplarının değişmesi gerekmektedir. Ayrıca doğal kaynakların ülkelerde kullanım alanlarının farklı olması ve bunların yönetilmesinde mevcut olan stratejik yönetim eksiklikleri gibi engeller yer almaktadır.

Sürdürülebilir büyüme ve kalkınma çabaları her ne kadar gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeleri kapsıyor olsa da, son on yıl içindeki faaliyetlere bakıldığında, yapılan plan, program, proje ve hedeflerin tümüyle gelişmiş ülkelerin önderliğinde ortaya çıktığı gözlenmektedir. Başta, Birleşmiş Milletler olmak üzere, OECD, Dünya Bankası, WTO, World Wide Fund for Nature, World Resources Institute, UNEP, UNCSD, UNCTAD ve WorldBusiness Council on Sustainable Development gibi organizasyonlar konu ile ilgili faaliyetlerin esas yürütücüsü durumundadırlar.

Özetle ekonomik büyüme, içinde bulunulan sosyo-kültürel çevre yaşanan coğrafya, geçmiş deneyimler sonucu oluşan kurumsal altyapı gibi birçok farklı unsur tarafından şekillendirilmektedir. Ülkelerin sahip oldukları insani gelişmişlik¹⁹ düzeyi, eğitim sistemi ve teknolojik seviyeleri ise büyüme oranlarının farklılık göstermesinde belli başlı unsurlardan bazılarıdır. Ekonomik büyüme teorileri ve büyüme konusunda ortaya çıkan güncel çalışmalar işte bu unsurların büyüme üzerinde ne gibi etkileri olduğu ve hangisi ya da hangilerinin daha önemli olduğu fikrinden hareketle ortaya çıkmışlardır. Tablo 1’de bunlar hakim olan iktisat felsefesine göre Ortodoks Teoriler ve Heteredoks Teoriler olarak sınıflandırılmıştır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde ekonomik büyümenin belirleyicileri olarak seçilmiş olan makro ekonomik değişkenlerden kamu harcamaları, dış ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımları açıklanmıştır. Bu değişkenler ile ilgili literatür taraması yapıldıktan sonra ekonometrik analiz kısmıyla çalışma sürdürülecektir.

¹⁹ Dünya'daki ülkeler için yaşam uzunluğu, okur yazar oranı, eğitim ve yaşam düzeyi doğrultusunda hazırlanan bir ölçümdür.

Tablo 1: Büyüme Teorilerinin Sınıflandırılması

Büyüme Teorisi	Büyümenin Kaynağı	Büyümenin Özelliği
Ortodoks Teoriler		
Merkantilizm	Değerli madenlerdeki artış	Sanayi sektörünün gelişimine bağlı dinamik büyüme
Fizyokratlar	Verimli tarım sektörünün gelişimi	Tarımdan sağlanan sermaye birikimi ve dinamik büyüme
Klasikler: A. Smith	İşbölümü	Sınırlı büyüme
D.Ricardo	Artık değerın yatırıma dönüşmesi	Tarımda azalan verim kanunu nedeniyle sınırlı büyüme ve uzun vadede ekonomik durgunluk
T.R. Malthus	Artık değerın yatırıma dönüşmesi	Nüfus kanunu nedeniyle sınırlı büyüme
Keynezyen Model	Yatırım ve tasarruf	Uzun vadede dinamik ama istikrarsız büyüme Bıçak sırtı büyüme
R. Harrod E. Domar		
Neoklasik Büyüme Modeli (Dışsal Büyüme Modeli) R. Solow	Dışsal olduğu kabul edilen nüfus ve teknolojik gelişme	Teknolojik gelişmenin yokluğu nedeniyle geçici büyüme
Heterodoks Teoriler		
K. Marks	Sermaye bileşiminin artması, emek ve artı değer, artan kar oranı	Kapitalist süreçte kar oranlarının düşmesi nedeniyle sınırlı ve dengesiz büyüme
J. A. Schumpeter	Yenilikler	İstikrarsız büyüme
Post-Keynezyen Büyüme Modelleri Hicks ve P.A.Samuelson	Yatırım ve sermaye stokundaki artış, gelir etkisi	Uzun dönemde dinamik ama durgun denge
Yapısalcılar	İçer Dönük Sanayileşme	Dengeli Büyüme
Kurumsalcılar	Etkin kurumlar ve kamu kontrolü	Piyasa dengesi ve istikrarlı büyüme
Yeni Büyüme Teorileri (İçsel Büyüme Teorileri) P. Romer R. Lucas R. Barro	Fiziki sermaye, beşeri sermaye, teknoloji, verimlilik, Ar-Ge, kamu sermayesi ve mali araçlar	Devlet yatırımları, uzun dönemde içsel ve istikrarlı büyüme

Kaynak: Hülya Önal, Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri ve Sanayileşme Stratejileri, 2009, 44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜMENİN BELİRLEYİCİLERİ

Ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi ve bunun sürdürülebilir bir sürece oturtulması günümüzde tüm ülkelerin ortak çabalarından birisidir. Sürdürülebilir büyüme hızını yakalamak için makroekonomik faktörler araştırılmakta ve bu duruma uygun politikalar ekonomi yönetimlerince uygulamaya konulmaktadır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve sahip olunan kaynaklarda görülen çeşitlilik uygulanacak politikanın ülkeler arasında farklılık arz etmesine yol açmaktadır. Ülke şartlarına uygun olarak hazırlanan bir politika ekonomik büyüme sürecinin hızlanmasında önemli bir role sahiptir.

En basit ifadesiyle üretim faktörlerinin artışı olarak tanımlanan ekonomik büyümeye kaynaklık eden temel faktörler, fiziki sermaye (K), işgücü (L), doğal kaynaklar (N) ve teknolojik gelişme (A) olarak sayılabilir. Ayrıca sürdürülebilir mali politikalar, rekabetçi ve öngörülebilir döviz kurları, gelişmiş bir finans sistemi, yurtdışından gelen doğrudan yatırımlar, kontrol edilebilir düzeyde bir enflasyon, uygun faiz oranları, yüksek seviyede ulusal sermaye oranları, yatırım miktarı yeterli olması gibi kriterler istikrarlı bir makroekonomik yapının oluşması için gerekli unsurlardır.

Literatürde ekonomik büyümenin belirleyicilerini inceleyen çok sayıda analiz bulunmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde ekonomik büyümenin belirleyicisi olarak seçilen değişkenler ülke içi kaynaklı belirleyiciler ve ülke dışı kaynaklı belirleyiciler olmak üzere iki bölümde incelenmiştir. İç kaynaklı belirleyici olarak kamu harcamaları değişkeni belirlenmiş dış kaynaklı belirleyiciler olarak ise, portföy yatırımları, doğrudan yabancı yatırımları, dış ticaret değişkenleri kullanılmıştır.

3.1 İÇ KAYNAKLI BELİRLEYİCİLER

Kamunun mal ve hizmet alımlarını kapsayan kamu harcamaları iç kaynaklı belirleyici olarak ele alınmıştır.

3.1.3 Kamu Harcamaları

Kamu harcamaları modern anlamda; kamu otoriteleri tarafından, sosyal ve ekonomik hayata müdahale etmek ve toplumun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla belirli kurallara göre yapılan harcamalardır(Türk,1999:68). Bunun yanı sıra dar anlamda, kamu hizmetlerinin karşılığı olarak yapılan harcamalar ya da geniş anlamda, devletin ekonomik ve sosyal hayata ilişkin tüm dolaylı ve dolaysız müdahalelerinin gerektirdiği harcamalar şeklinde de tanımlanabilmektedir. Kamu harcamaları ekonomide kamu kesiminin büyüklüğünü ve etkisini göstermesi açısından önemli göstergelerden birisidir. Kamu harcamaları ekonomik etkileri bakımından; refah artışı sağlayan, altyapı harcamaları (yatırım harcamaları), işsizlik sigorta ödemeleri (transfer harcamaları), kamu personeline ödenen maaşlar (cari harcamalar) şeklinde sıralanabilir.

Kamu harcamaları şu şekilde sınıflandırılabilir:

- Reel harcamalar - Transfer harcamaları

Reel harcamalar, devletin olağan hizmetleri karşılığında yaptığı harcamalardır. Örneğin kamu personeline, tüketim mallarına, demirbaş alımlarına, bina kiralamalarına yapılan ödemelerin tamamı reel harcama olarak kabul edilir. Devlet reel harcamalar yoluyla üretim faktörlerine üretime katılım durumlarına göre emeğe ücret, sermayeye faiz ve doğal kaynağa kira gibi ödemeler yapar. Devletin yaptığı söz konusu bu harcamalar milli gelirde bir artış yaratır. Transfer harcamaları ise, devletinkarşılıksız olarak yaptığı harcamalardır (Sarı, 2003:26).

Devlet transfer harcamaları sonucunda üretime doğrudan bir katkıda bulunmamakla birlikte birey ve sosyal sınıflar bakımından mevcut gelir dağılımını etkilemektedir. Reel harcamalardan farklı olarak, transfer harcaması sonucu devlet milli gelirde bir artış meydana getirmekte ancak transfer harcamalarından yararlanan bireyler ve sosyal sınıflar harcamalarını arttırmak suretiyle milli gelir artışı ortaya çıkabilmektedir.

- Cari harcamalar - Yatırım harcamaları

Cari harcamalar tüketim ile ilgili harcamalardır. Bu harcamalar devlet faaliyetlerinin düzenli ve olağan biçimde sürdürülmesini sağlamaktır. Türkiye’de bütçede gösterilen cari harcamalar personel ve diğer harcamalar olmak üzere iki çeşittir. Personel harcamaları, genel ve katma bütçeli kuruluşlarda çalışanların aylıkları, sözleşmeli personel ücretleri, işçi ücretleri, tazminat ve ödüller, ödenekler, devlet yardımı, cenaze giderleridir. Diğer cari harcamalar ise yolluklar, hizmet alımları, tüketim malları ve malzeme alımları, demirbaş alımlarıdır. Yatırım harcamaları, sermaye stoğu ile ilgili harcamalardır ve ekonomide genel üretim kapasitesini arttırmaya yardımcı harcamalardır. Türkiye de yatırım harcamaları, makine teçhizat ve taşıt alımları ile yapı, tesis ve büyük onarım giderlerini kapsamaktadır (Sarı, 2003:36).

- Verimli - Verimsiz harcamalar

Bu tür sınıflandırmada amaç kamu hizmetlerinin nitelikleri dikkate alındığında kamu harcamalarının makro ekonomik hedefleri gerçekleştirme özelliklerinin ortaya konulmasıdır. Bu nedenle bu harcamalar ekonomik olduğu kadar siyasi faktörlere de bağlıdır. Kamu harcamasının verimli olup olmadığına karar verirken şu 3 soruya yanıt bulunması gerekir (Altunç, 2011:58).

- Belirli bir hizmetin kamu kesimi tarafından sunulmasında gereklilik var mıdır?
- Kamu harcamasını gerektiren hizmetlerin dağılımı uygun mudur?
- Kamu harcamaları sağlanırken en düşük girdi veya en yüksek fiyat ilişkisi sağlanmakta mıdır?

Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini inceleyen çalışmalar iki kısma ayrılabilir. Bunlardan ilki kamu harcamalarının finansmanı için ekonomik büyümeye bağlı olduğu görüşünü savunurken diğer görüş, kamu harcamalarındaki artışın ekonomik büyümeye kaynaklık ettiği fikrini savunmaktadır. Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar daha çok 1850'den sonra sanayi devriminin etkilerinin artmaya başlamasıyla iktisat literatüründe görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde Alman iktisatçı A. Wagner tarafından ortaya atılan ve ekonomik gelişmeyle beraber kamunun ekonomik faaliyetlerinin ve dolayısıyla da kamu harcamalarının artacağını savunduğu görüşü önem arz etmektedir. Wagner'in hipotezindeki temel fikir, milli gelir ve kamu harcamaları arasında, milli gelirden kamu harcamalarına doğru bir nedensellik ilişkisinin var olduğudur. Wagner'e göre; toplumların gelişmesiyle birlikte ihtiyaçlar da artmakta, dolayısıyla hem merkezi hem de yerel hükümetler tarafından giderilmesi gereken hizmetler genişlediğinden kamu harcamaları sürekli artış göstermektedir (Gül ve Yavuz, 2011:71-85). Ancak büyüme ve kamu harcamalarını inceleyen çalışmaların yoğunlaşması 1929 krizinden sonraki döneme denk gelmektedir. Bu dönemde özellikle Keynes'in çalışmaları önemli bir yere sahiptir. Keynesyen (1936) düşünce sistemi kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir etkileşim olduğunu savunmaktadır.

Son olarak ise içsel büyüme teorisi genel başlığında incelenen Barro'nun kamu harcamalarının artışı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelediği çalışması yer almaktadır. Barro (1991), 1960-1985 dönemini kapsayan ve 98 ülke için yaptığı çalışmada fert başına GSYH artış hızı ile beşeri sermaye, kamu harcamalarının GSYH içindeki payı ve kamu yatırımlarının GSYH içindeki payı arasındaki ilişkileri test etmiştir. Ampirik bulgular hükümet harcamalarının GSYH içindeki payının büyümeyi negatif etkilediğini ancak kamu yatırımlarının özellikle verimlilik kanalıyla büyümeyi pozitif etkilediğini ortaya koymuştur (Barro, 1991:412).

Alexiou (2009), Güneydoğu Avrupa ülkeleri üzerine ekonometrik bir uygulama isimli çalışmasında, kamu harcamalarının ekonomik büyüme performansı üzerine etkilerini incelediği çalışmasında dönüşüm ekonomileri için kamu harcamalarındaki artışın ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkileyeceği sonucuna varmıştır. Desmond, vd (2012) Nijerya ekonomisi için kamu harcamalarının ekonomik büyümeye etkisini inceledikleri çalışmada, 1970-2009 yılları arasındaki veriler OLS yöntemi kullanarak test etmişler ve sermaye ile cari harcamalarındaki artışın ekonomik büyüme üzerinde belirgin olmayan negatif bir etkisi olmadığı sonucuna varmışlardır. Arısoy (2005),

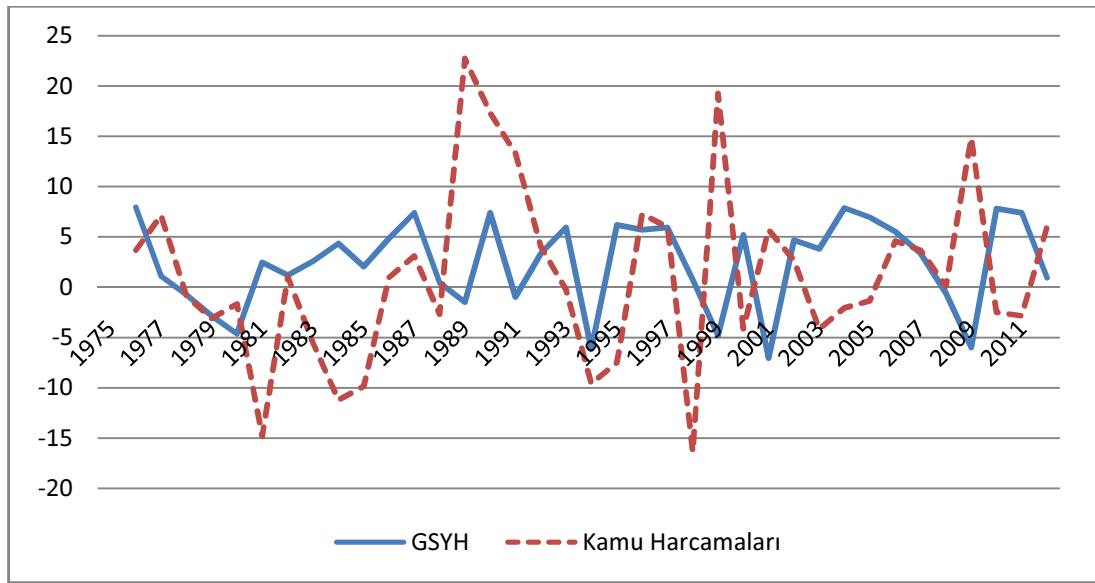
Wagner ve Keynes hipotezleri çerçevesinde Türkiye’de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik yöntemi ile incelemiş ve uzun dönemde Wagner yasasını destekler biçimde ekonomik büyümenin kamu harcamalarını artıracak sonucuna varmıştır. Gül ve Yavuz (2009), Türkiye’de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiş ve Wagner yasasına paralel bir şekilde ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru bir nedensellik ilişkisi saptamıştır. Altunç (2011), Türkiye ekonomisi için kamu harcamalarının ekonomik büyümeye olan etkisini, ARDL sınır testi, VAR testi Granger nedensellik testi ve Blok Dışsallık Wald testi kullanarak incelemiş ve Wagner yasasına paralel bir şekilde büyümeden kamu harcamalarına doğru bir nedensellik olduğunun ancak kamu harcamalarının bileşenleri analize dahil edildiğinde nedenselliğin yönünün değişim gösterdiği sonucuna varmıştır.

Taşseven (2011), Wagner yasasının Türkiye ekonomisi üzerindeki geçerliliğini 1960-2006 yılları arasındaki veriler kullanarak zaman serileri yardımıyla analiz etmiş ve uzun dönemde kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi saptamıştır. Mızırak ve Üçler (2012), Türkiye’de kamu harcamalarının ekonomik büyümeye olan etkisini, ARDL sınır testi kullanarak - inceledikleri çalışmada kamu harcamalarının cari harcamalar ve yatırım harcamaları kanalıyla ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna varmıştır.

Başar vd. (2009), Türkiye’de 1975-2005 dönemi için kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Sınır Testi Yaklaşımı yoluyla test etmiştir. Testin sonucunda kamu yatırım ve transfer harcamaları ile GSMH arasında

uzundönemli bir ilişkinin olmadığı, sonucu bulunmuştur. Kısa dönemli analizlerinde ise GSMH artışının toplam kamu harcamalarını azalttığı yönünde bulgulara ulaşılmıştır Kanca (2011), kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisini, Türkiye ekonomisi için 1980-2008 yılları arasındaki verileri kullanarak incelemiş ve kısa dönemde kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru uzun dönemde ise büyümeden kamu harcamalarına doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna varmıştır.

Şekil:3Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme

Kaynak: World Bank Development Indicators, January , 2014

Özetle kamu harcamaları özellikle az gelişmiş ve gelişmiş ülkelerde ekonomik büyümenin önemli kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Şekil 3'te Türkiye’de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki 1975-2012 yılları verileri kullanılarak gösterilmektedir. Şekil 3'ten hareketle Türkiye ekonomisinde hem kamu harcamalarının hem de ekonomik büyümenin önemli dalgalanmalar yaşadığı gözlenmektedir. Şüphesiz kamu harcamaları gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler için önemli ekonomik göstergelerden biridir. Özel kesim tasarruf ve yatırım oranlarının yeterli olmaması gibi sebeplerden ötürü söz konusu bu harcamalar ekonomik büyüme için önemli belirleyicilerden biri olarak ortaya çıkmaktadır.

3.2 DIŞ KAYNAKLI BELİRLEYİCİLER

Dış kaynaklı ekonomik belirleyiciler ülkenin iç yapısıyla ilişkili olmakla birlikte daha çok dış faktörlere göre şekillenen unsurlar olarak göze çarpmaktadır. Bu değişkenler ülkelerin içinde bulunduğu ekonomi politığe veya coğrafi konuma göre farklılık arz edebilmektedir. Örneğin, Türkiye, coğrafi konum itibarıyla jeopolitik açıdan kritik bir yere sahip olduğundan ötürü ekonomik olarak dinamikleri dışsal gelişmelerden etkilenebilir. Ticaret yollarına yakınlık, coğrafi ve kültürel ilişkiler bu bağlamda kritik öneme sahip konulardır. İthalat ve ihracat, döviz kuru, sermaye hareketleri sonucu oluşan yatırımlar ve doğrudan yabancı yatırımlar çalışmada dış kaynaklı ekonomik belirleyiciler olarak ele alınmıştır.

3.2.1 Dış Ticaret

Ekonomik büyümenin kaynağı olarak dış ticaret kapsamlı olarak Klasik iktisatçılar A. Smith, D.Ricardo, E.Hecksher, Ohlin ve P. Samuelson tarafından incelenmiştir. Bu iktisatçıların ortaya koydukları mutlak üstünlükler, mukayeseli üstünlükler ve faktör donatımı teorileri sayesinde uluslararası ticaret teorik bir niteliğe bürünmüştür²⁰. Ancak söz konusu teoriler statik bir yapıya sahip olduklarından ötürü uzun dönemde dış ticaretin kalıcı bir etkisinin olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır (Gross ve Helpman, 1995:1281). Dolayısıyla bu teorilerde dış ticaret ve ekonomik büyüme arasında kısa dönemde bir ilişki söz konusu olabilirken uzun dönemde herhangi bir ilişkinin varlığı söz konusu değildir.

Dış ticaret, ihracat ve ithalat olmak üzere temel iki ana unsurdan oluşmaktadır. Basit ifadesiyle, ihracat bir ülkenin yurtdışına sattığı mal ve hizmetleri; ithalat ise ülkenin yurtdışından satın aldığı mal ve hizmetleri kapsamaktadır. İki değişkenin toplamından dış ticaret dengesi ortaya çıkmaktadır. Dış ticaret dengesi veya ihracatın ithalatı karşılama oranı ve dış ticaret hacmi gibi makroekonomik

²⁰MutlakÜstünlükTeorisi: Hangi malın üretiminde ki mutlak olarak üstünse o malı üretip uzmanlaşması gerektiğini ifade eden ticaret teorisidir.
Mukayeseli Üstünlük Teorisi: Hangi malın üretiminde karşılaştırmalı olarak üstünse o malı üretip uzmanlaşması gerektiğini ifade eden ticaret teorisidir.
Faktör Donatımı Teorisi: Hangi üretim faktörüne bol olarak sahipse o malı üretip uzmanlaşması gerektiğini ifade eden ticaret teorisidir.

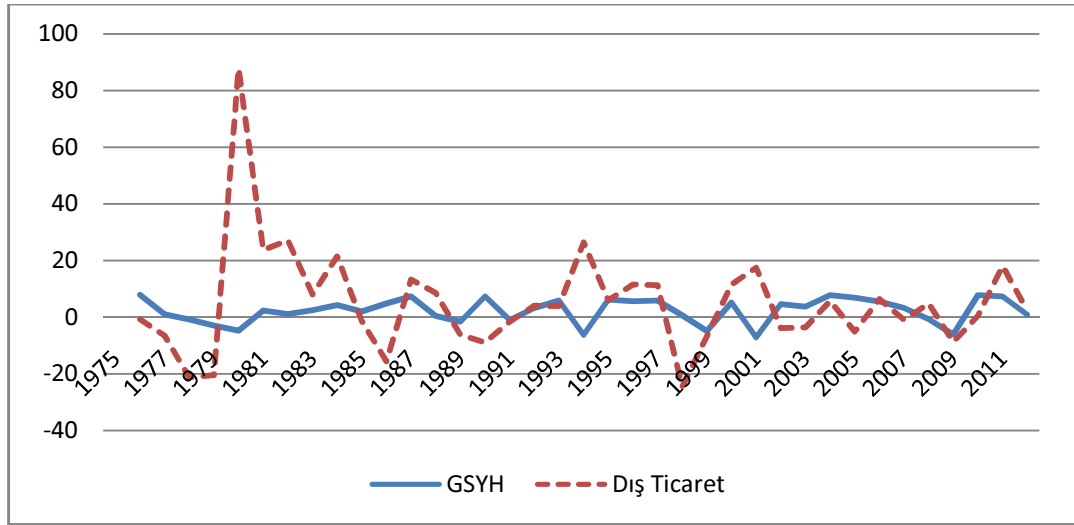
göstergeler ülkeler arasında karşılaştırma yapılması için önemli araçlardan birisidir. Ülkeler ekonomik büyüme performanslarını arttırmak için dışarıya daha fazla mal ve hizmet satıp dışardan daha az mal ve hizmet alarak ekonomik büyüme için gerekli altyapıyı oluşturacak politikalar geliştirmektedirler. Bu politikalar ihracat odaklı olabileceği gibi ithalata yönelikde olabilmektedir. Ancak önemli nokta uygulanan politikanın etkin ve sürdürülebilirlik gibi kriterleri taşımasıdır.

Literatürde yapılan güncel çalışmalar da teoriye benzer şekilde dış ticaret ve ekonomik büyüme arasında var olan kuvvetli nedensellik ilişkisini kanıtlar niteliktedir. Marelli ve Signorelli (2011), Hindistan ve Çin ekonomisi için ekonomik dışa açıklık ile ithalat- ihracatın ekonomik büyümeye olan etkisini inceledikleri çalışmada, ekonomik büyümenin sağlanması için dışa açık bir piyasa yapısı ve serbest dış ticaretin önemli olduğu sonucuna varmışlardır. Bojanic (2012), benzer şekilde Latin Amerika ülkesi Bolivya için finansal gelişme ve ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini Granger nedensellik testi ve ECM modeli kullanarak incelemiş, uzun dönemde finansal gelişme ve ihracattan büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisini saptamıştır. Soukiazis ve Antunes (2009), 14 Avrupa Birliği üye ülkesi için dış ticaret, beşeri sermaye ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada, ekonomik büyüme üzerinde hem beşeri sermayenin hem de dış ticaretin önemli etkilerinin olduğu sonucuna varmışlardır. Abdullahi, Sokoto ve Safuyani (2013), 50 Afrika ülkesi için 1991- 2011 yılları arası dönemde panel veri kullanarak yaptıkları çalışmada, ekonomik büyüme ile ithalat ve ihracat arasında tek yönlü bir ilişkinin ekonomik büyüme ile serbest döviz kurları arasında ise çift yönlü bir ilişkinin olduğunu saptamışlardır.

Türkiye ekonomisine yönelik yapılan ampirik çalışmalar da uluslararası literatüre benzer şekilde dış ticaretin ekonomik büyümeyi önemli ölçüde etkilediği fikrini savunmaktadırlar. Ancak az da olsa böyle bir nedenselliğin olmadığı sonucuna varan çalışmalar mevcuttur. Takım (2010), 1975-2010 yılları arası dönemde Türkiye ekonomisinde büyüme ve ihracat arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı yani ihracattaki artışın büyümedeki artışı desteklemediği sonucuna varmıştır.

Taştan (2010), ise 1985-2009 yılları arasında Türkiye ekonomisi için büyüme ve dış ticaret ilişkisini incelediği çalışmada uzun dönemde büyümeden ihracat ve ithalata doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığını tespit etmiştir. Aktaş (2009), hata düzeltme modeli yardımıyla benzer ilişkinin varlığını incelemiş, uzun dönemde ihracattan ithalata çift yönlü bir nedensellik ilişkisi ve büyümeden ihracat ile ithalata tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığını bulmuştur. Bilgin ve Şahbaz (2009), 1987-2007 döneminde Türkiye için ilişkinin varlığını Toda ve Yomato (1985) tarafından geliştirilen Wald testi kullanarak yapmış ihracattan büyümeye tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu saptamıştır. Benzer şekilde, Demirhan (2009) vektör hata düzeltme modeli kullanarak büyüme ve dış ticaret ilişkisini incelemiş, ihracattan büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin var olduğunu ifade etmiştir.

Şekil:2Türkiye’de Dış Ticaret Dengesi ve Ekonomik Büyüme

Kaynak: World Bank Development Indicators, January , 2014

Şekil 5'te Türkiye ekonomisi için dış ticaret dengesi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki gösterilmiştir. Şekilde de görüldüğü üzere Türkiye ekonomisi için dış ticaret dengesi daima açık vermektedir. Bu durumun en önemli sebepleri ise ihracat-ithalat dengesinin kurulamaması ve üretimdeki yapısal bozukluklar olarak ifade edilebilir. Ayrıca şekilde Türkiye ekonomisi için kriz dönemlerinde dış ticaret dengesinde iyileşmeler olduğu bunun da yukarıda ifade edilen durumu kanıtlar nitelik taşıdığı değerlendirilmektedir

İç kaynakların yetersiz olması durumunda bu açık ihracat-ithalat gibi dış ticaret kaynaklarından karşılanır. Bu bakımdan dış ticaret ile ekonomik büyüme arasında doğrudan bir ilişki vardır. Bu ilişkinin ne şekilde ortaya çıktığı ve nedenselliğin yönü ilerleyen bölümdeki ekonomik analiz yardımıyla açıklanacaktır.

3.2.3 Portföy Yatırımları

Uluslararası sermaye akımları, bir ülkede yaşayan gerçek veya tüzel kişilerin başka ülkelerdeki gerçek veya tüzel kişilere fon aktarması ya da yabancı nitelikteki gerçek ve tüzel kişilerin yurtiçindeki yerleşiklere fon aktarması şeklinde görülür. Bu akımlar, portföy yatırımları, doğrudan yatırımlar ve diğer yatırımlar olmak üzere üç temel başlıkta incelenebilir. Portföy yatırımları genel olarak, menkul kıymetlere yapılan yatırımlar olarak ortaya çıkar. Doğrudan yatırımların dışındaki tahvil, bono veya menkul kıymet alım satımı portföy yatırımları olarak adlandırılmaktadır (Kepenek ve Yentürk, 2000:29).

Bu yatırımlar ödemeler bilançosunda başlıca, hisse senetleri, borç senetleri, tahvil ve senetler, para piyasası araçları, finansal türevler başlıkları altında incelenebilir. Portföy yatırımları vadesine göre kısa ve uzun vadeli olmak üzere iki kısımda incelemek mümkündür. Kısa vadeli portföy yatırımları genellikle 30-60-90 günlük olmak üzere vadesi bir yıla kadar olan finansal yatırımları kapsamaktadır. Kısa vadeli bu yatırımlar daha çok finansal aktiflerdeki yüksek getiriden kur- faiz arbitrajı gibi araçlardan yararlanmak için gelmektedir. Bundan ötürü genellikle geçici olarak ödemeler dengesini denkleştirmekte ve kamu açıklarının finansmanında kullanılmaktadır. Uzun dönemli ekonomik büyüme kaynaklık etmemekte daha çok dönemselsel canlanmalara yol açmaktadır (Kont, 1998:659).

Uzun vadeli portföy yatırımları ise özel sektörün ve kamu sektörünün uluslararası piyasalardan temin ettikleri kredileri ifade etmektedir. Dünya çapında IMF, Dünya Bankası ve yatırım bankalarının oluşturduğu konsorsiyumların açtığı krediler bu türe örnek olarak gösterebilir. Kısa vadeli portföy yatırımlarına göre daha az risk taşıdığından uzun dönemli büyüme için belirli oranda kaynaklık edebilir (Kont, 1998:694).

Portföy yatırımları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki vade yapısına göre şekillenmektedir. Genel özelliği bakımından kısa vadeli olan portföy yatırımları başlangıçta ekonomik büyüme için kaynak teşkil etmekle birlikte daha çok ödemeler bilançosunu denkleştirmesi ve kamu finansman açığını kapatması bakımından faydalı olmaktadır. Ancak bu durum özellikle uzun vadede ekonominin kırılganlığını arttırmakta risk primini yükseltmekte ve sonuçta finansal krizlere ortam hazırlamaktadır. Nitekim, 1991 Meksika, 1994 Asya krizi, 1998 Brezilya ve Rusya ve 2001 yılında Türkiye ekonomisinde yaşanan krizlerde bu tür sermaye hareketlerinin önemli paya sahip oldukları yapılan çalışmalarla ortaya konulmuştur.

Vergil ve Karaca (2010), gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye hareketleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel data kullanarak incelemiş, kısa vadeli sermaye hareketlerinin ekonomik büyüme üzerinde istatistiki olarak anlamlı fakat negatif bir etkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Erataş ve Öztekin (2010), sermaye hareketleri ve portföy yatırımlarının belirleyicilerini Türkiye ekonomisi için inceledikleri çalışmada ARDL sınır testi modelini kullanmışlar ve portföy yatırımlarının, reel faiz ve nominal döviz kuru ile yakından ilişkili olduğu sonucuna varmışlardır. Ekinci (2011), uluslararası sermaye hareketlerinin ekonomik büyümeye etkisini 30 OECD ülkesi için sabit etkiler ve rassal etkiler yöntemi ile incelemiş, doğrudan yatırımlarla pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit etmesine karşın portföy ve diğer sermaye hareketleri arasında anlamlı bir ilişki bulamamıştır. Yıldız (2012), büyüme hızı ve portföy hareketleri arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, çoklu regresyon analizi yöntemini kullanmış ve sonuç olarak, portföy yatırımları ile ulusal borsa endeksi ve büyüme hızı arasında çoklu bağlantı tespit etmiştir. Bakan ve Şentürk (2012), finansal küreselleşme ekseninde Türkiye ekonomisine yönelik sermaye hareketleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada söz konusu bu hareketlerin daha çok kısa vadeli olduğu ve ekonomik büyüme üzerinde uzun dönemli bir etki yaratmadığı kanısını taşımaktadırlar.

Vinh-Vo (2010), net özel sermaye hareketleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi yükselen Asya ekonomileri (Güney Kore, Endonezya, Malezya, Tayland, Filipinler), için genelleştirilmiş denge methodu (GMM) kullanarak incelemiş ve söz konusu ülkeler için sermaye hareketlerinin ekonomik büyümeye kaynaklık teşkil ettiği sonucuna varmışlardır. Paradhan (2011), sermaye hareketleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Hindistan ekonomisine yönelik olarak kointegrasyon ve Granger nedensellik testi kullanarak incelemiş, nedensellik bakımından büyüme ile sermaye hareketleri arasında herhangi bir ilişki tespit edememiştir.

3.2.4 Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Doğrudan yabancı yatırımlar bir ülkedeki yerleşik bir şirketin başka bir ülkede uzun süreli ilişki kurmak amacıyla gerçekleştirmiş olduğu yatırımlara verilen addır. Daha kapsamlı bir tanıma göre; DYY, bir ülkede bir firmayı satın alma veya yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesi sağlama veya var olan bir firmanın sermayesini artırma yoluyla ev sahibi ülkedeki firmalara yurtdışından yapılan yatırımlar olarak tanımlanabilir (Karluk, 2005:14). Bu yatırımlar, iki taraf arasındaki ilk sermaye transferinin yanı sıra geri ve ileri bağlantıları da ifade eden ardıl sermaye transferlerini içermektedir. DYY terimindeki doğrudan kelimesi, yatırım amacıyla gelen sermaye ile birlikte farklı oranlarda teknoloji, know-how (teknik bilgi), işletmecilik bilgilerinde ev sahibi ülkeye geldiğini belirtmektedir (Karluk, 2005:100). Doğrudan yabancı sermaye yatırımları portföy yatırımlarının aksine ülkeye fiziksel sermaye transferinde bulunur. Özellikle 1980'li yıllardan sonra popülaritesi artan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının faydaları aşağıdaki başlıklar halinde görülebilir. Bunlar :

- Üretim kapasitesinde artış
- Yeni teknoloji ve yönetim becerisi getirme
- İhracatı artırma
- İstihdam yaratma
- Sermaye yetersizliğini giderme ve döviz girişi sağlama
- Vergi geliri sağlama
- Rekabet ve dinamizm

Bu gibi avantajları bakımdan doğrudan yabancı sermaye yatırımları riski artırmaz ve uzun dönemli büyümeyi sağlamak için kaynak vazifesi görür. Doğrudan yabancı yatırımlar yapılan yatırımın mülkiyet durumuna göre,yapılan yatırımın yeni işletme yaratmasına göre, yapılan yatırımın üretim zincirindeki yerine göre, yapılan yatırımın amacına göre ve farklı diğer değişkenlere göre kendi içinde gruplara ayrılırlar.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların çoğu söz konusu bu yatırımların ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğini ileri sürerken bazıları ise herhangi bir ilişkinin olmadığını ileri sürmüşlerdir. Campos ve Kinoshita (2002), yirmi beş Merkezi ve Doğu Avrupa ülkesi ile eski Sovyet geçiş ekonomileri için yaptığı çalışmada, doğrudan yabancı sermaye akımlarının ekonomik büyüme üzerinde oldukça önemli etkilerinin olduğu sonucuna ulaşmıştır.²¹Hansen ve Rand (2004), 1970-2000 dönemi için 31 gelişmekte olan ülkeye yönelik çalışmada, doğrudan yabancı yatırım/gayri safi yurtiçi hasıla ile gayri safi yurtiçi hasıla düzeyi arasında iki yönlü nedenselliğin olduğu sonucuna varmışlardır.Mody ve Murshid (2005), 1979-1999 dönemi için 60 gelişmekte olan ülkede uzun dönemli sermaye akımlarının yurtiçi yatırımlar üzerindeki etkilerini incelemiş; elde edilen bulgularda dış sermaye akımlarının yurtiçi yatırımları uyardığı belirlenmiştir. Ağayev (2010), ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi geçiş ekonomileri üzerinde Pedroni panel eşbütünleşme, geleneksel Granger nedensellik Holtz-Eakin ve diğerleri (1988) tarafından önerilen ve iki aşamalı EKK yöntemine dayanan panel nedensellik yöntemini baz alarak incelemiştir. Çalışmanın sonucuna göre, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme değişkenleri uzun dönemde birlikte hareket etmekte ve ortak bir yönelime sahiptirler. Çalışma ayrıca, geçiş ekonomilerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir.

²¹ Geçiş ekonomileri: Devlet güdümlü ekonomi'den (planlı ekonomi) serbest ekonomiye geçiş yapmakta olan ekonomilere verilen isimdir. Daha çok Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra ortaya çıkan ülkeler için kullanılmaktadır.

Okuyan ve Erbaykal (2007), gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki Toda Yamamoto (1995) nedensellik analiziuygulanarak incelenmiş ve ülkelerden altı tanesinde (Brezilya, Meksika, Malezya, Güney Kore, Tayland veTürkiye) ekonomikbüyümeden doğrudan yabancı yatırımlara doğru, birinde (Hindistan) doğrudan yabancıyatırımlardan ekonomik büyümeye doğru ve ikisinde (Singapur ve Endonezya) ise karşılıklı nedensellikilişkisine rastlanmıştır.

Türkiye ekonomisi üzerine yapılan çalışmalardan bir kısmı teoriye paralel olarak ekonomik büyüme ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında pozitif ilişki bulurken, çalışmaların bazıları herhangi bir ilişkinin olmadığı görüşünü desteklemektedir. Alagöz, Erdoğan ve Topallı (2008), Türkiye ekonomisi için 1992-2007 yılları arasındaki doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi regresyon modeli çerçevesinde incelemiş ve teoride beklenen güçlü ilişkinin aksine orta şiddette bir etkileşim olduğu sonucuna varmışlardır.Yılmaz (2010), Türkiye ekonomisi için doğrudan yabancı yatırımlar, dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisini Granger nedensellik analizi yardımıyla test etmiş, Sonuç olarak doğrudan yabancı yatırımların zayıf da olsa ihracatı ve ithalatı takip ettiği, ancak doğrudan yabancı yatırımlarla ekonomik büyüme arasında güçlü bir nedensellik olmadığı bulunmuştur. Çalışmada ayrıca ithalat ve ihracat ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı ve ithalattan ihracata doğru tek taraflı bir nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Saray (2011), doğrudan yabancı yatırımlar ve istihdam ilişkisini Türkiye ölçeğinde ARDL eş bütünleşme testi ve hata düzeltme modeli çerçevesinde incelemiş, doğrudan yabancı yatırımlar ile istihdam arasında uzun dönemli ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Son olarak Koyuncu (2011), doğrudan yatırımların ekonomik büyümeye etkisini Türkiye ekonomisini baz alarak nedensellik açısından çalışmış ve doğrudan yabancı yatırımlardaki bir artışın ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkileyeceği sonucuna varmıştır.

Amprık çalışmalarında işaret ettiği üzere ekonomik büyümenin dış kaynaklı belirleyicilerinden biri olarak doğrudan yabancı yatırımlar literatürde iktisatçılar tarafından oldukça fazla çalışmaya esas teşkil etmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları özellikle az gelişmiş ve gelişmekte ülkeler için son derece önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Bu yatırımları fazla çeken ülkeler büyüme performanslarını sürdürme konusunda istikrarlı bir yapıya kavuşmaktadırlar.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde üçüncü bölümde literatür taraması yapılan söz konusu bu değişkenlerin ekonometrik analizi yapılmıştır. Bu analiz için birim kök testleri yapılmış, uygun gecikme uzunlukları belirlenmiş, Johansen eşbütünleşme testi yapılarak değişkenler arası uzun dönem ilişkiler saptanmış ve son olarak hata düzeltme modeli (VECM) yapılarak bu eşbütünleşik ilişki giderilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMETRİK METODOLOJİ VE SONUÇLAR

Çalışmada Türkiye ekonomisinde büyümenin belirleyicilerini saptamak üzere 1975-2012 yılları arasında seçilen bazı makroekonomik değişkenler iç kaynaklı değişkenler ve dış kaynaklı değişkenler olarak ayrılmıştır. Bu değişkenler arası ilişki Hata Düzeltme Modeli ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde kullanılan yöntem, kullanılan veri setinin özellikleri ve ardından bulunan sonuçlar yer almaktadır.

4.1 EKONOMETRİK METODOLOJİ

Ekonomik araştırmaların en önemli aşamalarından birisi, ekonomik modeli meydana getiren değişkenlerin rakamlarla ifade edilebilir hale getirilmesidir. Veri sağlanamayan konularda ampirik çalışmaların yapılması zor olacağı için öncelikle verilerin sınırları belirlenmelidir. 1975-2012 arası dönemde Türkiye ekonomisinde büyümenin belirleyicilerini saptamaya çalışan bu çalışma, temelde bir zaman serisi analizidir. Zaman serileri, bir değişkenin zaman içindeki hareketini gözlemleyen, gözlemlerin zamana göre dağılım gösterdiği serilerdir. Zaman serileri frekanslı seriler olup, serilerin frekansları yıllık, üçer aylık, aylık, haftalık ve günlük olarak değişen değerler alabilmektedirler. Türkiye'nin temel ekonomik göstergeleri, Fransa'nın silah satışları, İtalya'nın turizm geliri veya karayollarında meydana gelen günlük kaza sayıları zaman serisine örnek olarak gösterilebilmektedir.

Zaman serisi analizinin amacı iki ana grupta toplanmaktadır. Birincisi serinin artışını veren tahmini mekanizmayı modellemek ve anlamak, ikincisi ise serinin geçmişine

bakarak serinin tahmini veya kestirimidir (Jonathan, 1986:44). Zaman serileri analizinin içerdiği yöntemler nicel yöntemlerdir.²² Dolayısıyla, zaman serileri analizi zaman içinde düzenli aralıklarla gözlemlenen verilerin istatistiksel olarak incelenmesini ve gelecek dönemlerde elde edilebilecek verilerin öngörüsünün güvenilir bir şekilde yapılabilmesini içermektedir. Zaman serileri, zamanın ve ona bağlı olarak değişen çeşitli sosyo-ekonomik olayların etkisi altında kaldıklarından dört faktörden etkilenmektedirler. Bunlar şu şekilde sıralanabilir;

Trend: Zaman serisinin uzun dönem içindeki eğilimlerini göstermektedir.

Mevsimlik Dalgalanmalar: Ele alınan iktisadi değişkene ait aylık ve üç aylık verilerde kendini göstermekte ve mevsimlerin etkisi altında kalan serilerden ortaya çıkmaktadır.

Konjonktürel Dalgalanmalar: Bir trend doğrusu veya eğrisinin etrafındaki uzun dönemli dalgalanmalardır

Düzensiz Hareketler: Rassal sebeplerle veya geçici olarak ortaya çıkarlar. Bunların ne zaman, nasıl bir şiddet derecesiyle ortaya çıkacakları önceden tahmin edilemez.

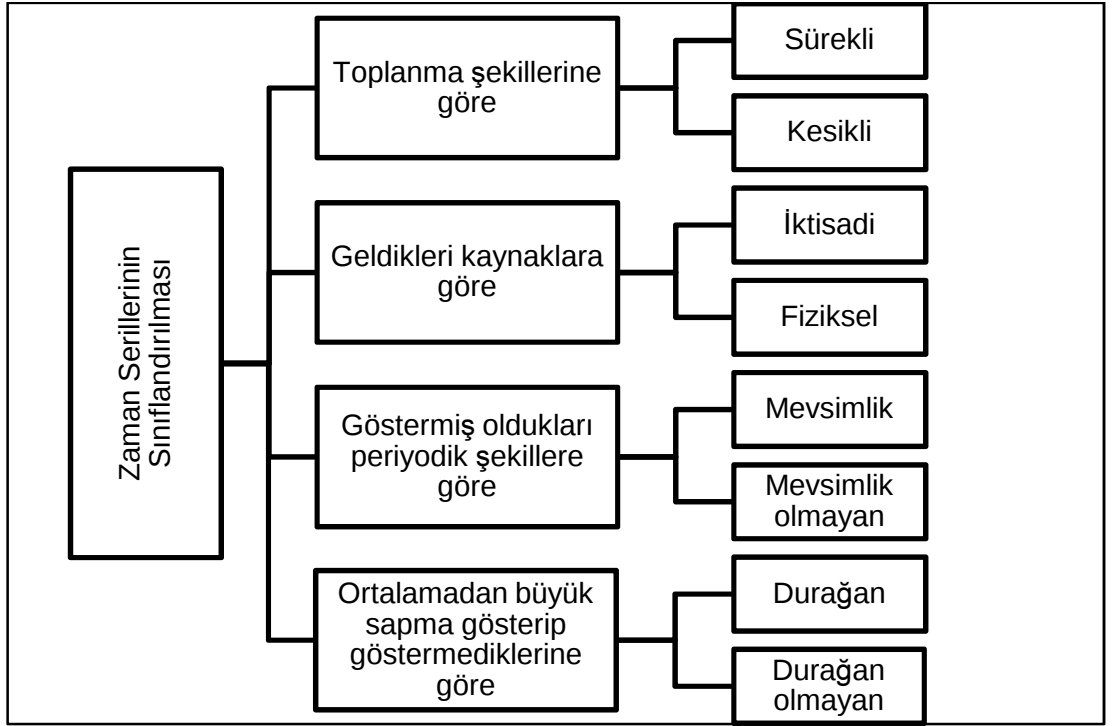
Zaman serilerinin belli başlı ortak özelliklerini iki başlıkta incelemek mümkündür. Bu özellikler;

- Zaman serilerinin gözlemleri birbiriyle korelasyonludur. Yani bir gözlem değerinin gerçekleşmesi diğer gözlem değerlerinin gerçekleşmesinden bağımsız değildir.
- Eğer zaman serisi matematiksel bir fonksiyon ile kesin bir şekilde biliniyorsa buna deterministik zaman serisi fakat, değerler bir olasılık dağılımı şeklinde açıklanabiliyorsa buna stokastik zaman serisi denir. Stokastik kavramı, zaman serilerinin rassal karakterli olmasından dolayı kesin bir şekilde tanımlanmalarının mümkün olmadığını ifade etmektedir.

²²Nicel (kantitatif) Yöntemler: Öngörü yöntemleri sübjektif kararlardan ziyade elde edilen verilerin yapısını açıklayabilen modellere dayanan öngörü yöntemlerine genel olarak nicel (kantitatif) yöntemler adı verilir.

Zaman serilerinin yukarıda sayılan özelliklerinin yanı sıra çözümlenmesi de önemlidir. Çözümlemenin en önemli amacı, gözlemlenmiş serilere ilişkin mevcut bilgiden hareketle stokastik sürecin yapısı ve özellikleri hakkında çıkarımlar yapmaktır. Ayrıca çözümlemedeki bir başka amaç, zaman serisinin hangi bileşenlerin etkisinde olduğunu tespit etmektir. Zaman serileri çözümlemesinin farklı niteliklere sahip seriler üzerinde uygulama olanağı olduğundan, sınıflandırılmasında fayda vardır. Bu nedenle zaman serileri için dört farklı açıdan sınıflandırma yapılmıştır.

Çizelge 5: Zaman Serilerinin Sınıflandırılması

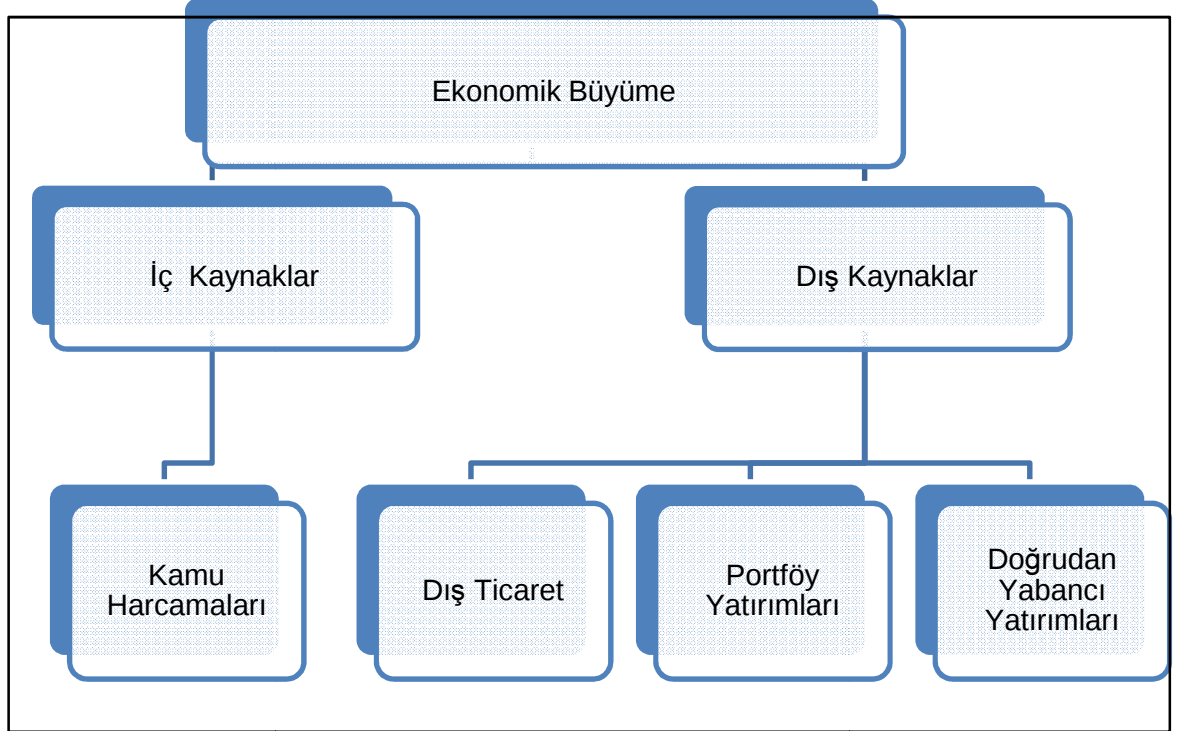
Kaynak: Erkan IŞIĞIÇOK, Zaman serilerinde Nedensellik Çözümlemeleri, 1994, Uludağ Üniversitesi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.

Yukarıdaki çizelge zaman serilerinin sınıflandırma kriterlerini göstermektedir. Ekonometrik analizlerde zaman serileri ile yapılan çalışmalarda, daha çok ortalamadan ne kadar sapma gösterdikleri üzerine odaklanmaktadır. Çalışmada incelenen büyümenin belirleyicileri de belirlemeden önce ekonomik büyüme ve bunu etkileyen makroekonomik değişkenler için durağanlık analizi yapılmıştır. Çalışmaya veri kaynaklarının neler olduğu ve kullanılan verinin özellikleri oluşturulan şematik analiz yardımıyla açıklanarak devam edilecektir.

4.2. VERİ KAYNAKLARI VE ÖZELLİKLERİ

Çalışmada kullanılan bağımlı değişken ekonomik büyüme olarak belirlenmiştir. Bağımsız değişkenler ise iç kaynaklı değişkenler ve dış kaynaklı değişkenler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. İç kaynaklı değişkenler sırası ile tasarruf, yatırımlar, kamu harcamaları ve işsizlik olarak belirlenmiştir. Dış kaynaklı değişkenler ise başta dış ticaret olmak üzere dolar kuru, portföy yatırımları ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları olarak belirlenmiştir.

Çizelge 6: Verilerin Sınıflandırılması

Çalışmada 1975-2012 dönemine ait yıllık veriler kullanılmıştır. Seçilen değişkenlere ait verilerin tamamı Dünya Bankası Kalkınma Göstergelerinden (World Bank Development Indicators) derlenmiştir. Bağımlı değişken olarak incelenen ekonomik büyüme göstergesi olarak reel GSYH değerindeki değişim kullanılmıştır. İç kaynaklı bağımsız kamunun mal ve hizmet alımlarının GSYH içindeki yüzde payı kullanılmıştır.

Dış kaynaklı bağımsız değişkenleride benzer şekilde Dünya Bankası Kalkınma Göstergelerinden derlenmiştir. Dış kaynaklı bağımsız değişkenler olarak ithalat- ihracat dengesini ifade eden dış ticaret dengesi, portföy yatırımları ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları dikkate alınmıştır.

4.3 ANALİZ SONUÇLARI

Analiz sonuçları dört kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım serilerin durağanlığının sınanması için birim kök testlerini incelemekte, ikinci kısımda uygun gecikme uzunluklarının belirlenlenmekte, üçüncü kısım Johansen eşbütünleşme analizi ve uzun dönemli ilişkinin incelenmesi ile sürdürülmekte, dördüncü ve son kısım ise eşbütünleşme testine paralel olarak oluşturulan hata düzeltme modeli ve kısa dönem ilişkinin incelendiği Wald testi ile sonlandırılmaktadır.

4.3.1 Birim Kök Testi Sonuçları

Zaman serilerinin önemli bir kısmı durağan değildir. Zaman serilerinin sabit bir ortalama civarında dağılmamış olması ya da stokastik sürecin özelliklerinin zamana bağlı olarak değişmesi sonucu durağan olmayan seriler ortaya çıkar. Bu tür serilerin dönüştürülmesi için trend veya mevsim etkilerinden arındırılması gerekir (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2010). Durağanlık, bir zaman serisinin davranışının geçmişte, şimdi ve gelecekte benzer olduğu anlamına gelmektedir. Bir zaman serisinin durağan olması için şu üç şartı sağlaması gerekmektedir.

- Bir seri, sabit bir değer etrafında değişim göstermelidir, yani seri sabit ortalamalı olmalıdır.
- Serinin zamana bağlı olmayan sonlu bir varyansı olmalıdır.
- Serinin iki değeri arasındaki kovaryans, sadece bu iki değer arasındaki zamansal uzaklığına bağlı olmalıdır.

Durağan olmama durumu ise, bir zaman serisi davranışının geçmişte şimdi ve gelecekteki davranışlarının aynı olmaması durumunda ortaya çıkar. Durağan olmayan zaman serileri diğerlerinden farklı olarak aşağıdaki özellikleri taşır :

- Serinin değerleri belirli bir değer etrafında dağılmaz ve sabit ortalamaya sahip değildir.
- Varyans zamana bağlıdır ve sonsuza yaklaşan bir örneklem periyodu gibi sonsuza gider.
- Gözlemler arasındaki ilişki, gözlemlerin birbirlerine uzaklığı arttıkça azalmaz.

Durağan olmayan zaman serilerini dönüştürmek için logaritma alma, fark alma, filtreleme ve trendden arındırma gibi yöntemlere başvurulabilir. İktisadi zaman serilerinde durağanlığı test etmek amacıyla geliştirilen oldukça fazla test vardır. Bu testlerden en fazla kullanılanı Dickey ve Fuller (1981) tarafından geliştirilen birim kök testidir. Seriyi durağan hale dönüştürmek için yapılması gereken serilerin farkının alınmasıdır. Genellikle ilk fark almada seriler durağan hale gelir, aksi durumda ise seriyi durağan yapana kadar fark alınmaya devam edilecektir.

Genellikle, ortalaması ile varyansı zaman içinde aynı kalan ve iki dönem arasındaki ortak varyansı, bu ortak varyansın hesaplandığı döneme değil de, yalnızca iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı olan stokastik bir süreç durağan olarak adlandırılır. Dickey- Fuller testi otokoreleasyonu dikkate alacak şekilde aşağıdaki gibi bir modelden hareket eder. Bu örnekleme ifade etmek için Y_t bütün t değerleri için şu özellikleri taşıyan olasılıklı bir zaman serisi olsun:

$$\Delta Y_t = \mu_0 + \mu_1 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k Y_i \Delta Y_{t-i} + e_t \quad (11)$$

Burada e_t hata terimidir. Birim kök testi için $H_0: \mu_1 = 0$ hipotezi $H_1: \mu_1 < 0$ hipotezine karşı test edilir. H_0 reddedildiği takdirde Y_t serisi durağan, sıfır hipotezi reddedilemezse seri durağan değildir. Eğer elde edilen bu test otokoreleasyonu da dikkate alacak şekilde düzenlenmiş ve ADF(genişletilmiş DF) testi adını almıştır. Dickey Fuller mutlak değer olarak kritik değerlerden daha küçükse, serinin durağan olmadığı ve birim kök ihtiva ettiği kabul edilmektedir. Buna karşılık, elde edilen test istatistiği mutlak değer olarak elde edilen kritik değerlerden daha büyükse, istatistiksel olarak serinin durağan olduğu kabul edilmektedir.

Çalışmada analizi gerçekleştirmek için Ewiev 5.1 programı kullanılmıştır.

Tablo 2: Birim Kök Testleri

Değişken	DÜZEY				D1			
	Sabit Var Trend yok *	Mac.Kin. %5 Kritik Değer	Sabit ve Trend Var *	Mac.Kin. %5 Kritik Değer	Sabit Var Trend yok *	Mac.Kin. %5 Kritik Değer	Sabit ve Trend Var *	Mac.Kin. %5 Kritik Değer
Gsyh	-0,507	-2,969	-3,286	-3,556	-4,295	-2,972	-4,444	-3,560
Kamu Harcama/ Gsyh	-1,029	-2,969	-2,055	-3,556	-3,579	-2,972	-3,770	-3,560
Dış Ticaret	-1,223	-2,969	-3,308	-3,556	-5,510	2,972	-5,059	-3,560
Porföy	-0,774	-2,969	-2,884	-3,556	-7,795	-2,972	-7,825	-3,560
Dyy	-1,513	-2,969	0,719	-3,556	-5,099	-2,972	-6,131	-3,560

Tabloda soldan başlayarak birinci sütunda çalışmada incelenen değişkenler sıralanmaktadır. İkinci kısım düzey değerler ve birinci farkı alınmış değerler (D1) olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. Düzey değerleri sadece sabitli ve trendli olmak üzere iki kısımda incelenmiştir. Değişkenlerin durağan olup olmadıkları MacKinnon %5 kritik eşiğine göre değerlendirilmektedir. Bir serinin durağan olması için hem düzey hem de trendli değerinin MacKinnon %5 kritiğinin mutlak değerinden büyük olması gerekmektedir.

Bu bakımdan bağımlı değişken olan GSYH ve diğer bütün bağımsız değişkenlerin bu incelemede durağan olmadıkları saptanmıştır. Tablonun 2.kısımında (D1) ise serilerin birinci farkları alınmış ve durağan hale geldikleri gözlenmiştir. Tabloda da görüldüğü üzere ADF test istatistikleri mutlak değeri MacKinnon kritik değerinden büyüktür.

4.3.2 Gecikme Uzunluklarının Belirlenmesi

ADF test tekniği kullanılarak tek tek durağanlığı incelenen serilerin aralarında uzun dönemli bir ilişki (cointegration) olup olmadığının test edilmesi gerekmektedir. Böylesi bir ilişkinin tespiti için Johansen eşbütünleşme test tekniği kullanılmıştır. Johansen yönteminin tercih edilmesinin nedeni, testi yaparken hangi değişkenlerin içsel değişken olacağı konusunda bir belirleme yapmanın zorunlu olmaması ve aralarında ilişki olan iktisadi değişkenleri belirlemede etkileşimlere izin vererek veri sürecinin hata yapısını açıkça göz önünde tutmasıdır (Gül-Ekinci-Özer, 2007: 27).

Johansen eşbütünleşme testine geçmeden önce,modelin gecikme uzunluğunun incelenmesi gerekmektedir. Gecikme uzunluğu bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni ne kadar sonra etkilediğini göstermektedir.Eşbütünleşme analizi için gerekli ön testler sağlandıktan sonra analizde kullanılacak gecikme uzunluğunun belirlenebilmesi için Hall (1991) tarafından önerilmiş bir yöntem olan VAR analizi yardımıyla optimum gecikme uzunluğu hesaplama aşamasına geçilmiştir. Literatürde gecikme uzunluğunu belirlemede çok sayıda kriter kullanılmaktadır. Bunlar arasında, Akaike bilgi kriteri (Akaike Information Criterion: AIC), Schwarz bilgi kriteri (Schwarz Information Criterion: SC), Hannan-Quinn bilgi kriteri (Hannan-Quinn Information Criterion: HQ) ve Son Tahmin Hatası kriteri (Final Prediction Error: FPE) en sık kullanılanlar arasında yer almaktadır (Johansen, 1995; Enders, 1995, 301). Akaike bilgi kriteri; Schwarz ve Hannan-Quinn bilgi kriterlerine göre genellikle daha uzun bir gecikme uzunluğu önermektedir. Bu çalışmada AIC (1974) bilgi kriteri baz alınmış ve optimum gecikme uzunluğu üç (3) olarak bulunmuştur.

Tablo 3: Gecikme Uzunlukları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	21.75773	NA	1.29E-07	-1.675773	-1.426840	-1.627178
1	39.73080	25.16230	2.86E-07	-0.973080	0.520519	-0.681513
2	46.45980	26.36854	3.01E-07	-0.995426	0.654587	-0.697071
3	67.49036	24.98361	3.91E-07*	-1.249036*	1.489228*	-0.714498*
* Kriter tarafından seçilen gecikme uzunluğunu göstermektedir						
LR: Ardışık modifiye edilmiş LR test istatistiği FPE: Son kestirim hatası AIC: Akaike bilgi kriteri SC: Schwarz bilgi kriteri HQ: Hannan-Quinn bilgi kriteri						

Yukarıdaki tabloda tüm kriterlere göre gecikme uzunluğu üç olarak belirlenmiştir.

4.3.3 Johansen Eşbütünleşme(Cointegration) Testi

Johansen yöntemi aşağıdaki denklem yardımıyla açıklanmaktadır.

$$X_t = \mu + \Pi_1 X_{t-1} + \dots + \Pi_k X_{t-k} + \varepsilon_t \quad (12)$$

ε hata terimi ve $\mu, \Pi_1 \dots \Pi_k$ parametreleri kısıtlanmış olup, Vektör Otoregresif (VAR) Modeli yardımıyla tahmin edilecektir.

$$\Delta X_t = \mu + \Gamma_1 \Delta X_{t-1} + \dots + \Gamma_{k-1} \Delta X_{t-k+1} + \Pi X_{t-1} + \varepsilon_t \quad (13)$$

Seriler durağan olmadığından, durağan hale getirmek amacıyla birinci farkları alındığında Γ_i ve Π aşağıdaki gibi ifade edilebilir.

$$\Gamma_i = -(I - \Pi_1 - \dots - \Pi_i) \quad i=1, \dots, k-1 \text{ ve} \quad (14)$$

$$\Pi = -(I - \Pi_1 - \dots - \Pi_k) \quad (15)$$

Bu işlemler ile katsayılar matrisi olan Π 'nin, veri vektöründeki değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiler hakkında bilgiye sahip olup olmadığı araştırılmaktadır.

Burada üç durum söz konusudur:

- Rank (Π) = 0. Bu durumda katsayılar matrisi (Π) sıfırdır ve (3) numaralı denklem, geleneksel zaman serisi fark vektörü modeline uymaktadır.

- Rank (Π) = p. Bu durumda katsayılar matrisi (Π) rankı tam olup X vektör süreci durağandır.

- 0 < Rank (Π) = r < p. Bu durumda katsayılar matrisi (Π), $\alpha\beta'$ biçiminde p*r boyutlu iki matrisin çarpımı olarak ifade edilebilir. Başka bir deyişle, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki, eşbütünleşme söz konusudur.

Johansen-Juselius, eşbütünleşme vektörlerinin sayısını ve anlamlı olup olmadıklarını belirlemek için İz (Trace) İstatistiği ve En Büyük Özdeğer (Max Eigenvalue) İstatistiği olmak üzere iki tane test ileri sürmüştür. İz İstatistiği, birbirinden ayrı eşbütünleşmiş vektör sayısının r'ye eşit ya da r'den küçük olduğu H_0 hipotezini, genel bir alternatife karşı test etmektedir. Hesaplanan İz İstatistiği, tablo değerinden büyükse H_0 hipotezi reddedilir. Hesaplanan En Büyük Özdeğer İstatistiği ile hesaplanan değer tablo değerinden büyükse eşbütünleşme ilişkisinin bulunmadığı şeklindeki hipotez reddedilir. Bu istatistik r+1 tane eşbütünleşmiş vektör olduğunu belirten alternatif hipoteze karşılık, eşbütünleşmeyi gerçekleştiren vektörlerin sayısının r olduğunu belirten sıfır hipotezini test etmektedir (Enders, 1995: 391).

Tablo 4: Johansen Eşbütünleşme Test değerleri

Hipotezdeki Koentegre Vektör Sayısı	Özdeğer (Eigenvalue)	İz İstatistiği (Trace Statistics)	Yüzde 5'lik Kritik Değer	Olasılık değeri
Yok, (r=0)	0.79888	113.226 6	76.9721	0.0000 **
En fazla 1, (r≤1)	0.54790	57.2637	54.0793	0.0025 3**
En fazla 2, (r≥2)	0.38990	29.4790	35.1927	0.1813
Hipotezdeki Koentegre Vektör Sayısı	Özdeğer (Eigenvalue)	Maksimum Özdeğer (Max- Eigen)	Yüzde 5'lik Kritik Değer	Olasılık değeri
Yok, (r=0)	0.798	55.9627	34.80587	0.0000*
En fazla 1, (r≤1)	0.5479	27.7848	28.5880	0.0630

Not: - **, * ve * sırası ile %1 ve %5 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Johansen eşbütünleşme iz ve maksimum özdeğer test sonuçlarına göre, test istatistikleri %5 kritik değerden büyük olduğu için gayri safi yurtiçi hasıla(gdp), kamu harcamaları(g), dış ticaret(x-m), doğrudan yabancı yatırımlar(fdi), portföy yatırımlarını(port) değişkenleri arasında test istatistiklerinin %5 kritik değerden büyük olmasından dolayı değişkenler arasında en fazla bir tane eşbütünleşme ilişkisinin gösteren hipotez (r≤1), en fazla iki tane eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu ifade eden (r≥2) alternatif hipoteze karşı reddedildiğini göstermektedir. Bu sonuçlar, seriler arasında bir tane eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 5:Normalize Edilmiş Vektör

GDP	Kamu Harcamaları (g)	Doğrudan Yatırımlar (fdi)	Dış Ticaret (ex)	Portföy Yatırımları (port)	C	
1.000000	1.323262	-230.2408	-55.46851	-638.9667	-3252.225	Katsayı
	(49.3138)	(213.472)	(7.49966)	(120.194)	(554.045)	Std. Hata
	[0.02683]	[-1.07855]	[-4.07545]	[-5.31612]	[-5.86997]	t- değeri

Burada değişkenler arasında tespit edilen bu normalize edilmiş vektör şu şekilde yazılabilir.

$$GDP = 3252 - 1.32g + 230.24fdi + 55.46ex + 638.97port \quad (16)$$

Elde edilen sonuçlara göre, gdp'yi yani gayri safi yurtiçi hasılayı kamu harcamaları negatif, doğrudan yatırımlar, dış ticaret ve portföy yatırımları ise pozitif yönlü etkilemektedir. Bu sonuçlara göre sırasıyla doğrudan yabancı yatırımlar, dış ticaret ve portföy yatırımları sabit kalmak koşuluyla kamu harcamalarında bir birimlik bir artış gayri safi yurtiçi hasılayı 1.32 birim azaltmaktadır. Aynı şekilde doğrudan yabancı yatırımlardaki bir birimlik artış gayri safi yurtiçi hasılayı 230.24 birim artırırken dış ticaret 55.46 birim ve portföy yatırımları 638.97 birim artırmaktadır. Ayrıca Tablo 5'e göre değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkiyi gösteren bu vektördeki katsayılar istatistiksel olarak anlamlıdır.

4.3.4 Hata Düzeltme Modeli (VECM)

Granger (1988)'e göre çalışmada incelenen değişkenler arasında herhangi bir eşbütünleşme ilişkisi varsa bu değişkenler arasında en azından tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin var olması beklenir. Bu durumda nedensellik analizinin hata düzeltme modeli (VECM) yardımıyla yapılması daha sağlıklı sonuçlar elde edilmesini sağlayacaktır. Hata düzeltme modeli aşağıda gösterilen denklem yardımıyla gösterilmektedir.

$$\Delta X_t = \alpha + \sum_{i=1}^m \beta \Delta X_{t-i} + \sum_{i=1}^n \gamma \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=1}^p \theta \Delta Z_{t-i} + \lambda EC_{t-1} + \varepsilon_t \quad (17)$$

λ parametresi değişkenleri uzun dönemde dengeye yaklaşmaya zorlayan hata düzeltme parametresidir. ΔX ve $\Delta Z, \Delta X'$ de kısa dönem sapmaların etkisini yansıtır. ECt-1 ise koentegrasyon denkleminde elde edilen hata terimlerinin bir gecikmeli değerini ifade etmektedir. B , Y ve θ parametreleri bağımlı değişken üzerindeki doğrudan etkiyi gösteren kısa dönem parametreleridir.

Tablo 6: Hata Düzeltme Mekanizması

Değişken	Katsayı	St. Hata	t-değeri	Olasılık değeri
Gdp(-1)	0.308377	0.14939	2.06422	0.78982
g(-1)	109.4416	49.8186	2.19680	0.8938
Fdi(-1)	151.6193	102.213	1.48336	0.4566
Ex(-1)	-9.070583	9.55421	-0.94938	0.0265
Port(-1)	-59.23679	43.8970	-1.34945	0.0358
Cointeq1	-0.185455	0.06092	-3.04448	0.0453

VECM modeline göre hata teriminin negatif istatistiki olarak anlamlı olması durumunda değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığından söz edilmektedir. Yukarıdaki tablodan hareketle, ifade edilen bu durum gerçekleşmiş bulunmaktadır hata düzeltme terimi negatif ve istatistiki olarak anlamlıdır.

(-0.185455) Yani gayri safi yurtiçi hâsıla ile dış ticaret ve portföy yatırımları arasında uzun dönemli bir ilişki vardır. Uzun dönemde hem dış ticaret hem de portföy yatırımları Türkiye ekonomisinde gayri safi yurt içi hasılayı pozitif yönde etkilemektedir. Kısa dönemli ilişkinin sınanması için ise Wald testi uygulanması gerekmektedir.

Tablo 7: VECM Granger Nedensellik/Wald Testi

Excluded	Chi-sq	Df	Prob
D(g)	6.931891	2	0.0312
D(fdi)	10.71905	2	0.0047
D(tic)	1.040124	2	0.5945
D(port)	2.231565	2	0.3277

Bağımlı değişken D(GDP)

Yukarıdaki tablodan da görüleceği üzere kısa dönemde kamu harcamaları (g) ve doğrudan yabancı yatırımlar (fdi), için $\text{prob} < 0.05$ olduğundan H_0 hipotezi reddedilir ve yani kamu harcamaları ve doğrudan yabancı yatırımlar kısa dönemde gayri safi yurtiçi hasılayı etkilemektedir.

4.3.5 Sonuç ve Değerlendirme

Çalışmada elde edilen sonuçlarında gösterdiği üzere modern makroekonomik analizlerin temelini oluşturan ve genel olarak dinamik bir özellik gösteren ekonomik büyüme kavramı aynı zamanda niceliksel bir şekilde ifade edilmektedir. Bu bağlamda ekonomik büyüme bir ülkenin üretim olanaklarının veya üretim potansiyelinin artması olarak yorumlanabilir. Niceliksel bir özellik taşımasından ötürü ekonomik büyüme ölçülebilen büyüklükler şeklinde ifade edilebilir. Ekonomik büyümenin ölçülmesinde en yaygın biçimde kullanılan yöntem GSYH seviyesindeki dönemler itibarıyla yaşanan artışlar olarak gösterilebilir. En yalın ifadesiyle GSYH ise bir ülkede belirli bir dönemde üretilen nihai mal ve hizmetlerin o günkü parasal değerlerinin toplamıdır. Ancak ekonomik büyüme gerçek anlamda söz konusu bu parasallık ortadan kaldırıldıktan sonra kalan reel büyüklüğü ifade etmektedir.

Ekonomik büyüme konusu iktisat literatüründe her dönemde popülaritesi olan konulardan biridir. Klasik İktisadi Teori başta olmak üzere Marksist Teori ve Keynesyen Teori ekonomik büyümeyi bir çalışma alanı olarak ele almış ve literatüre önemli katkılarda bulunmuştur. Daha güncel sayılabilecek çalışmalar ise İçsel Büyüme Teorisi ile şekillenmiş olup ekonomik büyüme için gerekli olan kaynaklardan özellikle teknoloji ve beşeri sermaye gibi kavramlar üzerinde yoğunlaşmışlardır. Sıralanan bu teorik çerçevelerle zenginleşen ekonmik büyüme literatüründe özellikle son 20 yıldır sürdürülebilir büyüme konusunun önemi artmıştır. Ekonomik büyümenin çevresel etkilerini ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarını da dikkate alan bir özellik gösteren sürdürülebilir büyüme ve kalkınma hükümetlerin uyguladıkları iktisat politikalarını önemli şekilde etkilemeye devam etmektedir. Bunların yanı sıra ekonomik büyümede en önemli belirleyici olarak kurumsal kültürün gelişimini devletlerin uyguladıkları politikaların etkinliğini ve ekonomik liberizasyonu dikkate alan ve Daron Acemoğlu ile James Robinson tarafından işlevseleştirilen

Kurumsal İktisadi Yaklaşım önem arz etmektedir. Ekonomik gelişmişlik ve kalkınmanın kökenlerinin araştırıldığı bu yaklaşıma göre az gelişmiş ülkelerin bu durumda olmasının en önemli sebebi gelişmiş ülkelerdeki kurumsal altyapıya sahip olamamaları gösterilmektedir (North, 2010: 141).

Ekonomik büyümenin belirleyicilerini saptamaya çalışmalar genel olarak aşağıda sayılan belirleyicileri temel alarak bir analiz yapmışlardır.

- Tasarruflar
- Yatırımlar
- Bütçe Açığı
- Faiz Oranları
- Enflasyon
- Kamu Harcamaları
- Borçlanma
- Tüketim Harcamaları
- Sermaye Stoku ve İşgücü Stoku
- İşsizlik
- Teknolojik İlerleme ve İnovasyon
- Beşeri Sermaye
- Dış Ticaret
- Döviz Kuru
- Sermaye Hareketleri (Portföy Yatırımları ve Doğrudan Yabancı Sermaye)
- Finansal Liberizasyon (Dışa Açıklık)
- Para ve Maliye Politikası

Çalışmada ekonomik büyüme için önemli olarak nitelendirilen belirleyiciler ülke içi dinamikleri tarafından belirlenen belirleyiciler ve ülke dışı dinamikler tarafından belirlenen belirleyiciler olmak üzere iki ana başlık altında incelenmiştir. Bu sebepten ötürü analiz sonuçları da bu temel üzere değerlendirilmiştir.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için kamu harcamalarındaki bir artışın ekonomik büyümeyi pozitif yönde gelişmiş ülkeleri ise negatif yönde etkileyeceği

sonucu beklenen bir durumdur (Yavas, 1998: 305). Ayrıca kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini olumlu ve olumsuz olmak üzere iki başlık altında incelemek mümkündür. Kamu harcamalarının ekonomi üzerindeki başlıca olumlu etkileri; ülkeyi doğru işletmelere yönleltmek ve doğru işletmelerde karşılaştırmalı üstünlük oluşturmak, altyapı hizmetlerini sağlamak, talep yaratmak, özel yatırımları teşvik etmek, sosyal uyumu oluşturmak, politik istikrarı sağlamak, teknolojik ilerlemeyi gerçekleştirmek şeklinde sıralanabilir. Olumsuz etkiler ise; yozlaşmaya yol açması, verimliliğin düşük olması azalan getirilerin ortaya çıkması, piyasa şartlarına hemen uyum sağlayamama, dışsalıkların oluşması, özel sektörün rekabet gücünün azalması şeklinde gösterilebilir.

Çalışmada incelenen iç kaynaklı belirleyicilerden yalnızca kamunun mal ve hizmet harcamalarının ekonomik büyümeyi granger nedenselliği bakımından kısa dönemde negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum Türkiye ekonomisi için kamu harcamalarının ekonomik büyümeye herhangi bir katkısı olmadığı sonucunu doğurmaktadır. Literatürde bu duruma paralellik taşıyan örnekler mevcuttur. Örneğin; Daniel Landau (1983 ve 1986(a)) devletin tüketim harcamaları şeklinde yaptığı kamu harcamalarının gayri safi yurtiçi hasılayı olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Gelişmekte olan ülke kategorisinde olan Türkiye için bu durum kamu harcamalarının verimlilikten uzak alanlara yönlendirildiği ve bu durumda gayri safi yurtiçi hasılayı olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır. Kamu kesiminin GSYH büyümesine katkısı 1993-2002 döneminde % 0.6 düzeyinde iken 2003-2012 döneminde %1.8'e yükselmiştir (TÜİK, 2014). Bu durum Türkiye ekonomisi için kamu harcamalarının ekonomik büyümeye çok da büyük oranda bir katkı sağlamadığını kanıtlar niteliktedir. Nitekim kamu harcamalarının daha çok verimliliği ve kapasite yaratıcı etkisi büyük yatırım harcamaları yerine verimliliği düşük transfer harcamaları ve borç ödemelerine yönelmektedir. Söz konusu bu sorunu bertaraf etmek için kamu kesiminin ağırlığının ve ekonomik büyümede üstlendiği görevlerin aşamalı olarak özel kesime aktarılmasının gerekli olduğu değerlendirilmektedir. Bunun gerçekleştirilmesi için ise; özel kesim tasarruflarını ve yatırımlarını teşvik edici iktisat politikalarının uygulanması, etkin bir teşvik sisteminin geliştirilmesi, piyasayı düzenleyici üst kurullar oluşturularak rekabet yapısını artırıcı politikaların

uygulamaya konulması önem arz etmektedir. Ayrıca kamu harcamalarının hükümet politikalarına doğrudan bağımlı olduğundan, kaynak kullanımında etkinliğe dikkat edilmesi, bu harcamaların daha verimli alanlara yapılması ve özellikle ekonominin üretim kapasitesini artıracak alanlarda yoğunlaşması gerekmektedir.

Dış kaynaklı belirleyicilerden doğrudan yabancı yatırımlar ile gayri safi yurtiçi hasıla arasında kısa dönemli bir ilişki portföy yatırımları ve ithalat- ihracat dengesini gösteren dış ticaret arasında uzun dönemli bir ilişki mevcuttur.. Bu durum ekonomik büyümenin daha çok dış kaynaklı belirleyiciler tarafından şekillendirildiği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu durum değişkenler bazında incelendiğinde ise dış ticaret ve ekonomik büyüme arasında kuvvetli bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Yani dış ticaret seviyesindeki artışlar ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Bu durum Türkiye ekonomisi için ekonomik büyümenin özellikle ihracat- ithalat bağlamında dış ticarete bağımlı bir seyir izlediğini kanıtlar niteliktedir. Dış ticaret dengesinin sağlanması, sürdürülebilir bir büyüme için ihracatın yapısal olarak dönüşümü, ekonomik kırılganlığın azaltılması tarzında alınacak tedbirler ekonomik büyümenin sağlıklı bir zemin üzerine oturmasına olanak sağlayacaktır. Bir diğer değişken olan portföy harcamaları ile ekonomik büyüme arasında da dış ticaretteline benzer şekilde kuvvetli bir nedensellik ilişkisi mevcuttur. Bu durum ise Türkiye ekonomisinin uluslar arası sermaye hareketlerine çok fazla bir şekilde bağımlı olduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Özellikle ekonomik kriz dönemlerine büyüme oranlarında meydana gelen ciddi dalgalanmalar bu durumun sebeplerinden biridir. Ekonomik kırılganlığı artırması bakımından çok fazla tavsiye edilmeyen bu tür yatırımlar Son olarak doğrudan yabancı yatırımları ile ekonomik büyüme arasında ise doğrudan yabancı yatırımlardan gayri safi yurtiçi hasılaya doğru pozitif yönlü ve kısa dönemli nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Türkiye ekonomisinde ekonomik büyüme sermaye hareketleri ve green field invesment olarak da adlandırılan doğrudan yabancı yatırımları arasında kuvvetli bir nedensellik ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Genel olarak dış kaynak olarak değerlendirilen bu iki değişken ile ilişkili olarak literatürde birbirine zıt iki görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerden ilkinde göre portföy yatırımları ve doğrudan yabancı sermaye hareketleri serbest olması durumunda marjinal etkinliği ve verimliliği daha yüksek alanlara hareket edeceğinden dünya refahının artacağını savunmaktadır. Bu

görüşü savunan iktisatçılara göre finansal hareketler başlığı altında incelenen bu iki değişkeni sınırlayıcı düzenlemelerin kaldırılması durumunda sosyo-kültürel ve ekonomik gelişmeyi sağlayan, evrensel ilerleme ve refahı artıran, demokrasiyi yaygınlaştıran ve ulus devletleri zayıflatan bir süreç ortaya çıkacaktır.

Diğer görüşe sahip iktisatçılar finansal hareketlerin serbestleşmesi durumunda, finansal sistemin reel ekonomiden kopuk bir gelişme göstereceğini, bu çerçevede reel ekonomiye yönelebilecek kaynakları kendi içinde tutabileceğini ve böylece reel ekonominin gelişmesini engelleyebileceğini savunmakta ve bu görüşlerini ampirik kanıtlarla desteklemektedirler (Paya, 1998: 134). Bu bağlamda Türkiye ekonomisi için ekonomik büyümede dış kaynaklı belirleyiciler olan dış ticaret, portföy yatırımları ve doğrudan yabancı sermaye hareketleri ön plana çıkmaktadır. Bu durum Türkiye ekonomisi için ekonomik istikrar ve siyasal istikrar sağlandığı durumda kırılganlıkların azaltılarak fırsata dönüştürülme potansiyeline sahiptir.

Özet olarak çalışmada ekonomik büyümenin belirleyicilerini bulmaya yönelik olarak seçilen (kamu harcamaları, dış ticaret, portföy yatırımları ve doğrudan yabancı yatırımları) başlıca değişkenlerden gayri safi yurt içi hasıla bağımlı değişken olmak koşuluyla kısa dönemde kamu harcamaları ve doğrudan yabancı yatırımlardan GSYH'ye, uzun dönemde ise dış ticaret ve portföy yatırımlarından GSYH'ye doğru bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir

KAYNAKÇA

- Abdullahi, Zakari, Yahya, Sokoto, Abdullahi, Abubakar, Safuyani, Sidi, Shabu: **“Analysis Of The Relationship Between Foreign Trade And Economic Growth In Africa”**, Economics and Finance Review Vol. 3, 2013.
- Acar, Yalçın: **İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri**, Bursa, Dora Yayıncılık, 2008.
- Acemoğlu, Daron, Robinson, James: **Ulusların Düşüşü**, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul, 2012.
- Açıkgöz, Şenay: **İktisadi Büyümenin Kaynakları: “Doğrusal Olmayan Dinamiklik, Oynaklık Ve Yapısal Değişim”**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı(Yayınlanmış Doktora Tezi), Ankara, 2007.
- Aghion, P.; P. Howitt: **“A Model of Growth Through Creative Destruction”** Econometrica, 60(2), 323-351, 1992
- Aghion, P.; P. Howitt: **“Technical Progress in the Theory of Economic Growth”** Economics in Changing World, Vol.5, 1995.
- Ağayev, Seymur: Yamak, Nebiye: **“Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinde Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri”**, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 4, 2009.
- Ağayev, Seymur: **“Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Geçiş Ekonomileri Örneğinde Panel Eştümleşme Ve Panel Nedensellik Analizleri”**, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 12/1 159-184, 2010.
- .
- Aksu, Ceren : **“Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre”**, Güney Ege Kalkınma Ajansı, 2011.

- Aktaş, Cengiz: **“Türkiye’nin İhracat, İthalat Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi”**, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 2, 35 – 47, 2009.
- Alagöz, Mehmet, Erdoğan, Savaş, Topallı, Nurgün: **“Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Deneyimi 1992-2007”**, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 7(1):79-89, 2008.
- Alagöz, Mehmet: **“İçsel Büyüme Teorisi Çerçevesinde Türkiye’de Dış Ticaret Ve Büyüme İlişkisi Üzerine Bir Nedensellik Analizi (1980-2006)”**, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Cilt: 46 Sayı: 529, 2009.
- Alexiou, Constantinos: **“Government Spending and Economic Growth: Econometric Evidence from the South Eastern Europe”**, Journal of Economic and Social Research 11(1) 2009.
- Altunç, Ömer, Faruk: **“Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye’ye İlişkin Ampirik Kanıtlar”**, Celal Bayar Üniversitesi, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Sayı:2, 2011.
- Arısoy, İbrahim: **“Wagner Ve Keynes Hipotezleri Çerçevesinde Türkiye’de Kamu Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”**, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 14, Sayı 2, 2005.
- Arrow, Keneth.J.: **“The Economic Implications of Learning by Doing”** Editör: F.H. Hahn, Readings in the Theory of Growth, Macmillan St Martin’s Press, London, 1971 içinde, ss. 131-149, 1962.
- Ateş, Sanlı: **“Ekonomik Büyümeye Yaklaşımlar ve Yakınsama Sorunu”** Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(1), 79-103, 1996.
- Bağdigen, Muhlis, Çetintaş, Hakan: **“Causality between Public Expenditure and Economic Growth: The Turkish Case”**, Journal of Economic and Social Research 6 (1), 53-72, 2001.

- Bakan, Sumru, Şentürk, Mehmet: **“Finansal Küreselleşme Ekseninde Türkiye’ye Yönelik Sermaye Hareketleri Üzerine Bir Araştırma”**, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:9, 2012.
- Barro, R. J, Lee, J, W : **“Losers and Winners in Economic Growth”** Proceedings of The World Bank Annual Conference on Development Economics 1993, World Bank, pp.267-297. 1994.
- Barro, R.J. ve Sala-i-Martin, X. : **“Convergence across States and Regions”** Brookings Papers on Economic Activity, 22(1):107-182, 1991.
- Barro, Robert : **“A Cross-Country Study of Growth, Saving and Government”**, NBER Working Paper No. 2855.1989.
- Barro, Robert : **“Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth”**, The Journal of Political Economy, Vol.98, No.5 103-125, 1990
- Bilgin, Cevat, Şahbaz, Ahmet: **“Causality Relations between Growth and Export in Turkey”**, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 8, 177- 198, 2009.
- Blomstörn, Magnus, Lipsey, Robert, Zeja, Mario: **“Is Fixed The Investment The Key To Economic Growth”**, National Bureau Of Economic Research, August, 1993.
- Bozkurt, Hilal : **Zaman Serileri Analizi**, Bursa,Ekin Kitabevi, 2007.
- Coşkun, Gülay, **Devlet Bütçesi**, Turhan Yayınları, Ankara, 1997.
- Cryer, Jonathan: **Time series Analysis** PWS-KENT Publishing Company, Boston, 1986.
- Çetin, Murat: **“Teori Ve Uygulamada Bölgesel Sürdürülebilir Kalkınma”**, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 1, 2006
- Demir, Sinan : **“2001 Krizi Sonrasında Türkiye Ekonomisinde İktisadi Büyümenin Kaynakları Ve Sonuçları”**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı(Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2010.

- Demirel, Onur: **“Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyümeye Etkileri Ve Türkiye Uygulaması”**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü(Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), 2006.
- Demirhan, Erdal: **“Büyüme Ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği”**,Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 2005.
- Desmond, Ifeanyi, Nworji, vd: **“Effects Of Public Expenditure On Economic Growth In Nigeria: A Disaggregated Time Series Analysis”**, International Journal of Management Sciences and Business Research, 2012.
- Dickey, D. A., W. A. Fuller: **“Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root”**, Econometrica, 49, pp: 1981, 1057–1072
- Dolanay, Sıtkı Selim :**“Schumpeter Sisteminde Yenilikler, Ekonomik Gelişme Ve Devresel Hareketler”**, International Journal of Economic and Administrative Studies, Volume:1, Winter 2009.
- Eğilmez, Mahfi: Kendime Yazılar, www.mahfiegilmez.com, 15 Mayıs 2014.
- Ekinci, Aykut: **“Sermaye Hareketleri Büyüme İlişkisi: OECD Ülkeleri Örneği”**, Anadolu International Conference in Economics II, June 15-17, 2011.
- Elbir, Cafer: **“Yabancı Sermaye Hareketlerinin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) 2010.
- Erataş, Filiz, Öztekin, Didem: **“Kısa Vadeli Sermaye Akımlarının Belirleyicileri: Türkiye Örneği”**, Ekonomi Bilimleri Dergisi, Sayı:2, 2010.
- Filiz, Yasemin :” **Ekonomik Büyüme Ve Sağlık Harcamaları İlişkisi”**, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Finansman Anabilim Dalı(Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2010.

- Genç, Murat, Değer, Mustafa Kemal, Berber, Metin: **“Beşeri Sermaye, İhracat Ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Ekonomisi Üzerine Nedensellik Analizi”**, Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, Sayı:1, 2010.
- Gömlüksiz, Mustafa, Alagöz, Mehmet: **“İktisadi Büyüme Olgusuna Ekonometrik Bir Yaklaşım: “BRIMCH” Ülkeleri Ve Türkiye Örneği”**, SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Mart 2011
- Granger, C. W. J., , **“Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-spectral Methods”**, Econometrica, Sayı 3, s. 424-438. 1969.
- Granger, C:W.J., Newbold, Paul: **Forecasting Economic Time Series**, Academic Press, Tokyo, 1986.
- Granger, Engle: **“Cointegration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing”**, Econometrica, Vol. 55, No.2, 251-76, 1987.
- Gujarati N, Damodar; **Temel Ekonometri**, (Çev. Ümit Şenesen, Gülay G. ŞENESEN), Literatür Yayınları, İstanbul, 2009.
- Gül, Ekrem, Yavuz, Hakan :**“AB’nin Yeni Üyeleri İle Türkiye’de Kamu Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1996-2008 Dönemi”**, Maliye Dergisi, Sayı 158, Ocak-Haziran 2010.
- Hiç, Mükerrerem: **Büyüme ve Gelişme Ekonomisi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1994.
- Kanca, Cenk, Osman: **“Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi 1980-2008 Ampirik Bir Çalışma”**, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 25, Sayı: 1, 2011.
- Kaynak, Muhteşem: **Büyüme Teorilerine Giriş**, Ankara, Gazi Kitabevi, 2012.
- Kazgan, Gülten: **Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.

- Keynes, M. John: **Genel Teori (İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi)**, Çeviren: Uğur Selçuk Akalın, İstanbul, Kalkedon Yayınevi, 2008.
- Keynes, M. John: **Para Üzerine Bir İnceleme**, Çeviren: Cihan Gerçek, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2013.
- Koyuncu, Turan, Fatma: **“Doğrudan Yabancı Yatırımların İktisadi Büyümeye Etkisi:Türkiye İçin Bir Ekonometrik Analiz”**, Anadolu International Conference in Economics II, June 15-17, 2011.
- Krugman, Paul: **Politika Taşeronları ve Önemsizeleşen Refah**, Literatür Yayınları, 3.Basım, İstanbul, 2008.
- Malthus, Thomas: **Essay on the Principle of Population**, Oxford, Oxford University Press, 2008.
- Mankiw, N. M. and Kaufman, R.: **Principles of Macroeconomics.Third Edition**. Mason, Ohio, Thomson/South-Western,2004.
- Marelli, Enrico, Signorelli, Marcello: **“China and India: Openness, Trade and Effects on Economic Growth”**, The European Journal of Comparative Economics Vol. 8, 129-154, 2011.
- McCALLUM, Bennet T. and Nelson, Edward, : **“Nominal Income Targeting in an Open-Economy Optimizing Model”**, NBER Working Paper, No. 6675.1998
- Mızırak, Zekeriya, Üçler, Gülbahar: **“Türkiye’de Kamu Harcamalarının İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisi (1970-2009)”**, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:42, 2012.
- N. Bojanic, Antonio: **“The Impact Of Financial Development And Trade On The Economic Growth Of Bolivia”**, Journal of Applied Economics. Vol XV, No. 1 May 2012.
- North, Douglass, Cecil: **“Institutions, Transaction Costs and Economic Growth”**, Economic Inquiry, Vol.25, No.3, 419-428, 1987.

- Okuyan, Aydın, Erbaykal, Erman: **“Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı “ Yatırımlar Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”**, Ekonomik Yaklaşım, Cilt 19, Sayı: 67, ss. 47-58, 2007.
- Önal, Hülya : **“ Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri Ve Sanayileşme Stratejileri”**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Uluslararası İktisat Bilim Dalı, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2009.
- Özel, Hasan Alp: **“Ekonomik Büyümenin Teorik Temelleri”**, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 1, Bahar 2012.
- Özgüven, Ali: **İktisadi Düşünceler, Doktrinler ve Teoriler**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2001.
- Özsağır, Arif : **“Dünden Bugüne Ekonomik Büyümenin Dinamiği”**, KMU İİBF Dergisi, Sayı:10, Haziran 2008.
- Parasız, İlker: **Ekonomik Büyüme Teorileri**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2008.
- Paya, Merih: **“23^{üncü} İktisatçılar Haftası: Türkiye’nin Dinamikleri”**, İktisat (380), Haziran-Temmuz 1998.
- Perroux, François: **“Economic Spaces: Theory and Applications”** Quarterly Journal of Economics, 64(1):89-104.1950. Aktaran Parr, J.B. (1999) “Growth-pole Strategies in Regional Economic Planning: A Retrospective View. Part 1. Origins and Advocacy” Urban Studies, 36(7):1195-1215,
- Pindyck, Robert, Rubinfeld, Daniel, Wolak, Frank,:**Econometric Models And Economic Forecasts**, McGraw-Hill Education, 2008.
- Pradhan, Narayan, Chandra: **“Nexus Between Capital Flows and Economic Growth:The Indian Context”**, Journal of International Economics, 2009.
- Ricardo, David: **Siyasal İktidarın ve Vergilendirmenin İlkeleri**, Çeviren: Barış Zeren, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2008.

- Romer, Paul: **"Increasing Returns and Long-Run Growth"**, Journal of Political Economy, Vol.94, No.5, 1002-1037, 1986.
- Saçık, Yapar, Sinem: **"Dış Ticaret Politikası ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Teorik Açıdan Bir İnceleme"**, KMU İİBF Dergisi, Sayı:16, Haziran/2009.
- Sala-i-Martin, X. : **"The Classical Approach to Convergence Analysis"** The Economic Journal, 106(437):1019-1036., 1996.
- Saraç, Bahadır, Taha: **"İhracat ve İthalatın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği"**, Ege Academic Review, Sayı: 2, Nisan 2013.
- Saray, Ozan: **"Doğrudan Yabancı Yatırımlar İstihdam İlişkisi: Türkiye Örneği"**, Maliye Dergisi, Sayı: 161, Temmuz -Aralık 2011.
- Savaş, F, Vural: **Politik İktisat**, İstanbul, Beta, 2008.
- Sevüktekin, Mustafa, Nargeleçekenler, Mehmet,: **Ekonometrik Zaman Serileri Analizi**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2010.
- Seyidoğlu, Halil :**Uluslararası İktisat**, İstanbul, Güzem Can Yayınları, 2013.
- Smith, Adam: **Ulusların Zenginliği**, Çeviren: Haldun Derin, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2006.
- Solow M, Robert :**"A Contribution to the Theory of Economic Growth"**, Quarterly Journal of Economics, Vol.70, No.1, 65-94, 1956.
- Solow M, Robert :**"Technical Change And The Aggregate Production Function"**, The Review of Economics and Statistics, Vol: 39, No: 3 August., 1957.
- Soukiazis, Elias, Antunes, Micaela: **"Foreign Trade, Human Capital And Economic Growth: An Empirical Approach For The European Union Countries"**, The Journal of International Trade & Economic Development, No. 1, February 2012.
- Swan, W, Trevor: **"Economic Growth and Capital Accumulation"**, Economic Record, Vol.32, No.2, 334-361, 1956.

- Şiriner, İsmail : **“Türkiye Ekonomisi’nin Büyüme Dinamikleri Üzerine Bir Değerlendirme”**, Journal of Administrative Sciences, Sayı: 3,
- Taban, Sami: **“Küresel Finans Krizi Öncesi Ve Sonrası Dönemde Türkiye’de Ekonomik Büyümenin Dinamikleri”**, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Mart 2011.
- Taban, Sami: **İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye**, Bursa, Ekin Kitabevi, 2013.
- Taban, Sami: **İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller**, Ankara, Nobel Yayınları, 2011.
- Takım, Abdullah: **“Türkiye’de GSYİH ile İhracat Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi”**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:14, 315-330, 2010.
- Tasseven, Özlem: **“The Wagner’s Law: Time Series Evidence For Turkey, 1960-2006”**, Doğu Üniversitesi Dergisi, 12 (2) 2011.
- Taştan, Hüseyin: **“Türkiye’de İhracat, İthalat Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkilerinin Spektral Analizi”**, Ekonomi Bilimleri Dergisi, Sayı:1, 2010.
- Ünsal, Erdal: **İktisadi Büyüme**, Ankara, İmaj Yayınları, 2007.
- Üzümcü, Adem: **İktisadi Büyüme(Teori Model ve Türkiye Üzerine Gözlemler)**, İstanbul, Beta Yayınevi, 2012.
- Vergil, Hasan, Karaca, Coşkun: **“Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Panel Veri Analizi”**, Ege Academic Review, Ekim 2010.
- Vinh Vo, Xuan: **“Net Private Capital Flows And Economic Growth – The Case Of Emerging Asian Economies”**, Applied Economics, , 42, 2010.
- Wooldridge, M. Jeffrey: **Introductory Econometrics**, (Ebru ÇAĞLAYAN), Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2013.

- Yeldan, Erinç: **İktisadi Büyüme ve Bölüşüm Teorileri**, Ankara, Efil Yayınevi, 2012.
- Yentürk, Nurhan :**Körlerin Yürüyüşü, Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul,2008.
- Yıldız, Ayşe: **“Yabancı Portföy Yatırımlarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi”**, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Sayı: 1, 2012.
- Yılmaz, Erkök, Şiir: **Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi**, Ankara, Efil Yayınevi, 2013.
- Yılmaz, Ömer, Akıncı Mert: **İktisadi Büyüme ve Makroekonomik Belirleyicileri**, Ankara, Nobel Yayınları, 2012.
- Yılmazer, Mine: **“Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Deneme”**, C.Ü.Sosyal Bilimler Cilt: 8 Sayı: 1, 2010.